

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

REZIDENČNÍ SÍŤ OTTAVIA II. PICCOLOMINIHO

Vedoucí práce: PhDr. Rostislav Smíšek, Ph.D.

Autor práce: Bc. Martin Souček

Studijní obor: Učitelství pro střední školy (Dějepis – Anglický jazyk a literatura)

Ročník: třetí

2022

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval(a) pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 1. 5. 2022

Martin Souček

Na tomto místě bych chtěl poděkovat PhDr. Rostislavu Smíškovi, Ph.D., za jeho cenné rady, užitečné připomínky a poskytované konzultace, bez kterých by tato práce nevznikla. Poděkování patří také mé přítelkyni, rodině a přátelům za jejich podporu po celou dobu studia.

Anotace

Předkládaná diplomová práce využívá moderních teoretických východisek, která se v posledních letech uplatnila při výzkumu hmotné kultury a rezidenčních sítí šlechtických sídel. Heuristicky vychází ze souboru badatelsky dosud nevyužitých pramenů, jež jsou uloženy především ve Státním oblastním archivu Zámorsk, Rodinném archivu Piccolominiů, Náchod, 1431-1881. Práce je vystavěna na rozboru dochovaného zámeckého inventáře z roku 1732, palácového inventáře z roku 1739, účetních záznamů ze třicátých let 18. století a zpráv piccolominského agenta Adalberta Antonína Gayera. Autor se zajímá nejen o hmotné vybavení rezidencí Ottavia II. Piccolominiho (1698-1757) v Náchodě, Ratibořicích a Praze, ale klade si otázky ohledně každodenního chodu jednotlivých sídel. Pozornost věnuje rovněž osobám, které tyto objekty obývaly.

Annotation

The work presented here uses modern theoretical principles, which have been applied in recent years in the research of material culture and residential networks of aristocratic estates. Heuristically, it is based on a set of previously unused sources, which are deposited mainly in the State Regional Archive Zámrsk, Piccolomini Family Archive, Náchod, 1431-1881. The work is based on the analysis of the preserved castle inventory from 1732, the palace inventory from 1739, financial documents from the 1830s and reports of the Piccolominis' agent Adalbert Anthony Gayer. The author is interested not only in the material equipment of the residences of Ottavio II. Piccolomini (1698-1757) in Náchod, Ratibořice and Prague, but he also asks questions about the daily running of the residences. He also focuses on the people who occupied these buildings.

Obsah

Úvod	7
I. Rezidenční síť	21
II. Ottavio II. Piccolomini a jeho kariéra	36
III. Zámek v Náchodě v době Ottavia II. Piccolominiho.....	47
III.1. Ottavio II. Piccolomini jako stavitel v době válek i míru	47
III.2. Zámecké interiéry.....	56
III.3. Zvířata na náchodském zámku	72
IV. Zámek Ratibořice	79
V. Piccolominský palác v Praze Na Příkopech	92
Závěr	105
Seznam použitých pramenů a literatury	108
Nevydané prameny	108
Vydané prameny a dobové tisky	109
Internetové zdroje.....	109
Bibliografie	110
Seznam obrazových příloh v textu	125
Obrazové přílohy	126

Úvod

Autor předkládané diplomové práce si klade za cíl představit rezidenční síť Ottavia II. Piccolominiho (1698-1757), který v 18. století vlastnil zámek v Náchodě, Ratibořicích a palác v Praze. Pozornost upře k hmotnému vybavení jednotlivých sídel a alespoň rámcově se pokusí nastínit každodenní život ve výše uvedených piccolominských rezidencích. Rovněž se bude snažit poodhalit myšlenkový svět zmíněného náchodského šlechtice a poukázat na jeho hodnotový žebříček. Autor se však zaměří především na využití jeho jednotlivých sídel, neboť si uvědomuje, že barokní rezidence plnily rozmanitou škálu funkcí.

Šlechta v 18. století představovala ve vztahu k ostatnímu obyvatelstvu jen málo početnou společenskou vrstvu. Navzdory tomu se tato privilegovaná sociální skupina těší velkému zájmu historiček a historiků. To potvrzuje množství bilančních studií, které se snaží nastínit základní přehled vývoje domácí i zahraniční historiografie k danému tématu.¹ Z těchto studií vyplývá, že se čeští historikové pobělohorskou šlechtu teprve učí zkoumat. Badatelé se v minulém století zaměřovali především na velmože období před třicetiletou válkou. Dějinám urozených rodů v baroku se tak věnovali spíše regionální archiváři, kteří stáli mimo hlavní proud české historiografie.² Na vině bylo nejspíše české nacionální pojetí dějin, které vycházelo z dějepiseckých prací Františka Palackého a dalších národních buditelů.³ Hledání identity českého národa se neobešlo bez ideologicky

¹ Václav BŮŽEK, *Šlechta raného novověku v českém dějepisectví devadesátých let*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999, s. 5-28; Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Šlechta raného novověku v historickoantropologických proudech současné evropské historiografie*, Časopis Matice moravské 122, 2003, s. 375-409; Jiří KUBEŠ (ed.), *Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650-1750). Biogramy vybraných šlechticů a edice typických pramenů*, Pardubice 2007; Rostislav SMÍŠEK, *Barokní šlechta v české historiografii posledního desetiletí*, Opera historica 19, 2018, s. 217-243.

² Do okruhu prací regionálních historiků a archivářů lze zařadit například: Josef Myslimír LUDVÍK, *Památky hradu, města a panství Náchoda, i vlastníkův jeho*, Hradec Králové 1857; Arnold von WEYHE-EIMKE, *Octavio Piccolomini als Herzog von Amalfi, Ritter des goldenen Vließes, deutscher Reichsfürst und Gemahl der Prinzessin Maria Benigna Franziska von Sachsen-Lauenburg*, Pilsen 1871; Otto ELSTER, *Die Piccolomini-Regimenter während des 30-jährigen Krieges besonders das Kürassier-Regiment Alt-Piccolomini, Stammtruppe des k. u. k. Dragoner-Regiments Nr. 6, Prinz Albrecht von Preußen*, Wien 1903.

³ František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I-V*, Praha 1848-1872. Mezi další historiky z doby národního obrození a českého romantismu lze zařadit Jana Erazima Vocela, Karla Jaromíra Erbena, Antonína Bočka a Josefa Alexandra Helferta. Všichni z nich se věnovali především starším českým dějinám.

upravených dokladů nebo projekce moderního češství do historických událostí.⁴ Palackého pojetí dějin se stalo respektovaným paradigmatem nejen na poli historické vědy, ale rovněž se odráželo v popularizačních dějepisných pracích a literatuře.⁵

Po vzniku samostatného Československa v roce 1918 bylo zapotřebí, aby se česká historiografie vypořádala s dějinami šlechty v pobělohorském období.⁶ To souviselo především s novou vlnou českého nacionálního smýšlení a snahou odsoudit již nevyhovující monarchistické státní zřízení.⁷ Ani marxistické dějepisectví se výzkumem šlechty příliš nezabývalo, neboť těžiště badatelského zaměření leželo ve studiu sociálních a hospodářských dějin především nižších společenských vrstev.⁸ S návratem svobodného bádání v devadesátých letech 20. století došlo k pozvolným proměnám v přístupu k výzkumu šlechty. Změny se promítly do skladby badatelských týmů a vědeckých institucí stejně jako do moderních metodologických východisek.⁹ Tento proces však probíhal velmi pozvolna.¹⁰ Teprve na sklonku devadesátých let a na počátku nového milénia se výzkum šlechty v 18. století začal dynamičtěji rozvíjet.¹¹

Historikové a historičky se začali seznamovat s novými zahraničními metodologickými přístupy a teoretickými koncepty. Mnozí z nich se i nadále orientovali

⁴ Příkladem by mohla být projekce konceptu demokratické společnosti do starého slovanského společenského uspořádání. Stejně tak se Palacký snažil promítnout česko-německé soupeření do bitvy u Wogastisburgu. Více o tom Kamil ČINÁTL, *Palackého Dějiny a historická paměť národa*, Dějiny – Teorie – Kritika 1, 2009, s. 7-35.

⁵ K nejznámější historické beletrii, která se zabývala barokním obdobím lze zařadit práci Aloise JIRÁSKA, *Temno*, Praha 1915. Ve vztahu k náhodským Piccolominiům nelze opomenout ani TÝŽ, *Skaláci*, Praha 1875.

⁶ Ačkoli se na šlechtu nahlíželo jako na jeden ze základních pilířů monarchistického státního zřízení, začaly již ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století vznikat střizlivé a vyvážené práce o barokních urozeních. K nejvýznamnějším publikacím lze zařadit Zdeněk KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra*, Praha 1932; TÝŽ (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic I*, Praha 1936; TÝŽ (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941. Barokní šlechtě se věnoval také Jan MUK, *Po stopách národního vědomí české šlechty pobělohorské*, Praha 1931.

⁷ K tomu blíže Jaroslav PÁNEK, *Šlechta v raně novověké Evropě z pohledu českého a evropského bádání*, in: Václav BŮŽEK (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*, České Budějovice 1996 (= Opera historica 5), s. 19-45; J. KUBEŠ (ed.), *Vyšší šlechta*, s. 15-16.

⁸ Mnozí historikové šlechtu zkoumali optikou sociálních a hospodářských dějin. Z početného souboru takto koncipovaných prací lze uvést Josef KŘIVKA, *Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů (Příspěvek k dějinám českého velkostatku v 16. – 17. století)*, Praha 1959; Eduard MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském velkostatku v Čechách*, Praha 1990. Stranou pozornosti nezůstalo ani náhodské panství. Srov. Václav HUSA, *K dějinám nevolnického povstání roku 1775*, Český lid 39, 1952, 243-255; Josef KOČÍ, *Boje venkovského lidu v období Temna*, Praha 1953, s. 136-174; Jaroslav SUCHÝ – Karel JAROMĚŘSKÝ, *Náhod*, Hradec Králové 1976.

⁹ V. BŮŽEK, *Šlechta raného novověku*, s. 5.

¹⁰ Svatava RAKOVÁ, *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*, Český časopis historický 99, 2001, s. 569-588.

¹¹ Blíže k tomu J. KUBEŠ (ed.), *Vyšší šlechta*, s. 11.

na studium mocenských struktur stavovského a absolutistického státu.¹² Zkoumali politické a náboženské programy, na jejichž základě analyzovali vztahy mezi politickými elitami, duchovenstvem a centrální mocí.¹³ Právě tento přístup jim umožnil povznést se nad tradiční bohemocentrické pojetí dějin a zasadit české reálie do širšího rámce přinejmenším střeoevropských souvislostí. Druhý stěžejní proud historického bádání o raně novověké šlechtě se opíral o zevrubné studium účetních dokladů.¹⁴ Historikové tak mohli přímo navázat na práce zabývající se hospodářskými dějinami v předbělohorské době.¹⁵ Výsledky jejich úsilí přinesly nový pohled na složité finanční mechanismy, které se uplatňovaly na šlechtických domíniích. To otevřelo nové možnosti studia dějin každodennosti. Nicméně většina badatelů i nadále svoji pozornost upírala opět spíše do předbělohorského období. Třetí badatelská tendence, která se objevila na sklonku devadesátých let, se zaměřila především na studium dějin mentalit,¹⁶ sociální a kulturní antropologii.¹⁷

Bádání o historii barokní šlechty se začalo prosazovat na prahu nového tisíciletí. Mezinárodní konference konané v Českém Krumlově pod záštitou Historického ústavu Jihočeské univerzity byly velmi významným impulsem k růstu zájmu o pobělohorskou

¹² V. BŮŽEK, *Šlechta raného novověku*, s. 15.

¹³ TAMTÉŽ.

¹⁴ Tyto tendence se promítly rovněž do bádání o dějinách piccolominského panství. Jan ČÍŽEK, *Význam městských účtů pro poznání stavebních dějin města Náchoda v letech 1550-1670*, in: Jan ANDERLE (ed.), *Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb, Plzeň 2005*, s. 113-115; TÝŽ, *Stavební činnost města Náchoda ve 2. polovině 16. století ve světle městských účtů*, *Stopami dějin Náchodská 7*, 2001, s. 19-26.

¹⁵ Mezi důležité příspěvky k poznání hospodářských a ekonomických dějin raného novověku lze výběrově zařadit: Josef JANÁČEK, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955; Eduard ŠIMEK, *Česká mince v peněžním oběhu 2. poloviny 16. století*, Praha 1972; Václav LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách (Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596)*, Praha 1985; Václav BŮŽEK, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989.

¹⁶ K tomu výběrově Marie KOLDINSKÁ, *Úvodní slovo k semináři Dějiny mentalit a jejich recepce v českém prostředí*, in: Antonín KOSTLÁN (ed.), *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002-2003*, Praha 2003, s. 215-217; Tomáš RATAJ, *Ošemetné dějiny mentalit*, *Kuděj 5*, 2003, č. 1, s. 100-102; Veronika STŘEDOVÁ, *Počátky formování konceptu dějin mentalit v české historiografii*, Praha 2008.

¹⁷ Více k tomu V. BŮŽEK, *Šlechta raného novověku*, s. 15. Z důležitých českých historicko-antropologických teoretických prací lze vybrat Milan HLINOMAZ, *Historická antropologie jako pomocná věda historická. Poznámky k historické antropologii*, *Acta Universitatis Carolinae*, 1996, s. 155-157; Václav SOUKUP, *Přehled antropologických teorií kultury*, Praha 2000; Martin NODL – Daniela TINKOVÁ (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007; Lucie STORCHOVÁ (ed.), *Conditio humana. Konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007.

nobilitu.¹⁸ Ten se projevil především u historiček a historiků střední a mladší generace.¹⁹ Tito badatelé se věnují nejrozličnějším aspektům související s barokní šlechtou. Jejich výzkumy se zakládají na analýze sociálních struktur, v nichž se zrcadlí společenský statut, vztah k moci, prožívání víry a svébytný životní styl.²⁰ Především v německé historiografii se tento směr označuje jako nové politické dějiny či kulturní dějiny politiky, které se staly respektovaným paradigmatickým přístupem k bádání o šlechtickém prostředí. Tento interdisciplinární přístup čerpá z poznatků mnoha příbuzných vědních oborů, mezi které lze zařadit kulturní antropologii, sociologii, politologii a dějiny umění.

Mnozí čeští historikové a historičky se zabývali a stále zabývají tématy, která dosud stála stranou pozornosti. Mezi ně patří například studium nobilitačních procesů.²¹ Mnohem větší důraz se však klade na analýzu politických a sociálních dějin panovnického dvora.²² Jiní badatelé se zaměřili na zevrubné zhodnocení komunikačních struktur mezi jednotlivými šlechtici.²³ Pro předkládanou práci jsou důležité výsledky bádání týkající se vojenských kariér urozených jedinců.²⁴ Autoři, jako například

¹⁸ Tyto konference se promítly do vydání několika sborníků. Jednalo se o Václav BŮŽEK (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*, České Budějovice 1996 (= Opera historica 5); Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (=Opera historica 7); TITÍŽ (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= Opera historica 8); TITÍŽ (edd.), *Společnost habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11).

¹⁹ K nejvýznamnějším pracím těchto historiků lze výběrově zařadit: Aleš VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004; Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004; Ivo CERMAN, *Vzestup rodu Chotků. Životní styl úřednické šlechty v 18. století*, Praha 2006; J. KUBEŠ (ed.), *Vyšší šlechta*; Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009; Ivo CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011. Jiří HRBEK; *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640-1740*, Praha 2013.

²⁰ Více k tomu R. SMÍŠEK, *Barokní šlechta*, s. 222.

²¹ Jiří BRŇOVJÁK a kol., *Nobilitace ve světle písemných pramenů*, Ostrava 2009; Ivana AUSTOVÁ, *Býti šlechticem: šlechtické nobilitace v letech 1627-1657 v českých a rakouských dědičných zemích*, České Budějovice 2016.

²² Problematikou dvorských kariér se zabývali například Rostislav SMÍŠEK, *Služba a paměť. Dvorská kariéra barokních Ditrichštejnů jako nadgenerační životní ideál*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 157-170; Jiří KUBEŠ, „*Votre Excellence est trop philosophe*“. *Pobyt Františka Antonína Šporka u císařského dvora v roce 1727*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 25-43; Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr v polovině 17. století očima nejvyššího hofmistra arciknížete Leopolda Viléma. Deník Jana Adolfa ze Schwarzenberku z roku z roku 1657*, *Folia historica bohemica* 27, 2012, s. 263-314.

²³ Jiří HRBEK, *Hledat a nalézat. Barokní Valdštejnové a jejich komunikační síť*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 313-331; Rostislav SMÍŠEK, *Komunikační síť knížete Ferdinanda ze Schwarzenberku na přelomu 17. a 18. století*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 333-355; Lenka MARŠÁLKOVÁ, *Ferdinand z Ditrichštejna a jeho boj o kanonikáty pro syna Waltera Xavera. Příspěvek ke komunikačním strategiím aristokracie z českých zemí v 17. století*, *Opera historica* 19, 2018, s. 33-55.

²⁴ Pavel BALCÁREK, *Ve víru třicetileté války. Politické, kondotiérské, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*, České Budějovice 2011; Vítězslav PRCHAL, *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.-19. století*, Pardubice-Pelhřimov 2011; TÝŽ, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550-1750*, Praha 2015.

Vítězslav Prchal a Pavel Balcárek, ve svých příspěvcích představili sociální aspekty služby v císařské armádě, militární prvky raně novověké maskulinity, reprezentační strategie šlechticů a komunikativní obraz bitev.²⁵ Jiní badatelé usilovali o podání ucelené biografie vybraných dobových aktérů. Většinou však šlo o ryze deskriptivní pojetí životních osudů.²⁶ Někteří historikové se však od přísně popisného přístupu dokázali odpoutat a podali interdisciplinárně pojatou biografii historické osobnosti.²⁷ Dějiny jednotlivých šlechtických rodů se rovněž staly oblíbeným tématem mnoha autorů. Mnozí badatelé využili klasický topograficko-genealogický popis dějin jednotlivých rodových linií.²⁸ Naopak jiní se pokusili o metodologicky inovativní kolektivní biografii několika generací, čímž do českého prostředí zavedli pojem „*biografie rodiny*“.²⁹ Ve svých dílech upozadili genealogické aspekty a upřednostnili vybraná průřezová témata, jako vzdělání a proces socializace, ekonomické a hospodářské zázemí, mecenát nebo kariérní a rezidenční strategie.³⁰

Právě naposledy zmiňované téma úzce souvisí s výzkumem historických sídel. Studium šlechtických rezidencí započalo již v době raného novověku. Z nejcennějších prací, které zmiňují důležité stavební objekty, lze vybrat především monumentální dílo Bohuslava Balbína.³¹ Ve svém vlastivědném popisu Čech se zmínil rovněž o náchodském panství. Pro poznání dějin náchodského zámku a jeho majitelů je však mnohem důležitější spis z pera Davida Antonína Nývlt (1696-1772), který působil jako piccolominský důchodník. Kromě evidence poddanských platů a robot se Nývlt věnoval rovněž

²⁵ Srov. bilanční studie R. SMÍŠEK, *Barokní šlechta*, s. 230.

²⁶ Jan KILIÁN, *Filip Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfällu. Život, rod a dílo defenestrovaného sekretáře*, České Budějovice 2005; Marie RYANTOVÁ, *Polixena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha 2016.

²⁷ Takovým příkladem může být Tomáš KNOZ, *Karel Starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008. Podobně pojaté práce pro předbělohorské období zpracovali Václav BŮŽEK – Ondřej JAKUBEC – Pavel KRÁL, *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*, Praha 2009; Václav BŮŽEK – Ondřej JAKUBEC, *Kratochvíle posledních Rožmberků*, Praha 2012.

²⁸ A. VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*; Zdeněk POKLUDA, *Moravští Šternberkové. Panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům*, Praha 2012; Anna KUBÍKOVÁ, *Eggenberkové. Z bankéřské lavice na knížecí stolec*, Praha 2016.

²⁹ Radmila ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty. Mensdorff-Pouilly v 19. století*, Praha 2007; Ivo CERMÁN, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008; Milan SVOBODA, *Redernové v Čechách. Nalézání zapomenutých příběhů 16. a 17. věku*, Praha 2011; J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*.

³⁰ Více k tomu R. SMÍŠEK, *Barokní šlechta*, s. 232.

³¹ Helena BUSINSKÁ (ed.), *Bohuslav Balbín. Krásky a bohatství české země*, Praha 1986.

zámeckému archivu. Na základě studia tamních písemností vydal historické dílo dedikované vládnoucímu knížeti Ottaviu II. Piccolominimu.³²

Mnohem větší přínos pro poznání dějin ratibořického a náchodského zámku přinesly paměti Nývltova nástupce Jana Müllera (1773-1861). Během dlouhé doby, kdy zastával úřad zámeckého důchodního, zažil šest různých majitelů náchodského panství.³³ Ačkoli sám autor proklamoval, že v případě jeho práce šlo o ryze objektivní popis událostí, z obsahu práce lze vytušit subjektivní sympatie k některým osobám. Ačkoli se občas opíral o písemné dokumenty ze zámecké kanceláře, většinou spoléhal na své vlastní vzpomínky. Přesto však dokázal zachytit každodenní život na zámku v Náchodě a v Ratibořicích, přičemž mnohdy velmi detailně popsal vybrané reprezentativní prostory zmíněných rezidencí. Proto je třeba na tuto práci nahlížet jako na významný osobní pramen s vysokou vypovídací hodnotou o zámecké každodennosti.³⁴

Vynechat však nelze ani práci prvního obrozeneckého historika Náchodska Josefa Myslimíra Ludvíka (1796-1856), který dvanáct let působil jako zámecký kaplan v Náchodě. Díky tomu se velmi důvěrně seznámil s prostředím náchodské rezidence. Ve svém pozoruhodném díle *Památky hradu, města a panství Náchoda, i vlastníkův jeho* představil biogramy všech majitelů náchodského zámku od Hrona z rodu Načeraticů (polovina 13. století – po roce 1316) až po Jiřího Viléma Schaumburg-Lippe (1784-1860).³⁵

Přehlédnout nelze ani topograficky koncipované popisy Čech a Moravy z pera Jaroslava Schallera (1738-1809) a Františka Josefa Schwoye (1742-1806), které rovněž vydávají určité svědectví o konkrétních šlechtických sídlech.³⁶ Obě práce se staly vítanou

³² David Antonín NÝVLT, *Urbar-Buch der fürstlichen Piccolominischen Herrschaft Nachod*, Náchod 1739. O Nývltovi více Lydia BAŠTECKÁ – Ivana EBELOVÁ (edd.), *Náchod. Historie, kultura, lidé*, Praha 2004, s. 115-116.

³³ Mezi těchto šest majitelů patří Josef Parille Piccolomini, Josef Vojtěch Desfours, František Antonín Desfours, Petr Biron, Kateřina Vilemína Zaháňská, Marie Pavlína Hohenzollern-Hechingen.

³⁴ Jeho paměti vyšly knižně: Věra VLČKOVÁ (ed.), *Jan Müller, Pamětihodnosti panství Náchod a osudy úředníků spravujících toto panství v posledních 5 desetiletích*, Liberec 2007.

³⁵ J. LUDVÍK, *Památky*. Při svých líčeních se zaměřoval zejména na stavební činnost na zámku a na vojenské záležitosti spjaté s Náchodem. Z jeho práce je patrné, že hojně pracoval s dochovanými účty, zámeckými inventáři a urbáři. Kromě výše uvedeného spisu napsal rovněž TÝŽ, *Lafontainův Romulus, první král Římský*, Hradec Králové 1827.

³⁶ V letech 1785-1791 vycházelo topografické dílo Jaroslava Schallera. Na svou dobu se vyznačovalo nevídanou komplexností. Zároveň nastavilo standard pro topografické popisy. Srov. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen I-XVI*, Prag-Wien 1785-1791. Obdobná práce vznikla rovněž pro moravské prostředí. Jednalo se o František Josef SCHWOY, *Topographische Schilderung des Markgrathum Mähren*. Prag und Leipzig 1786. O těchto významných topografických spisech blíže Zbyněk SVITÁK, *Cesty české a moravské topografie*, *Studia historica Brunesia* 68, 2021, s. 53-69, zde s. 54.

inspirací pro další badatele. Moravským reáliím se věnoval Gregor Wolny (1793-1871).³⁷ Výše uvedené práce se však týkaly obecného místopisu. Jejich primárním účelem nebylo podat ucelený přehled o historii šlechtických obydlí na území Čech a Moravy. Tento ambiciózní cíl si vytyčil až zakladatel české kastelologie a významný středoškolský učitel August Sedláček (1843-1926).³⁸ Ačkoli se v jeho spisech mnohdy objevují historické nepřesnosti nebo jen těžko ověřitelné informace, jeho životní dílo dosud nebylo překonáno. Stranou pozornosti neponechal ani stavební dějiny zkoumaných objektů, ale rovněž tematizoval nejvýznamnější držitele jednotlivých rezidencí. Kromě toho také rozebíral příběhy a pověsti, které se k daným lokalitám váží. Velmi cenné jsou rovněž ilustrace od Karla Liebschera (1851-1906), které zachytily podobu zámeckých nebo hradních exteriérů.

Na počátku 20. století se historikové začali zajímat o hospodářství jednotlivých panství. Uvědomili si totiž, že šlechtické rezidence neplnily pouze obytnou funkci, ale že se tato sídla rovněž stala nepostradatelnými hospodářskými centry dané oblasti. Klíčovou práci v tomto ohledu sepsal pražský historik Josef Pekař (1873-1937), jenž na příkladu panství Kost vyličil nejen politické dějiny regionu, ale zvláštní zřetel věnoval ekonomickým vztahům.³⁹ Dokázal představit život venkovského obyvatelstva, vrchnostenských úředníků i zámecké společnosti. Význam Pekařovy paradigmatické *Knihy o Kosti* tkví především v jejím inspirativním metodologickém a koncepčním zpracování. Josef Pekař se totiž již tehdy dokázal jako jeden z mála povznést nad rámec klasického popisu historických událostí.

Období přelomu 19. a 20. století také přineslo celou řadu důležitých historických pojednání o piccolominských rezidencích. Dějinami náchodského sídla se zevrubně zabýval zámecký archivář Arnold von Weyhe-Eimke (1866-1901). Zaměřil se nejen na životní osudy majitelů náchodského panství, ale značnou pozornost věnoval rovněž šlechtickému mobiliárnímu fondu. Z jeho pera vyšla německy psaná práce *Wegweiser durch das Schloss Nachod*, kterou publikoval v roce 1897.⁴⁰

³⁷ Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt*, Prag 1834-1839; Gregor WOLNY, *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert*, Brünn 1835-1842. Pro místopis Náchoda je důležitá především Sommerova práce, neboť na několika stránkách podává popis schauburgského panství v severovýchodních Čechách.

³⁸ Pro dějiny Náchoda je nejdůležitější pátý díl Sedláčkova díla *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého V*, Praha 1887.

³⁹ Josef PEKAŘ, *Kniha o Kosti I-II*, Praha 1909-1911. K dalším významným pracím tohoto historika náleží TÝŽ, *Žižka a jeho doba I-IV*, Praha 1927-1933, TÝŽ, *Valdštejn I-II*, Praha 1934.

⁴⁰ Arnold von WEYHE-EIMKE, *Wegweiser durch das Schloss Nachod*, Neustadt an der Mettau 1897.

Ve stejné době vydával své stěžejní práce také Jan Karel Hraše (1840-1907), který proslul důkladným zpracováním dějin náchodského panství. Ač se narodil do mlynářské rodiny na Tábořsku v Jihočeském kraji, stal se respektovaným učitelem v Litoměřicích a od roku 1871 působil v Náchodě. Vedle své učitelské kariéry se věnoval archeologii a historii. Založil náchodské regionální muzeum. Současně také uspořádal městský archiv a publikoval četná pojednání o historii severovýchodních Čech se zvláštním důrazem na Náchodsko.⁴¹ Nejdůležitější z nich, *Dějiny Náchoda*, mapují regionální události od prvního osídlení až do roku 1740.⁴²

Třetím autorem, který tvořil na přelomu 19. a 20. století, byl Gustav Edmund Pazaurek (1865-1935).⁴³ Ten sice vydal pouze šestnáctistránkovou studii o náchodském zámku, v ní se ale opíral o své bohaté znalosti z oblasti dějin umění.⁴⁴ Svě závěry konfrontoval s dochovanými písemnými prameny, jak dokládá bohatý poznámkový aparát v jeho práci. Tento mnohdy opomíjený autor se specializoval především na porcelánové a skleněné výrobky. Proto není nikterak překvapivé, že ve své práci o náchodském zámku věnoval značnou pozornost jeho vnitřnímu vybavení. Na příkladu předmětů zakoupených Ottaviem I. Piccolominim se pokusil jako první naznačit reprezentační strategie tohoto italského šlechtice.

Pro poznání dějin náchodského a ratibořického zámku lze využít také obsáhlé spisy z pera Otty Elstera (1852-1922). Ten sloužil v Náchodě jako poslední knížecí archivář.⁴⁵ Ačkoli ve službách rodu Schaumburg-Lippe působil jen necelých osm let, publikoval řadu odborných studií. Těžiště jeho zájmu leželo ve vojenských dějinách. Proto mu

⁴¹ Jan Karel HRAŠE, *Průvodce Náchodem*, Náchod 1893; TÝŽ, *Turista v Náchodě*, Náchod 1895; TÝŽ, *Dějiny Náchoda I*, Náchod 1895; TÝŽ, *Povídky našeho lidu*, Náchod 1868, TÝŽ, *Zkazky z našich vod a lesů*, Praha 1896; TÝŽ, *Náchod*, Náchod 1902; TÝŽ, *Ze starých prástev*, Písek 1902.

⁴² Lydia BAŠTECKÁ (ed.), *Jan Karel Hraše. Dějiny Náchoda 1620-1740*, Náchod 1994.

⁴³ O tomto autorovi blíže Lenka TVRZNÍKOVÁ, *Gustav Edmund Pazaurek*, Olomouc 2011 (diplomová práce). Z prací Gustava Edmunda Pazaureka lze výběrově zmínit Gustav Edmund PAZAUREK, *Krystallstil und Glasstil*, Die Glashütte 30, 1900, č. 3, s. 33-35; TÝŽ, *Schloß Friedland*, Reichenberg 1905.

⁴⁴ TÝŽ, *Schloss Nachod*, Reichenberg 1905.

⁴⁵ Náchodští zámecí archiváři přinesli mnoho nových poznatků nejen o knížecím rodu Schaumburg-Lippe, v jehož službách sloužili, ale také o Smiřických ze Smiřic nebo o italské šlechtě Piccolomini. Byl to Vilém Karel August Schaumburg-Lippe, kdo cítil potřebu uspořádat starý zámecí archiv. Současně jevil velký zájem o poznání nejen historie vlastního rodu, ale také svých sídel. Proto do svých služeb v roce 1880 jmenoval šlechtice s historickým vzděláním Arnolda von Weyhe-Eimke. Tento archivář zemřel v roce 1901 na následky revmatismu. Na jeho pozici ho vystřídal brunšvický důstojník Otto Elster. Ten však na zámku pracoval pouze do roku 1908, kdy byl propuštěn. Vilém Karel August Schaumburg-Lippe totiž v roce 1906 zemřel a jeho syn Bedřich již vydržování vlastního archiváře považoval za zbytečný luxus. Více k tomu Lydia BAŠTECKÁ, *Historiografie a dějepisci Náchoda a Náchodsko*, Sborník prací východočeských archivů 8, 2001, s. 179-193, zde s. 183-184.

nejvíce imponoval vojevůdce z doby třicetileté války Ottavio I. Piccolomini (1599-1656).⁴⁶ V jemu věnované biografii vylíčil nejen válečné úspěchy tohoto generála, ale pokusil se nastínit složení piccolominského dvora a popsat (ne)každodenní život v jeho náchodské rezidenci.⁴⁷ Velkou pozornost věnoval rovněž dějinám rodu, který ho na náchodském zámku zaměstnával.⁴⁸ Ačkoli se jednalo především o biografické práce popisující životy nevýznamnějších členů náchodské rodové linie, neváhal přiblížit rovněž život v Náchodě a Ratibořicích.

Z počátku 20. století pochází rovněž veskrze popisná ediční řada *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém*.⁴⁹ Náchodský region zpracovali Zdeněk Wirth (1878-1961) a František Machát (1876-1935).⁵⁰ Autoři se důsledně věnovali především stavebním dějinám umělecky cenných nemovitostí. Stranou pozornosti neponechali ani zevrubnou analýzu architektonických prvků, které zdobily památky na Náchodsku. Jejich komentář doprovázejí fotografie. Ty mohou být cenným pramenem pro poznání uměleckých detailů. Mnohé z nich totiž vzaly během necitlivých stavebních zásahů za své.⁵¹ Ve svém popisu dokázali zachytit dnes již neexistující kusy mobiliáře, což přispívá k lepšímu poznání hmotného vybavení šlechtických sídel.

Z výše uvedených prací vycházeli mnozí autoři po celé následující století.⁵² Často ve zjednodušujících zkratkách předávali informace o bývalé piccolominské rezidenci

⁴⁶ O. ELSTER, *Die Piccolomini-Regimenter*; TÝŽ, *Piccolomini Studien*, Leipzig 1911.

⁴⁷ TÝŽ, *Piccolomini Studien*, s. 135-142.

⁴⁸ TÝŽ, *Bathildis Amalgunde, Prinzessin Wilhelm zu Schaumburg-Lippe, geb. Prinzessin von Amalfi, Herzogin zu Sachsen, Engern und Westphalen. Ein Lebensbild von O. Elster*, Prag 1902; TÝŽ, *Wilhelm, Prinz zu Schaumburg-Lippe, edler Herr zu Lippe, Graf zu Schwalenberg und Sternberg, k. u. k. General der Kavallerie, Besitzer der Secundogenitur-Fideikommiss-Herrschaft Nachod – Chwalkowitz. Ein Bild seines Lebens und Wirkens*, Neustadt an der Mettau 1906.

⁴⁹ Autoři se zprvu věnovali zejména pražským památkám. Srov. Antonín PODLAHA – Eduard ŠITTLER, *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis*, Praha 1903; Antonín PODLAHA – Kamil HILBERT, *Metropolitní chrám sv. Víta v Praze*, Praha 1906. Poté se autoři, zaměřili na zbylé okresy. Výběrově Antonín CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. Politický okres Novopacký*, Praha 1909; Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Soupis památek historických a uměleckých v okrese Mnichovohradištském*, Praha 1930.

⁵⁰ Zdeněk WIRTH – František MACHÁT, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. Politický okres Náchodský*, Praha 1910.

⁵¹ Takovým příkladem mohou být dnes již zaniklé erby Smiřických ze Smiřic, Dobřenských, Minsterbersků, Šternberků a Házmburků. Fotografie těchto erbů je zachycena TAMTÉŽ, s. 77. Dále autoři zachytili dnes již neexistující nápis na bráně mezi dnešním prvním a druhým nádvořím: „*Albrecht Waczlaw Smirziczky z Smirzicz, pan na Nachode a Risenburku Sskworci a Kostelci nad černými lesy. Letha 1611.*“ TAMTÉŽ, s. 79.

⁵² Josef MARTÍNEK, *Náchodský zámek. Turistická i vlastivědná příručka*, Náchod 1935; Miloslav NESLÁDEK a kol., *Turistický průvodce městem Náchodem a okolím v Jiráskově kraji*, Náchod 1946; Erik BOUZA, *Zámek Náchod*, Česká Skalice 1972; Pavel IMRICH, *Zámek Náchod*, Náchod 1988; Martin SOUČEK – Petr ŤAŽKÝ – Ilona SVOBODOVÁ, *Zámek Náchod*, Nymburk 2019. Z autorů uvedených v této poznámce je zapotřebí vyzdvihnout přínos Erika Bouzy. Ten se totiž v roce 1964 stal ředitelem okresního archivu Náchod se sídlem v Novém Městě nad Metují. Právě z jeho podnětu

turistům, kteří přicházeli na náchodský zámek. Někdy aby obdivovali šlechtické prostředí, jindy aby jej odsoudili. Většinu těchto drobných prací doplňovaly bohaté ilustrace. Jejich obsah však obvykle nepřinášel nic nového. Jedinou výjimku tvořila práce z pera Viktorie Wachsmánové a autorského kolektivu.⁵³ Historičky a historici se v této čtyřicetistránkové příručce zabývali nejen zdejšími stavebními a místopisnými záležitostmi, ale věnovali se rovněž každodennosti na náchodském zámku. Stranou pozornosti neponechali ani hudbu, divadlo, stolování nebo Náchod v kontextu českého literárního písemnictví. Obdobně pojatá práce vyšla ve stejné edici rovněž pro sídlo v Ratibořicích. Jeho autorem byl Zdeněk Wirth.⁵⁴ Vedle vydávání těchto popularizačních prací se však badatelé zaměřili i na důkladné stavebně-historické průzkumy původních piccolominských rezidencí – Náchoda,⁵⁵ Ratibořic⁵⁶ a paláce v Praze.⁵⁷

Zájem o poznání dějin náchodského a ratibořického zámku neutichl ani po roce 1989. Svědčí o tom vydávání dalších upřesňujících stavebních průzkumů, které popisovaly architektonické prvky jednotlivých budov.⁵⁸ Tyto studie zpravidla vznikly

se podařilo vybudovat novou účelovou archivní budovu v Náchodě, která ke svému účelu slouží dodnes. Vedle statí a studií do různých odborných časopisů zpracoval rovněž uceleného průvodce po fondech a sbírkách okresního archivu: Erik BOUZA, *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, Náchod 1973. Současně věnoval náležitou pozornost náchodskému zámeckému archivu. Seznam všech jeho prací, které čítají více než 450 jednotek, přinesl Ladislav VACINA, *Bibliografie publikovaných prací PhDr. Erika Bouzy*, Náchodsko od minulosti k dnešku 2, 1987, s. 240-254.

⁵³ Viktorie WACHSMANOVÁ a kol., *Náchod. Státní zámek a okolí*, Praha 1964.

⁵⁴ Zdeněk WIRTH, *Ratibořice. Státní zámek, kulturní a přírodní památky Babiččina údolí*, Praha 1961.

⁵⁵ Jitka PAVLÍKOVÁ, *Náchod, zámek – velká věž, pohled od SZ*, Plzeň 1961; TÁŽ, *Náchod, zámek – lesárna pohled od západu*, Plzeň 1961.

⁵⁶ Břetislav ŠTORM, *Ratibořice*, Praha 1958; Marie HEROUTOVÁ – Milada VILÍMKOVÁ, *Zámeček Ratibořice. Stavebně-historický průzkum*, Praha 1980.

⁵⁷ Luboš LANCINGER – Dobroslav LÍBAL – Luboš REML, *Stavebně historický průzkum, I. etapa: Dějiny objektu čp. 852*, Praha 1981.

⁵⁸ Monika BAREŠOVÁ – Luboš LANCINGER – Jan MUK – Eva TREJBALOVÁ, *Ratibořice. Babiččino údolí. Stavebně-historický průzkum*, Praha 1989; Alois MARTAN, *Zpráva o restaurování nástropní malby – schodiště – palác Sylva Tarrouca – Na Příkopě 10, Praha 1*, Praha 1991; Luboš LANCINGER – Ladislav SVOBODA, *Zámek Náchod. Stavebně historický průzkum*, Pardubice 1996; Ladislav SVOBODA, *Středověké opevnění náchodského hradu*, *Castellologica Bohemica* 6, 1998, s. 229-244; Jan ČÍŽEK – Jiří SLAVÍK, *Raně novověké opevnění náchodského zámku. Příspěvek k poznání bastionových fortifikací našich feudálních sídel*, *Castellologica bohemia* 4, 2000, s. 177-122; Petr KUBEŠA – Martin ČIHALÍK – Eva STAŇKOVÁ – Barbora ZDRAŽILOVÁ, *Stavebně-historický průzkum a studie rekonstrukce teras pod zámekem v Náchodě*, Pardubice 2003; Miloš BURŮN – Klára RYBENSKÁ – Jiří SLAVÍK, *Ratibořice: okr. Náchod: Střešní konstrukce obytného domu čp. 2 ve dvoře, zv. Kavalierhaus*, Praha 2009; Jiří SLAVÍK, *Velká věž zámku čp. 1282. Aktualizace stavebně historického průzkumu zámku*, Josefov 2013; Zdeněk NOVOTNÝ – Ivana KOPECKÁ, *Sondážní průzkum Piccolominiovského paláce Na Příkopě 852/10, Praha 1 – Nové Město*, Praha 2016; Vladimír BOK, *Restaurátorský průzkum a záměr na restaurování vybraných dřevěných prvků – Piccolominiovský palác (Savarin) čp. 852/II, Na Příkopě 10, Praha 2 – Nové Město*, Praha 2017; Petr DOUDA, *Restaurátorský průzkum a záměr. Kovové uměleckořemeslné prvky paláce Sylvy – Taroucy v Praze, Buštěhrad 2017*; Jan BRADNA a kol., *Piccolominiovský palác (Sylva – Taroucca). Č.p. 852/II, Na Příkopě 10, Praha 1 – Nové Město. Restaurátorský průzkum sochařské výzdoby a prvků architektury z přírodního kamene v interiérech paláce a na nádvořích – etapa B*,

z důvodu plánování rekonstrukcí památkových objektů. Jejich přístup však bývá přísně deskriptivní. Badatelé se opírají o důkladný architektonický rozbor a slohové vyhodnocení uměleckých detailů. Současně však své závěry konfrontují s dochovanými stavebními účty nebo zachovanými plány tehdejších stavitelů. Ačkoli jsou jejich texty primárně určeny pro památkáře a restaurátory, mohou být velmi přínosné rovněž pro historiky. Těm totiž tyto stavební průzkumy mohou pomoci s určením topografie jednotlivých místností. Umožňují jim lépe poznat prostorovou dispozici sídla, které zkoumají. Poznatky památkářů pak mohou doplnit o informace uvedené například v dochovaných inventářích, čímž historikům otevírají cestu k vytvoření celistvého obrazu o hmotném vybavení zkoumané rezidence.

Našli se však i historičky a historikové, kteří k výzkumu rezidencí přistoupili jinak než jen přísně deskriptivní perspektivou. Moderní metodologická východiska si zakládají na interdisciplinárním přístupu. Nejčastěji se využívá kombinace poznatků z historie a dějin umění.⁵⁹ V tomto směru vynikla stuttgartská historička architektury Ulrike Seeger (1964 - dosud), která analyzovala stavební návrhy italského architekta Carla Luraga (1615-1684) a zasadila je do kontextu stavebního vývoje náchodského zámku.⁶⁰ K důležitým poznatkům došel také Walter Kalina, jenž vyhodnotil piccolominskou sbírku obrazů od Pietra Snayerse (1592-1666), která v době Ottavia I. Piccolominiho zdobila jeho rezidence.⁶¹ Jiní autoři se pokusili zmapovat různé motivy, vzory, mytologické postavy či heraldické znaky, neboť věří, že studium těchto prvků umožňuje nahlédnout do myšlenkového světa raně novověkých velmožů a tak poznat jejich hodnotový žebříček.⁶²

Praha 2017; TITÍŽ, *Piccolominiůvský palác* (Sylva – Taroucca). Č.p. 852/II, Na Příkopě 10, Praha 1 - Nové Město. Restaurátorský průzkum sochařské výzdoby a prvků architektury z přírodního kamene na průčelí paláce – etapa C, Praha 2018; Martin PAVALA – Daniel DOMANJA, *Piccolominiůvský palác čp. 852/II, Praha 2 – Nové Město, Na Příkopě 10. Dílčí průzkum omítek exteriéru*, Praha 2018; Markéta PÁVOVÁ, *Laboratorní zpráva. Palác Savarin, Praha*, Praha 2018.

⁵⁹ Vedle již zmíněných prací Gustava Edmunda Pazaurka sehrál významnou roli v poznání umělecké výzdoby zámku v Náchodě rovněž akademik Oldřich Blažíček, který upozornil na problematickou dataci nástropní fresky ve Španělském sále. Oldřich BLAŽÍČEK, *F. V. Harovník a rokoková nástropní freska v náchodském zámku*, Památky archeologické 43, 1948, s. 86.

⁶⁰ Ulrike SEEGER, *Dekorationsentwürfe von Carlo Lurago für Schloss Náchod unter Fürst Ottavio Piccolomini*, Zeitschrift für Kunstgeschichte 70, 2007, s. 89-112. Pracovala především s návrhy, které nebyly nikdy realizovány, a kladla si otázku, proč Ottavio I. Piccolomini od těchto plánů upustil.

⁶¹ Walter KALINA, *Die Piccolominiserie des Pieter Snayers. Zwölf Schlachtengemälde im Wiener Heeresgeschichtlichen Museum*, in: Christian ORTNER (ed.), Viribus Unitis. Jahresbericht 2005 des Heeresgeschichtlichen Museums, Wien 2006, s. 87-116.

⁶² Pro piccolominské paláce a zámky zatím doposud nebyl proveden kvalitní výzkum, který by komplexně analyzoval symbolickou výzdobu zkoumaných sídel. Badatelé však věnovali svoji pozornost jiným rezidencím na území Čech. Výběrově V. BŮŽEK – O. JAKUBEC – P. KRÁL, *Jan*

Na dosažené poznatky předchozích, výše uvedených generací badatelů by rád navázal autor této práce. Jejím cílem je zachytit podobu rezidenční sítě Ottavia II. Piccolominiho především na základě dochovaných účtů, inventářů a korespondence. Zabývat se bude především otázkou, jakou funkci plnila jednotlivá sídla v rámci piccolominské rezidenční sítě. Jak již bylo uvedeno výše, její páteř tvořila trojice nemovitostí. Šlo o zámek v Náchodě, malé venkovské sídlo v Ratibořicích a městský palác v Praze. Autor však stranou pozornosti neponechá ani kariéru vojevůdce Ottavia II. Piccolominiho. K základním badatelským otázkám, které si autor položil hned na začátku svého výzkumu patří, zda všechna piccolominská sídla hrála srovnatelnou úlohu. Využíval šlechtic všechna svá sídla stejně? Kdo další kromě urozence v rezidenci pobýval? Mohl zámek nebo palác plnit jinou funkci než obytnou?

Aby bylo možné najít na uvedené otázky odpověď, bude nutné představit dosud jen málo poznatý životní příběh italského šlechtice Ottavia II. Piccolominiho. V navazující kapitole o náchodském zámku autor poukáže nejen na jeho vojenské úspěchy, ale rovněž se jej pokusí představit jako stavitele a správce náchodského majetku v době válek. Při zkoumání samotné náchodské rezidence ho bude zajímat hmotné vybavení tohoto sídla a případně (ne)každodenní využití jednotlivých prostor. Stranou pozornosti nezůstane ani význam hospodářských budov a stájí. V další části předkládané práce se autor zaměří na zámek v Ratibořicích, který představí ve světle dochovaného inventáře. Velkou pozornost bude věnovat funkci piccolominské zahrady, ve které se pěstovaly nejen běžné domácí květiny, ale rovněž exotické rostliny. Poslední kapitola nastíní příběh pražského piccolominského paláce. Také zde se autor bude zabývat hmotným vybavením této budovy. Při výkladu neopomene ani dobové aktéry, kteří na těchto sídlech pobývali.

Při rekonstrukci života na piccolominských šlechtických rezidencích autor bude vycházet nejen z výsledků dosavadního bádání výše uváděných autorů, ale rovněž z vlastního výzkumu. Opírat se bude především o písemné prameny, především o inventáře z let 1732 a 1739. První z nich vznikl při přepisu majetku do rukou Ottavia II. Piccolominiho. Zachytil nejen reprezentační pokoje náchodského zámku, ale rovněž hospodářské zázemí šlechtické rezidence. Inventarizační komise procházela jednotlivými pokoji a pečlivě zapisovala všechny předměty, které spatřila nebo považovala za

*Zrinský. Přesto se však někteří historikové pokusili význam symbolů na piccolominských sídlech vyložit. Mezi tyto práce lze zařadit Pavel JEŽEK, *Ottavio Piccolomini a rozluštění nástropní fresky Španělského sálu*, Revue Kročeje 1, 2006, č. 2, s. 4-11, Martin SOUČEK, *Španělský sál a kaple Ottavia Piccolominiho na zámku v Náchodě*, České Budějovice 2019 (bakalářská práce).*

hodnotné. Proto zaznamenala mobiliář například ze zámecké kaple, tabulnice, stříbrnice, knihovny, soukromých pokojů, archivu, stájí, zahradního domku a úřednických prostor. Popisem náchodských komnat však uvedený inventář nekončí. Nadto zachycuje vybavení všech piccolominských nemovitostí na náchodském panství. Do této skupiny lze zařadit například interiéry pivovaru, hospodářských dvorů, koníren a vrchnostenských úřadů. Protože nedílnou součástí náchodského panství se staly Ratibořice, není žádným překvapením, že inventář podává přehledný popis hmotného vybavení rovněž tamního zámku. Inventarizační komise zde však již nepostupovala tak pečlivě jako v případě Náchoda. Proto se tu lze setkat převážně se sumativním výčtem předmětů z cínu, stříbra a jiných materiálů. Druhým zkoumaným inventářem se stal dokument z roku 1739. Ten nabídl pohled do interiérů pražského piccolominského paláce.

Zcela zásadní význam pro poznání piccolominské rezidenční sítě lze připsat relacím služebníků Ottavia II. Piccolominiho, kteří plnili úlohu jakýchsi informátorů či osobních agentů knížete. Šlo o tři úředníky. První z nich, který se vždy důsledně podepisoval jako Formandl, odesílal dopisy Ottaviu II. Piccolominimu z Vídně. Většina z nich se týkala především finančních záležitostí. Mimo jiné se zabýval například placením válečných náhrad za poničené náchodské panství.⁶³ Druhý z nich, Adalbert Antonín Gayer, působil v Praze. Odtud podával informace o každodenních událostech na piccolominských sídlech. Zpravoval nejen o událostech v Praze, ale rovněž psal podrobné relace o dění v Náchodě. Z toho vyplývá, že tam často cestoval nebo že si zde vydržoval vlastní vrchnostenské úředníky, kteří mu zasílali dopisy přímo ze severovýchodních Čech. Žádné takové archiválie se však prozatím nepodařilo objevit. Třetím služebníkem byl jistý Selbach, který ve službě nahradil patrně nemocného agenta Gayera.⁶⁴ Od něj se však dochovalo pouhých pět dopisů s nízkou vypovídací hodnotou.⁶⁵

V neposlední řadě autor předkládané práce využil celou řadu účetních záznamů. Ty posloužily k analýze nákladů, které Ottavio II. Piccolomini musel vynaložit na opravy škod napáchaných na náchodském zámku a ve městě během válek.⁶⁶ Jiné prameny,

⁶³ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 447.

⁶⁴ O špatném zdravotním stavu Adalberta Antonína Gayera se píše v dopise adresovanému Ottaviu II. Piccolominimu. TAMTÉŽ, inv. č. 681.

⁶⁵ Podrobnější analýze dopisů od piccolominských informátorů ve své bakalářské práci věnovala Barbora ŠNAJDROVÁ, *Ottavio II. Piccolomini a jeho agenti v letech 1739-1752*, Pardubice 2015, s. 26-32 (bakalářská práce). Velkým přínosem této práce je transkripce několika relací, nicméně při konfrontaci s dochovanými prameny lze najít několik nepřesností. Stejně tak lze mít výhrady vůči některým závěrům vyvozeným z textu.

⁶⁶ Jednalo se o vydané účty v J. LUDVÍK, *Památky*, s. 245.

především účty, podaly určitou představu o hmotném vybavení pražského piccolominského paláce v době, kdy tam pobývala vdova po Ottaviu I. Piccolominim, Marie Benigna.⁶⁷ Autor se ovšem nejvíce opíral o účetní záznamy Ottavia II. Piccolominiho. Jako reprezentativní vzorek mu posloužily písemnosti z dubna až prosince 1739, neboť z tohoto období se zachovaly desítky účtů.⁶⁸ Jde o soubor písemností, které zachycují například náklady na služebnictvo, což poskytlo cenné svědectví o počtu osob, které spolu se šlechtici pobývaly na jejich sídlech. Dále tyto dokumenty mapují výši výdajů za nejrůznější potraviny. Velmi důkladně byly zpracovány především jídelní záznamy z prosince 1739. Mezi těmito archiváliemi se nacházejí rovněž zprávy od zámeckého kováře a bednářů, kteří náchodského pána informovali o stavu zpracování zadaných zakázek.

Většina výše zmíněných dokumentů byla psána německy. Jejich jazyk se vyznačoval častým používáním frankismů či latinských výrazů. Některé prameny pak byly psány výhradně francouzsky či latinsky. To s sebou přinášelo potíže při práci s těmito archiváliemi. Autor diplomové práce proto uvádí vlastní české překlady v textu, zatímco původní cizojazyčné znění ponechává v poznámkovém aparátu, případně v závorce za problematickým slovním spojením. Samotný text byl většinou transliterován, což se odrazilo rovněž do podoby psaní velkých a malých písmen, které neodpovídá dnešním pravidlům německého pravopisu. Pokud je v citaci vypuštěna část originálního textu, je tato chybějící pasáž nahrazena symbolem třech teček v hranatých závorkách [...].

Metodologicky se tato práce hlásí k teoretickým východiskům studia každodenní kultury. Tematicky spadá do okruhu prací zabývajících se zkoumáním struktur rezidenčních sítí. Aby však historik mohl tyto mnohdy spletené sítě představit, musí vycházet nejen z poznatků zmíněných dějin každodennosti raného novověku, ale rovněž z teoretických konceptů historické antropologie. Studium rezidencí totiž přispívá i k poznání myšlenkového světa raně novověkého člověka a jeho hodnotového žebříčku. Současně se však diplomová práce pokouší srovnat trojici piccolominských sídel na základě jejich hmotného vybavení, proto jí lze přiřknout rovněž komparativní charakter.

⁶⁷ A. von WEYHE-EIMKE, *Octavio Piccolomini*, s. 44-45.

⁶⁸ Ačkoli se jedná o mnoho položek, lze je souhrnně najít v SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16 349.

I. Rezidenční síť

Každý šlechtic si ke svému každodennímu životu vytvořil vlastní zázemí, které využíval nejen k privátnímu bydlení, ale rovněž k vykonávání pravidelných rituálů. S tím souviselo například zastávání důležitého zemského či dvorského úřadu nebo dohlížení na ekonomický a hospodářský chod panství. Na tyto povinnosti nebyl urozenec sám, nýbrž mu pomáhali dvořané a vrchnostenská úředníci. Obvykle se zdržovali v těsné blízkosti svého pána. Starali se o šlechticovy denní potřeby, cestovali s ním a pobývali na jeho sídlech. Tyto osoby, které tvořily jeho dvůr, ho současně reprezentovaly a pomáhaly mu prosazovat jeho vlastní vliv.⁶⁹ Velkou měrou se staraly nejen o všední život šlechty, ale dohlížely i na každodenní chod jeho rezidencí.

Termín šlechtická *rezidence* obvykle označuje sídla různých kategorií, jako například dům, palác, letohrádek, tvrz, zámek či hrad.⁷⁰ Sémantický význam slova se však v průběhu staletí proměňoval. Samotný termín „*rezidence*“ pronikl do českého jazyka patrně někdy na konci 16. století, a to z německého nebo italského prostředí.⁷¹ Základ slova pochází z latinského „*residere*“ (sedět, zůstat).⁷² To naznačuje, že se jednalo zejména o místo trvalejšího či dlouhodobého pobytu vladaře nebo knížete.⁷³ V českém prostředí se termín pravděpodobně používal výhradně k pojmenování královského sídla. Tuto hypotézu potvrzují například spisy Pavla Skály ze Zhoře (asi 1583-1640), Jana Kořínka (1626-1680) a Kryštofa Karla Podstatského z Prusinovic (zemřel 1645).⁷⁴ Snad jedinou výjimku tvořil Václav Březan (asi 1568 - asi 1618), který

⁶⁹ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002, s. 169.

⁷⁰ Petr MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999, s. 139-162, zde s. 139.

⁷¹ Jeden z prvních výskytů slova „*rezidence*“ se v českých pramenech objevil okolo roku 1600 v cestopisech Bedřicha z Donína. Pojmem označoval výhradně říšská sídla obývaná světskými či duchovními knížaty. Termín *rezidence* používal i pro pojmenování papežského Říma. Nikdy ale tento termín nesouvisel s označením českých či moravských sídel šlechty. Jiří KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí 1500-1740*, České Budějovice 2005 (disertační práce), s. 37-38.

⁷² TAMTÉŽ, s. 37.

⁷³ Srov. definici slova *rezidence* v Zedlerově lexikonu: „*Die Residentz, ist diejenige Stadt, in welcher ein Potentat, oder Fürst sein Hoflager hält, daselbst auch die obern Collegia, als Regierung, Hofgericht, Cammer und andere, so die gemeinen Angelegenheiten des Landes zu besorgen haben, verbleiben.*“ Johann Heinrich ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal Lexicon Aller Wissenschaften und Künste XXXI*, Leipzig – Halle 1742, s. 717.

⁷⁴ Více k tomu J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 38.

použil termín *rezidence* jako označení pro Český Krumlov a Třeboň.⁷⁵ V období renesance velkolepá rožmberská sídla svojí honosnou výzdobou opravdu konkurovala královským palácům.

Se silícím vlivem německého jazyka se termín *rezidence* stále častěji používal rovněž pro pojmenování sídel české a moravské šlechty.⁷⁶ Zpočátku se označení vztahovalo především na hlavní venkovská šlechtická sídla. Ve druhé polovině 17. století se však výraz začal skloňovat rovněž v souvislosti s městskými paláci.⁷⁷ V 18. věku se toto slovo stalo téměř synonymním výrazem pro „*lusthauß*“, „*schloß*“ či „*pallais*“.⁷⁸ Nicméně sami Piccolominiové termín *rezidence* nepoužívali. Pražský palác se v dochovaných pramenech označuje slovem „*Hauß zu Prag*“.⁷⁹ Náchodský zámek v piccolominských archiváliích vystupuje jako „*Schloß Nachod*“.⁸⁰ Mnohdy však užívali pouze synekdochu. Například zámek v Ratibořicích označovali vlastním jménem „*Ratiborschitz*“.⁸¹

Rovněž v současnosti lze význam slova *rezidence* pochopit v jeho užším nebo širším pojetí. V prvním případě jde převážně o sídlo panovníka či vysokých úřadů nebo o šlechtická obydlí, ve kterých se urození pravidelně zdržovali. V přeneseném pojetí lze někdy označit pojmem *rezidence* rovněž celé město, zpravidla nejdůležitější centrum země nebo říše.⁸²

⁷⁵ Není jisté, zda Václav Březan použil termín *rezidence* pro označení Českého Krumlova a Třeboně záměrně či nikoli. Tím však postavil zmíněné zámky na úroveň sídel říšských knížat. K tomu TAMTÉŽ, s. 37; Jaroslav PÁNEK (ed.), *Václav Březan. Životy posledních Rožmberků II*, Praha 1985, s. 562.

⁷⁶ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 38.

⁷⁷ Například olomoucký biskup Karel z Lichtenštejnu-Castelkorna používal slovo *rezidence* ve spojení se všemi svými sídly. V jeho korespondenci se tak objevuje „*rezidence v Brně, v Olomouci, na Mírově*.“ Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Sídla olomouckých biskupů*. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna 1664-1695, Olomouc 2001, s. 12. Někteří však i na počátku 18. století chápali význam slova *rezidence* pouze jako označení pro zámky v hlavních městech samostatných říšských území. V tomto užším smyslu termín používal například slezský šlechtic Kryštof Václav z Nostic ve svém cestovním deníku. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 39.

⁷⁸ Srov. TAMTÉŽ.

⁷⁹ Na titulní straně inventáře pražského paláce se lze setkat s označením „*in dero hochfürstl: Haus zu Prag*“. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16429.

⁸⁰ Například v zámeckém inventáři z roku 1732 se lze setkat s označením „*Schloß*“. TAMTÉŽ, inv. č. 16428.

⁸¹ TAMTÉŽ.

⁸² K tomu srov. definice z Ottova slovníku naučného: „*Residence je sídlo panovníka a nejvyšších úřadů, obyčejně hlavní město neb říše. V právě církevním úřední sídlo, na němž se má beneficiát stále zdržovati. Povinnost tato nazývá se povinností residenční. Zavedená byla sněmem Tridentským, když nebylo šetřeno záporů kumulovati beneficia, a když vyšší duchovní zabývali se ve svých věcí církevních ještě záležitostmi světskými, jež vyžadovaly častého vzdalování z úředního sídla.*“ *Ottův slovník naučný XXI*, Praha 1904, s. 585.

V chápání dnešních historiků proto bývá pojem rezidence vnímán v mnohem širším pojetí, než je obecné vymezení slova. Nemusí se totiž jednat výhradně o šlechtické „bydliště“.⁸³ Pojem zpravidla označuje všechna sídla šlechty bez ohledu na to, zda byla permanentně obývána, nebo pokud se na nich urozenci zdržovali jen sporadicky nebo dokonce vůbec. Do popředí zájmu se tak dostává například symbolika výzdoby jednotlivých pokojů.⁸⁴ Šlechtici do ní mnohdy promítali rodové pověsti, rodokmeny, různé insignie moci nebo největší životní úspěchy. V případě Piccolominiů šlo o interiér Španělského sálu na jejich zámku v Náchodě. Jinde vznikaly rozsáhlé sály předků, které rovněž podtrhovaly starobylost a urozenost rodu.⁸⁵ Místnosti zaplňovaly portréty nejslavnějších členů dynastie, čímž se utvářela historicky cenná sbírka obrazů.

Mnohdy k majetku šlechticů náleželo hned několik sídel. Proto se již v předbělohorském období začínaly utvářet první rezidenční sítě.⁸⁶ Jaroslav Pánek rozdělil jednotlivé typy šlechtických obydlí do dvou rovnocenně významných skupin. První z nich tvořily venkovské rezidence. Do této kategorie zařadil především hlavní venkovská sídla, která musela kromě obytné funkce plnit i další úlohy – hospodářskou, správní, politicko-administrativní, soudní, reprezentační a mnohdy rovněž obrannou.⁸⁷ Na nižší úrovni se nacházela sídla, která náležela rodovým sekundogeniturám. Pokud majetek šlechtice byl obzvláště rozsáhlý, dotvářely jeho síť ještě další nemovitosti. Šlo především o letohrádky. K občasnému ubytování mohly posloužit také panské domy, radnice s vyhrazenými místnostmi pro vrchnost nebo výstavní renesanční mlýny.⁸⁸ Druhý typ sídel tvořily rezidence, které se nacházely v zemském hlavním městě. Šlechtici si své

⁸³ P. MAŤA, *Soumrak*, s. 139.

⁸⁴ K tomu Tomáš KNOZ, *Althannové v Sále předků – mezi legendou a skutečností*, in: *Sál předků ve Vranově nad Dyjí*, Brno 2003, s. 7-24; TÝŽ, *Šlechtická paměť v uměleckém ztvárnění moravských renesančních zámků*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 23-26; Václav BŮŽEK, *Paměť v heraldické výzdobě předmětů hmotné kultury šlechtických sídel v 16. a 17. století*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Paměť*, s. 37-57; TÝŽ, *Sebereprezentace křesťanského rytíře ve výzdobě císařského sálu v Bučovicích*, in: Hana AMBROŽOVÁ a kol. (edd.), *Historik na Moravě*, Profesoru Jiřímu Malířovi věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k jeho šedesátinám, Brno 2009, s. 311-322; Olivier CHALINE, *Sály předků na zámcích Království českého*, in: Václav BŮŽEK (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*, České Budějovice 2009, s. 5-21; Jiří HRBEK, *Valdštejnský erb jako projev rodové reprezentace v 17. a 18. století*, *Folia historica bohemika* 29, 2014, č. 2, s. 285-325.

⁸⁵ Více k tomu O. CHALINE, *Sály předků*, s. 5-6.

⁸⁶ Více k tomu Jaroslav PÁNEK, *Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době*, in: Lenka BOBKOVÁ (ed.), *Život na šlechtickém sídle v XVI.-XVIII. století*, Ústí nad Labem 1994, s. 9-27; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 169-182.

⁸⁷ J. PÁNEK, *Život*, s. 12. Obrannou funkci plnil ještě v 17. století například zámek v Náchodě. Doloženo je obléhání zámku v roce 1639 švédskými vojáky. J. LUDVÍK, *Památky*, s. 199.

⁸⁸ J. PÁNEK, *Život*, s. 12-13.

nemovitosti stavěli či kupovali především na Pražském hradě nebo v jeho těsné blízkosti, na Hradčanech, Malé Straně a ve Starém Městě. Naopak urození z Moravy a Slezska jevíli svůj zájem o domy a paláce především v Brně, Olomouci nebo Vratislavi. Tyto nemovitosti obvykle plnily úlohu přechodného bydliště. Opomenout však nelze ani jejich úlohu politické a společenské reprezentace.⁸⁹

Tento model rezidenčních sítí se přenesl i do barokní doby. Nicméně na rozdíl od 16. století se výrazně změnil podíl doby pobytu mimo venkovskou rezidenci ve prospěch hlavního zemského města.⁹⁰ Nejdůležitějším pilířem barokních rezidenčních sítí se tak staly městské paláce. Jejich význam úměrně vzrůstal vzhledem k nutnosti stále častějšího pobytu urozenců v hlavních městech. Šlechtu do velkých měst nelákaly pouze dvorské úřady, ale také rušný život panovnického dvora, pokud ve městě pobýval panovník.⁹¹ Nově vzniklé paláce tak svým majitelům nesloužily výhradně k obytným účelům, ale plnily významnou reprezentační a kulturní funkci. Navíc musely zajistit dostatek prostoru pro hospodářské zázemí, služebnictvo, fraucimor, dvořany, hosty, rádce a úředníky. Kromě každodenních rituálů se v městských palácích odehrávaly rovněž početné hostiny, festivity a další významné společenské události.⁹² Mnohdy však prostorová dispozice paláce nemohla stačit potřebám velmože, jeho dvora, příbuzných a pozvaných hostů. Proto šlechtici přikupovali další nemovitosti. Jindy zase byli nuceni staré a již nevyhovující domy a paláce přestavět. V případě finanční tíže mohli svá sídla naopak prodat nebo alespoň pronajmout jiným zájemcům.

Velmoži se i v 17. století snažili zakoupit nemovitost na prestižní adrese. Jak již bylo zmíněno, v případě Prahy se nejprestižnější lokalita nacházela v bezprostřední blízkosti Pražského hradu.⁹³ Velmi lukrativním místem se stala Malá Strana, kde si Albrecht z Valdštejna v letech 1623-1630 nechal postavit monumentální sídlo, čímž započalo období staveb nových barokních paláců.⁹⁴ Jeho palác zdobila pozoruhodná

⁸⁹ TAMTÉŽ, s.13.

⁹⁰ Zdeněk HOJDA, *Rezidence české šlechty v baroku*. Několik tezí, in: Lenka BOBKOVÁ (ed.), *Život na šlechtickém sídle v XVI.-XVIII. století*, Ústí nad Labem 1994, s. 161-188, zde s. 161.

⁹¹ TAMTÉŽ.

⁹² Václav LEDVINKA, *Funkce venkovských rezidencí a pražských paláců jihočeské šlechty v 16. a 17. století*, in: Lenka BOBKOVÁ (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*, Ústí nad Labem 1992, s. 28-41, zde s. 31-32.

⁹³ Zde si své paláce již v předbělohorské době zakoupili nebo postavili Griespěkové, Lobkovicové, Bořitové z Martinic, Pernštejnové, Rožmitálové, Rožmberkové, Švamberkové, Berkové z Dubé a Trautsonové. V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 175.

⁹⁴ Blíže o výstavbě pražského Valdštejnského paláce například Josef JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 2003², s. 321-322.

zahrada s grottou, jízdárna, prostorné sály a kaple. Nechybělo zde však ani rozsáhlé hospodářské zázemí a konírny. Další šlechtici začali stavět svá sídla po Valdštejnově vzoru. Někteří z nich získali své statky v rámci pobělohorských konfiskací nebo za věrnost vládnoucí habsburské dynastii.⁹⁵ Do Prahy přijížděli věhlasní architekti a umělci, jako byli Jean-Baptiste Mathey,⁹⁶ Carlo Fontana,⁹⁷ Domenico Martinelli,⁹⁸ Johann Bernard Fischer z Erlachu,⁹⁹ Giovanni Battista Alliprandi,¹⁰⁰ Jan Blažej Santini¹⁰¹ a Kilián Ignác Dientzenhofer.¹⁰² V českých zemích stavební aktivita barokních šlechticů vynikala svojí kvalitou i rozsahem.¹⁰³ Někteří urození vybudovali mimořádné a rozsáhlé městské paláce, jiní se spokojili s prostším trojkřídlým sídlem s nádvořím. To vše přispělo k vytvoření rozsáhlých a architektonicky pestrých sídelních soustav.

Přestože výstavba paláce a náklady na jeho provoz představovaly nemalou část výdajů šlechtice, bývalo běžné, že palác dlouhou dobu nikdo neobýval. V předbělohorské době totiž urozenec v paláci pobýval zpravidla jen v období zasedání zemských sněmů a soudů, což se stávalo čtyřikrát ročně.¹⁰⁴ Dále šlechtici svá městská sídla opouštěli na letní měsíce, neboť vrcholila zemědělská sezona. Pokud prostory nebyly nabídnuté k pronájmu jiným urozeným osobám, zůstávaly paláce obývané pouze domovními správci se svými ženami. Z dobových pramenů vyplývá, že postavení domovního správce paláce bývalo

⁹⁵ K tomu blíže Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006, s. 71-26.

⁹⁶ Jean Baptiste Mathey (1630-1696) byl Burgundánem, který v Praze projektoval stavby pro pozdějšího arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna (1642-1694). Proslavil se zejména stavbou Arcibiskupského a Thunovského paláce. V. LEDVINKA – B. MRÁZ – V. VLNAS, *Pražské paláce*, s. 18-19.

⁹⁷ Carlo Fontana (1638-1714) pracoval zejména pro Martinice a Šternberky, kterým nedaleko Pražského hradu vystavěl honosné paláce. TAMTÉŽ.

⁹⁸ Domenico Martinelli (1650-1718) byl dvorním architektem hraběte Václava Vojtěcha ze Šternberka. TAMTÉŽ.

⁹⁹ Johann Bernard Fischer z Erlachu (1656-1723) byl proslulým vídeňským architektem, který důmyslně vkomponoval hlavní průčelí Clam-Gallasovského paláce do Husovy ulice tak, že neztratilo nic ze své monumentality. TAMTÉŽ.

¹⁰⁰ Giovanni Battista Alliprandi (cca 1665-1720) byl stavitel, který vnesl do českého prostředí sloh vídeňského klasicismu. Tento styl pak našel své uplatnění v mnoha pražských rezidencích. Mezi nimi je třeba zmínit například staroměstské sídlo Hrzánů z Harasova a hartigovské malostranské paláce. TAMTÉŽ.

¹⁰¹ Jan Blažej Santini-Aichel (1677-1723) byl tvůrcem Morzinského a Thun-Hohenštejnského pláce v Nerudově ulici. TAMTÉŽ.

¹⁰² Více o Kiliánu Ignáci Dientzenhoferovi (1689-1751) například Mojmír HORYNA – Václav ŠEVČÍK, *Kilián Ignác Dientzenhofer a umělci jeho okruhu. Katalog výstavy – Praha listopad 1989–leden 1990*, Praha 1989.

¹⁰³ Jiří KUTHAN, *Aristokratická sídla v českých zemích 1780-1914*, Praha 2014, s. 14.

¹⁰⁴ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 133.

žádané.¹⁰⁵ Ten totiž mohl snadno své pozice zneužívat, protože se většinou nenacházel pod přímou osobní kontrolou svého pána.¹⁰⁶

Ne každý šlechtic si však mohl dovolit koupi či výstavbu svého vlastního městského paláce. Zcela běžně se tak stávalo, že urození jedinci žádali své příbuzné a známé o poskytnutí dočasného ubytování.¹⁰⁷ Obvykle se šlo o levnější formu bydlení, což však s sebou přinášelo mnohá úskalí. Občas šlechtici bědovali nad špatným technickým stavem nemovitosti, případně poukazovali na nedostatečné vybavení interiérů. Někdy se prostory nacházely v tak žalostném stavu, že to přímo ohrožovalo zdravotní stav jejich obyvatel.¹⁰⁸ V neposlední řadě velmože sužovala taktéž mnohdy nedostatečná kapacita paláců, neboť bylo nezbytné ubytovat dvorský personál.

Pokud se urození jedinci prosadili ve dvorských službách, obvykle se usídlili přímo ve Vídni. Ti bohatší si zde většinou zakoupili svůj vlastní palác, jiní si prostory pouze pronajali. V metropoli habsburského soustátí se však nabízela ještě třetí možnost kde pobývat. Tou byly dvorské kvartýry, což bylo dvorem zajištěné ubytování poblíž sídla významného úřadu. Ačkoli první dvorské kvartýry vznikaly již ve středověku, jejich největší rozmach nastal po roce 1700.¹⁰⁹ Nezpochybnitelnou výhodou tohoto typu ubytování představovala jejich velmi nízká cena. Tu však vykupovala ztráta komfortu, neboť většina dvorských kvartýrů se nacházela v měšťanských domech, které se urozeným jedincům pouze pronajímaly. Přesto se tyto apartmány těšily vysoké oblibě, o čemž svědčí neustálý nedostatek volných míst.¹¹⁰ Nejčastěji si dvorské kvartýry pronajímali mladí kavalíři, kteří teprve stáli na počátku své dvorské kariéry.¹¹¹

Druhý stěžejní pilíř barokních rezidenčních sítí tvořily venkovské rezidence. Tato sídla se nacházela v důležitých městech dominia, přičemž musela vyhovovat kulturním,

¹⁰⁵ TAMTÉŽ, s. 134.

¹⁰⁶ Například Zdeněk Lev z Rožmitálu si v březnu 1526 stěžoval na pražskou hospodyně Katrli, že svoji práci neodváděla dobře. TAMTÉŽ.

¹⁰⁷ To lze doložit na příkladu Humprechta Jana Černína z Chudenic, Zdeňka Vojtěcha a Václava Eusebia z Lobkovic či Jana Jáchyma Slavaty z Chlumu a Kušumberka, kteří si pronajali prostory ve svobodných domech a šlechtických palácích. R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr*, s. 534.

¹⁰⁸ Například Zdeněk Kaplíř ze Sulevic si stěžoval, že do jeho pronajatého domu špatnou střechou zatéká voda a padá sníh. Lékař mu doporučil, aby prostory opustil, neboť šlechtic trpěl katarem. TAMTÉŽ, s. 536.

¹⁰⁹ Ve Vídni se v roce 1709 nacházelo přibližně 1200 kvartýrů. Naopak roku 1566 se ve Vídni vyskytovalo jen necelých 800 domů s kvartýry. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 88.

¹¹⁰ Běžně se stávalo, že šlechtici mezi sebou soupeřili o udělení volného kvartýru. TAMTÉŽ, s. 89.

¹¹¹ To lze doložit na příkladu Jana Adolfa ze Schwarzenberku (1615-1683), který ve věku 27 let požádal o poskytnutí dvorského kvartýru. Podobně také o ubytování usiloval komorník Leopolda I. Walter Xaver z Ditrichštejna. R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr*, s. 538.

rekreačním a sakrálním potřebám.¹¹² Přítomnost podobné stavby ve městě se všestranně promítala do každodenního života poddaných.¹¹³ Ti totiž mnohdy sloužili na zámekském sídle nebo se podíleli na přípravě slavností, které byly spojené například se slavnostním vjezdem pána do města, vítáním urozených hostů či se smutečními průvody.¹¹⁴ Proto sídla musela disponovat dostatečnými prostorovými kapacitami pro ubytování všech návštěvníků i k ustájení jejich koní. Kromě toho se však na zámku či v jeho těsné blízkosti musely nacházet prostory pro úředníky. Hlavní venkovská sídla totiž disponovala vrchnostenskými kanceláři, které se staraly o hospodářský a ekonomický chod celého dominia.

Venkovská sídla bývala často místem, kde se konala důležitá diplomatická jednání, což kladlo vysoké nároky na reprezentativní funkci nejen města, ale především samotného rezidenčního zámku. Ten býval okázale vyzdoben, přičemž se do jeho výzdoby promítalo sociální postavení majitele. Přitom platilo, že čím byl šlechtic urozenější, tím honosnější výzdobu si musel dovolit. Majetek a urozenost spolu velmi úzce souvisely.¹¹⁵ Konečný vzhled barokního zámku byl výsledkem vztahů mezi architektem, realizátorem stavby (zednickým mistrem či polírem) a zadavatelem projektu.¹¹⁶ Velmi významnou úlohu při stavebních úpravách hrálo rovněž respektování původní okolní zástavby.¹¹⁷ Barokní novostavby, které vznikaly na „zelené louce“, nebyly pro období 17. a 18. století příliš běžné.¹¹⁸ Do výsledné podoby rezidence se také promítaly soudobé představy architektů, značně ovlivněné antickými a renesančními staviteli.¹¹⁹ V neposlední řadě se na vzhledu sídla podílela také geografická poloha, podnebí a dostupnost stavebního materiálu. V případě finančních potíží se mnohdy

¹¹² Z. HOJDA, *Rezidence*, s. 164.

¹¹³ R. PAVLÍČKOVÁ, *Sídla*, s.12.

¹¹⁴ Slavnostní vjezd pána do Náchoda je popsán hned několikrát. Patrně nejpodrobněji byl popsán příjezd Petra Birona v červnu 1796. Autorem popisu byl penzionovaný důchodní Jan Müller, který v roce 1842 sepsal své paměti. Ten potvrdil, že měšťané se museli podílet na slavnostní výzdobě města: „*Na řece, která byla večer osvětlena, zářil mlynářským cechem zbudovaný umělý mlýn, který vynášel do značné výše ohnivé koule. Také město Náchod bylo večer celé osvětleno.*“ V. VLČKOVÁ (ed.), *Jan Müller*, s. 19.

¹¹⁵ O spojených nádobách urozenosti a majetku blíže P. MAŤA, *Svět*, s. 164-165.

¹¹⁶ Jiří HRBEK, *Rezidenční síť členů valdštejnského rodu v 17. a 18. století*, *Folia historica bohemia* 28, 2013, č. 1, s. 59-103, zde s. 62.

¹¹⁷ To je patrné například na barokních úpravách zámku v Náchodě, které zachovávají jednotný exteriérový ráz celé stavby.

¹¹⁸ J. HRBEK, *Rezidenční síť*, s. 62.

¹¹⁹ TAMTÉŽ.

upouštělo od některých stavebních prvků, nebo se stavební aktivita na nějakou dobu pozastavila. Některé projekty nakonec nebyly nikdy dokončeny.¹²⁰

Stavitelé venkovských sídel však nedbali pouze na okázalý zevnějšek. Rovněž kladli důraz na reprezentativní interiéry. Ty sloužily nejen k bydlení, ale také k vykonávání pravidelných ceremoniálních aktů. Bývalo pravidlem, že pán domu obýval první patro rezidence, do kterého ústilo hlavní schodiště.¹²¹ Místnosti na sebe navazovaly v přesném sledu, přičemž jejich umístění v rámci sídla určovalo, kdo mohl dané prostory navštívit.¹²² Každodenním zvyklostem podléhalo vybavení jednotlivých prostor. Neplatilo však, že by všechny místnosti měly své přesně dané a neměnné využití. Šlo především o pokoje v druhém patře či v odlehlejších traktech, jejichž popis se v dochovaných inventářích omezoval jen na pouhé označení „komora“ či „Zimmer“.¹²³ Tyto blíže nespecifikované prostory obvykle sloužily k různým účelům.¹²⁴ Mnohdy přitom stačilo přestěhovat jen několik kusů mobiliáře a účel místnosti se zcela proměnil. To svědčí o pestré různorodosti všedního života šlechtických rezidencí na prahu novověku.

Kromě reprezentativních hlavních venkovských sídel se na panstvích nacházela ještě další, drobnější sídla. To vše utvářelo funkční komplex jednotlivých staveb. Do této skupiny lze zařadit různé letohrádky a lovecké záměčky. Ty sloužily zejména v letních či podzimních měsících k odpočinku šlechty. Odtud se urození jedinci vydávali do okolních lesů lovit divokou zvěř. Nejednalo se však jen o pouhou zábavu, ale především o významnou reprezentativní událost. Například na konci 17. století se štvance jelenů a daňků stala důležitým ceremoniálem, který podléhal pevnému řádu a pravidlům.¹²⁵ Urození se v těchto rezidencích obvykle zdržovali jen několik málo hodin či dní.¹²⁶ Využití loveckých zámků se promítalo rovněž do jejich výzdoby. Stěny totiž většinou zdobily fresky s loveckými výjevy. Stejně tak se uvnitř nacházely obrazy zachycující

¹²⁰ Nikdy nebyl dokončen například lichtenštejnský Plumlov tak, aby odpovídal původní představě. Jen málokteré stavební plány byly splněny zcela beze zbytku. J. HRBEK, *Rezidenční síť*, s. 62.

¹²¹ Josef PETRÁŇ, *Každodennost v rezidencích*, in: Eliška FUČÍKOVÁ – Ladislav ČEPIČKA (edd.), *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna: Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 102-113, zde s. 112.

¹²² J. HRBEK, *Rezidenční síť*, s. 62.

¹²³ Takovým příkladem může být inventář náchodského zámku z roku 1732, který konkrétně pojmenovával pouze místnosti prvního patra, zatímco využití většiny prostor druhého patra nebylo blíže specifikované. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

¹²⁴ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 175.

¹²⁵ Jan ČABART, *Vývoj české myslivosti*, Praha 1958, s. 144.

¹²⁶ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 145.

divokou zvěř, římskou bohyni lovu Dianu, štvance s loveckými psy nebo parforsní hony.¹²⁷ Rovněž nábytek byl zdoben různými typy paroží.

Zejména bohatší šlechtici mívali své další rezidence mimo své statky či mimo hlavní zemská města.¹²⁸ Ty se obvykle nacházely v královských městech, neboť ta představovala důležitá centra tehdejšího obchodu. Navíc se v nich často nacházely významné krajské úřady.¹²⁹ Nemovitosti šlechticů zde sloužily zejména jako místa k občasnému přespávání a odpočinku při náročném cestování mezi venkovskými a městskými statky. Díky tomu se urozený jedinec při svých cestách nemusel starat o hledání a zajištění vhodného hostince či apartmánu pro sebe i pro svůj dvůr. Nezřídka se stávalo, že při svých cestách v těchto domech přespávali také příbuzní a přátelé majitelů.¹³⁰ Přitom však platilo, že obvykle nikdo nemovitosti neobýval dlouhodobě. Přesto šlechtici dbali na okázalý vzhled rezidencí. Ve městě obvykle náležely k nejvýstavnějším domům a nacházely se na nejlukrativnějších pozemcích.¹³¹ Tím se urození jedinci výrazně odlišovali od měšťanů. Ve výjimečných případech si šlechtici kupovali domy rovněž v cizích poddanských městech. Využití těchto sídel však zatím není příliš probádáno.¹³²

Pojem „*rezidenční síť*“ v širším pojetí zahrnuje rovněž další stavební prvky, které bezprostředně náležely k jednotlivým sídlům. Sem lze zařadit například skleníky k pěstování exotických plodin, voliéry, obory, bažantnice a ptačince. Ty sloužily zejména k uspokojování „sportovních“ a loveckých potřeb.¹³³ Krajina v okolí zámků se často kultivovala a přetvářela v okrasné či užitkové zahrady. V období baroka se stavěly zejména francouzské zahrady, které nahradily předchozí italský styl. Architektura jednotlivých zahrad vycházela z pravidelných geometrických obrazců a současně kladla důraz na symetrii.¹³⁴ Nicméně v 18. století do českého prostředí pronikl rovněž vliv anglických zahradních úprav. Začaly tak vznikat rozsáhlé přírodně krajinářské parky.

¹²⁷ Podobné lovecké motivy lze spatřit například na letohrádku Kratochvíle či Ohrada. Více TAMTÉŽ.

¹²⁸ K bohatším šlechtickým rodům, které si zakoupili sídla za hranicemi svého vlastního panství a mimo hlavní zemská města patřili Althannové, Ditrichštejnové, Eggenberkové, Lobkovicové, Questenberkové, Raduitové de Souches či Trauttmansdorfové. TAMTÉŽ, s. 141.

¹²⁹ Mezi taková města lze zařadit Jihlavu, Plzeň, Uherské Hradiště nebo Znojmo. TAMTÉŽ.

¹³⁰ TAMTÉŽ, s. 143.

¹³¹ TAMTÉŽ, s. 141.

¹³² TAMTÉŽ, s. 143.

¹³³ Z. HOJDA, *Rezidence*, s. 169.

¹³⁴ To dokládá například zahrada na zámku Veltrusy, která na počátku 18. století splňovala hlavní rysy francouzských zahrad. Nicméně její přesná podoba není známá, neboť zanikla při povodni roku 1746. Nová zahrada odpovídala italsky dynamickému slohu, nicméně se ještě nejednalo o přírodní anglickou

To vše utvářelo mnohdy spletené rezidenční sítě, které jejich majitelům nabízely celou řadu možností využití. Obvykle představovaly základní prostorový rámec šlechticů, ve kterém se odehrávala většina každodenních i svátečních rituálů.¹³⁵ Záleželo především na jejich vlastním uvážení, jak budou k jednotlivým rezidencím přistupovat. V rozhodování obvykle hrála úlohu rodová sídlení tradice, geografická poloha daných sídel, technický stav objektů, prostorová dispozice staveb a v neposlední řadě typ kariéry, jíž se šlechtic věnoval. Jiný postoj k rezidencím tak lze očekávat od urozenců, kteří před režijním hospodařením na vlastním panství raději upřednostnili vojenskou službu, než od těch, kteří svůj život zasvětili práci v zemských úřadech. Stejně tak lze očekávat jinou sídlení strategii u církevních hodnostářů než u světských vladařů.¹³⁶

S tím úzce souvisí mobilita šlechticů. Byla by velmi naivní představa, že šlechtic celý svůj život strávil na své rezidenci, případně ve svých dalších sídlech.¹³⁷ Odpověď na otázku, zda majitel nemovitost obýval nebo ne, případně jak často a dlouho, mohou poskytnout itineráře, jež zachycují každodenní harmonogram daného jedince.¹³⁸ Na základě pečlivého zkoumání dochovaných itinerářů, deníkových záznamů, kalendářů, účtů či relací od různých informátorů a agentů je možné sledovat každodenní pohyb urozenců, náplň jejich činnosti, zjistit, s kým se stýkali, kde pobývali a čím se bavili. Z toho lze vyvodit, jak často šlechtic na svých sídlech pobýval, ale rovněž k čemu tato sídla využíval. Některá z nich mohla plnit správní funkci, jiná rekreační, obrannou nebo reprezentační.

Ze studia těchto pramenů vyplývá, že šlechtici se v pobělohorském období obvykle krátce po ukončení kavalírské cesty vydali do Vídně, kde se snažili získat důležité kontakty u dvora, které se staly důležitým předpokladem jejich budoucí úspěšné kariéry. Tito mladí urozenci tak většinu svého času trávili ve Vídni, kde mohli být ubytováni v rodovém městském paláci, pokud jím disponovali. Když mladí šlechtici získali patřičné zkušenosti a obdrželi zemský nebo dvorský úřad, změnilo se rovněž využití jejich jednotlivých sídel.

zahradu. Ivo CERMÁN, *Mezi Vídní a Veltrusy (Rudolf Chotek a jeho letní rezidence)*, Confluens. Sborník historických a vlastivědných prací z Mělnicka 1, 2005, s. 92-97, zde s. 96.

¹³⁵ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 70.

¹³⁶ K tomu více TAMTÉŽ; R. PAVLÍČKOVÁ, *Sídla*, s. 11-23.

¹³⁷ Klaus NEITMANN, *Was ist eine Residenz? Methodische Überlegungen zur Erforschung der spätmittelalterlichen Residenzbildung*, in: Peter JOHANEK (ed.), *Vorträge und Forschungen zur Residenzfrage*, Sigmaringen 1990, s. 11-43, zde s. 18.

¹³⁸ K tomu například Vítězslav PRCHAL, *Sídlo a jeho pán. Rezidenční strategie hraběte Františka Karla Swéerts-Sporcka ve druhé čtvrtině 18. století*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 45-78.

Někteří šlechtici se u panovnického dvora osvědčili a ve Vídni získali místo u dvora. Obvykle působili ve dvorských nebo centrálních správních úřadech monarchie. Tito úředníci tak zpravidla zůstávali přímo v hlavním městě, případně se pohybovali společně s panovnickým dvorem.¹³⁹ Svá další, především však venkovská sídla, navštěvovali jen výjimečně, neboť si museli opatřit povolení k opuštění dvora.¹⁴⁰ Jiní šlechtici se uplatnili spíše v zemských úřadech. Ty pak zastávali zejména v zemských hlavních městech. Jednalo se především o úřady v Praze, Brně a ve Vratislavi. S tím úzce souvisel odchod urozených jedinců právě do uvedených metropolí, ve kterých trávili převážnou část kalendářního roku. Během letních měsíců si však mohli dovolit návštěvu svých venkovských rezidencí či Vídně.¹⁴¹ Jiní urozenci rezignovali na své ambice zastávat nějaký dvorský nebo zemský úřad a raději se věnovali správě svých panství.¹⁴² Ti potom trávili většinu času ve svých venkovských rezidencích.¹⁴³

Poněkud náročnější je přesné zmapování pohybu vojevůdců a urozených církevních hodnostářů. Pro ně totiž prozatím neexistuje dostatečné množství zanalyzovaných pramenů.¹⁴⁴ Ti, kteří si zvolili vojenskou kariéru, zpravidla v době válek pobývali na bojištích a své venkovské či městské rezidence navštěvovali jen sporadicky.¹⁴⁵ Mnozí je však využívali jako prostředek k uchování vlastní vojenské *gloire* pro další generace.¹⁴⁶ Skrze výzdobu svých sídel poukazovali na své vojenské úspěchy. Mezi oblíbené motivy patřily například výjevy z bájí o udatném a silném Herkulovi.¹⁴⁷ Úspěšní vojevůdci se mnohdy sami nechávali zvěčnit na rozměrných freskách po boku antických hrdinů a

¹³⁹ Mezi šlechtice, kteří se uplatnili především ve dvorských službách lze zařadit císařského nejvyššího hofmistra Ferdinanda z Ditrichštejna (1636-1698), nejvyššího kancléře Království českého Jana Hartvika z Nostic (1610-1683) či Jan Adam z Questenberka (1678-1752). J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 81.

¹⁴⁰ TAMTÉŽ.

¹⁴¹ Mezi šlechtice, kteří zastávali zemské úřady lze zařadit Antonína Františka Collalta (1630-1696), Františka Václava z Trauttmansdorffu (1677-1753) či Maxmiliána Valentina z Martinic (1612-1677). TAMTÉŽ.

¹⁴² Zde třeba poznamenat, že někteří šlechtici záměrně nepůsobili u dvora, neboť tím chtěli dokázat svoji nezávislost a odstup od císaře. Takovým případem může být Karel Eusebius z Lichtenštejna (1611-1684). TAMTÉŽ.

¹⁴³ Do skupiny šlechticů, kteří se odhodlali spíše k hospodaření na svých panstvích, lze zařadit Adama Pavla Slavatu (1604-1657) či Františka Antonína Šporka (1662-1738). TAMTÉŽ, s. 82.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 79.

¹⁴⁵ To lze doložit na příkladu Ottavia I. Piccolominiho, který velmi často pobýval na zahraničních bojištích, zatímco na své náhodské rezidenci se usadil až v padesátých letech 17. století. V. WACHSMANOVÁ a kol., *Náchod*, s. 6. Rovněž u Ottavia II. Piccolominiho je patrný častý pobyt na bojištích. O tom níže, kapitola Ottavio II. Piccolomini a jeho kariéra.

¹⁴⁶ Vít VLNAS, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha 2001, s. 611.

¹⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 616.

jiných mytologických postav.¹⁴⁸ Triumfální portréty šlechticů v reprezentačních sálech částečně nahrazovaly jejich častou fyzickou nepřítomnost. Poněkud odlišnou funkci plnila sídla urozených duchovních hodnostářů. Jejich sídla se totiž navíc stávala centry „*kulturních institucí spojených s biskupským sídlem*.“¹⁴⁹ Dále se v jejich rezidencích nacházely úřady, které se staraly o hospodaření biskupských statků. Rovněž duchovní museli kvůli úředním povinnostem spojeným se správou diecéze často cestovat a opouštět své rezidence.

Ačkoli výše nastíněné sídelní strategie nelze zcela zobecňovat, vyplývá z nich, že velké množství šlechticů nemohlo kvůli svým kariérám dlouhodobě setrvávat pouze na svém panství. To však neznamená, že by o dění na vlastních sídlech zcela ztratili přehled. O každodenním chodu rezidencí se dozvídali nejen z korespondence svých přátel a příbuzných, ale rovněž z pravidelných relací svých věrných služebníků.¹⁵⁰ Ti podávali zprávy o dění na panstvích, kde se šlechtic zrovna nemohl zdržovat, nebo z jiných důležitých míst, například z významných měst. Jde o názornou ukázkou raně novověkého klientelismu, kdy šlechtic využíval mnohdy velmi spleťtí komunikační sít'.¹⁵¹ Ta se zpravidla zakládala na vztazích mezi patronem a jeho klienty, přičemž důležitou úlohu hrála osobní známost nebo alespoň částečný společný cíl.¹⁵² Současně platilo, že v klientském vztahu se uplatňovala následující tři kritéria. Zaprvé, vztah mezi patronem a klientem patřil mezi nerovnoměrné sociální vazby. Nadto šlo o dlouhodobou spolupráci. Do třetice tato vzájemná symbióza přinášela klientovi „*ochranu a podporu a umožňovala mu přístup ke zdrojům, jimiž disponoval patron, patronovi naopak umožňovala vyžadovat od klienta loajalitu a protislužby*.“¹⁵³ Nejednalo se však o ryze raně novověký fenomén, neboť tento vztah lze najít v každé době a historické společnosti.¹⁵⁴

Jednotlivé relace klientů-informátorů mnohdy obsahovaly citlivé a soukromé informace, někdy i politicky ožehavého rázu.¹⁵⁵ Případná indiskrece by šlechtici mohla

¹⁴⁸ K tomu blíže V. PRCHAL, *Společenstvo hrdinů*, 271-279.

¹⁴⁹ R. PAVLÍČKOVÁ, *Sídla*, s.40.

¹⁵⁰ O komunikačních sítích například Rostislav SMÍŠEK, *Komunikační sít' knížete Ferdinanda ze Schwarzenberku na přelomu 17. a 18. století*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 333-355.

¹⁵¹ V dobovém raně novověkém diskurzu se běžně používalo sousloví „*páni a přátelé*“. Termíny „*klientelismus*“, „*patron*“ a „*klient*“ patří mezi moderní abstrakce, které si historikové vypůjčili ze sociálněvědních disciplín (antropologie, sociologie). P. MAŤA, *Svět*, s. 657.

¹⁵² R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr*, s. 298.

¹⁵³ P. MAŤA, *Svět*, s. 657.

¹⁵⁴ TAMTÉŽ.

¹⁵⁵ Některé dopisy se staly opravdu velmi důvěrnými. Tato soukromá korespondence se v dobovém diskurzu obvykle označovala jako „*vertrauliche Briefe*“. R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr*, s. 295.

přinést značně nepříjemné důsledky.¹⁵⁶ Někteří urození se proto snažili svá sdělení šifrovat. Občas k tomu mohli využít cizí jazyk, kterým hovořil adresát i příjemce.¹⁵⁷ Mnohdy však pisatelé používali mnohem důmyslnější systémy. Například vojevůdce z doby třicetileté války Ottavio I. Piccolomini (1599-1656) používal k šifrování některých svých dopisů systém Polybiova čtverce. Jindy naopak nahrazoval všechny samohlásky číslicemi, aby nežádoucím čtenářům činilo potíže dešifrovat sdělení dopisu. Jindy substituoval všechny znaky abecedy zcela jinými symboly.¹⁵⁸ Aby sdělení zůstalo utajené, musel být důvěryhodný rovněž kurýr, který zprávu přenášel. U něho hrála důležitou roli také rychlost, s níž dokázal předat zprávu příjemci. Nicméně rychlá a plynulá výměna dopisů byla vzhledem ke stavu tehdejší poštovní sítě spíše nenaplněným ideálem. Nezřídka se dokonce stalo, že korespondence nedorazila vůbec.¹⁵⁹ Jindy kurýr naopak natolik spěchal, že nenechal pisatele svůj dopis dokončit.¹⁶⁰ Přes všechna rizika, která byla spojená s písemnou komunikací, šlechtici považovali psanou interakci za téměř rovnocennou s přímým osobním setkáním. Jen díky ní si mohli udržovat stálý přehled o dění na svých panstvích.¹⁶¹

Na základě pečlivé analýzy uvedených písemných relací, výzkumu dobových inventářů, korespondence a dochovaných účtů může dnešní historik určit konkrétní úlohy jednotlivých sídel. Na prvním místě je třeba uvést ekonomicko-správní využití. Úředníci, kteří v prostorách rezidence zastávali své úřady, dohlíželi například na důsledný výběr dávek nebo se starali o oběh naturálií na daném panství.¹⁶² To se týkalo zejména hlavních venkovských rezidencí, avšak také vedlejší sídla či městské paláce se stávaly významnými hospodářskými centry. Správní personál zde dohlížel především na

¹⁵⁶ Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005, s. 233.

¹⁵⁷ Příkladem takové cizojazyčné korespondence mohou být dopisy mezi Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic a jeho ženy Polyxeny. K tomu více Pavel MAREK (ed.) *Svědectví o ztrátě starého světa: Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005.

¹⁵⁸ Šifrované dokumenty se nacházejí v SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 24790, 24873, 25039, 25106. Počítačovou analýzu šifer těchto dopisů provedl ve své bakalářské práci Václav VLNAS, *Počítačová analýza šifrované korespondence rodu Piccolomini*, Hradec Králové 2017 (bakalářská práce).

¹⁵⁹ Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 238.

¹⁶⁰ Podobná praxe jistě patří spíše k méně častým zkušenostem, nicméně ji lze doložit například v relaci agenta Gayera Ottaviu II. Piccolominimu. Ten nemohl svoji práci dokončit, neboť kurýr velmi spěchal: „Bitte unterthänigst umb ein gnädigen bescheid ein mehrers kann nicht berichten weilen dero courier sehr aylt.“ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 404.

¹⁶¹ O tom svědčí fráze „psaním navštíviti“, přičemž sloveso „navštíviti“ vyjadřuje vlastní přítomnost u jiné osoby. Více o tom Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 246.

¹⁶² V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 178.

odesílání potravin a stavebního materiálu na velmožův dvůr. Mnohdy pečoval i o přilehlé statky, které si šlechtici opatřili pro snazší zásobování svých sídel.¹⁶³ Naopak domy, které byly určené jen k občasnému přespání šlechtice a jeho dvora, obvykle svoji ekonomicko-hospodářskou funkci pozbývaly.

Sídla dále plnila nezanedbatelnou společensko-kulturní funkci. Tuto úlohu zastávaly především hlavní venkovské rezidence a městské paláce, které často hostily vzácné návštěvy. Tomu muselo odpovídat dostatečně reprezentativní hmotné vybavení těchto sídel. V okázalých prostorách se shromažďovaly a vystavovaly cenné předměty, případně umělecké sbírky.¹⁶⁴ Zpravidla šlo o portrétní galerie, soubory nástěnných koberců, lovecké trofeje, zbraně, kolekce porcelánu a rozsáhlé knihovny. Šlechtici se na počátku 18. století často zajímali o hudbu, operu, divadlo, vědu a chov koní.¹⁶⁵ To všechno se přirozeně odráželo ve výzdobě interiérů, prostorovém uspořádání místností a hmotném vybavení sídel. Nestačilo pouze bohatství vlastnit, ale bylo třeba jej náležitě prezentovat.¹⁶⁶ Proto vznikaly cenné obrazárny, galerie, umělecké komory a kabinety.

Šlechtické rezidence rovněž sloužily k politicko-náboženským účelům.¹⁶⁷ Městské paláce i venkovské rezidence se stávaly dějištěm méně nebo více významných politických jednání a náboženských setkání. Některá probíhala jen na regionální či krajské úrovni, jiná zasahovala do zemského, ba dokonce mezinárodního dění. Významným politickým centrem raného novověku se stal například Horšovský Týn Jana mladšího Popela z Lobkovic nebo jindřichohradecký zámek Jáchyma z Hradce.¹⁶⁸ V 18. století se do popředí dostal mimo jiné pražský palác Františka Antonína Šporka, který zakoupil od hraběte Bredy v roce 1699.¹⁶⁹ Mimořádně významnou úlohu sehrál rovněž bývalý

¹⁶³ TAMTÉŽ.

¹⁶⁴ K tomu Jitka RADIMSKÁ, *K výzkumu zámeckých měšťanských a církevních knihoven*, České Budějovice 2000; Hana SEIFERTOVÁ, *Obrazárny – výraz sběratelské náruživosti aristokracie v období baroka*, in: Olga FEJTOVÁ (ed.), *Barokní Praha – barokní Čechie 1620-1740*, Praha 2004, s. 539-548; Lubomír SLAVÍČEK, „*Sobě, umění, přátelům*“. Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650-1939, Brno 2007; Jaroslava KAŠPAROVÁ, *Bibliofilství české šlechty raného novověku – sebereflexe nebo sebeprezentace?*, in: Václav BŮŽEK (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*, České Budějovice 2009, s. 23-40; Zdeněk KAZLÉPKA, *Ostrov italského vkusu. Umělecký mecenáš Antonína Rambalda hraběte z Collalto a San Salvatore mezi Itálií, Vídní a Moravou v první polovině 18. století*, Brno 2011; Pavel SUCHÁNEK, *Triumf obnovujícího se dne. Umění a duchovní aristokracie na Moravě v 18. století*, Brno 2013.

¹⁶⁵ L. SLAVÍČEK, „*Sobě, umění, přátelům*“, s. 13.

¹⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 14.

¹⁶⁷ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 179.

¹⁶⁸ TAMTÉŽ.

¹⁶⁹ V. PRCHAL, *Sídlo*, s. 60-61.

piccolominský zámek v Ratibořicích, kde se v roce 1813 odehrálo důležité jednání čelních představitelů protinapoleonské koalice.¹⁷⁰

Každé sídlo plnilo svoji jedinečnou funkci, což vytvářelo fungující systém rezidenční sítě. Aby tato sídelní struktura nebyla narušena při předávání majetku z generace na generaci, bylo zapotřebí zajistit nedělitelnost jednotlivých dominií. Proto se šlechtici snažili zabránit rozpadu svého majetkového zázemí různými dohodami.¹⁷¹ Teprve v průběhu 17. století pronikla do českého prostředí právní instituce rodinného fideikomisu (*fideicommissum familiae perpetuum*, majorát).¹⁷² Mezi první rody, které toto právo využily, lze zařadit Smiřické ze Smiřic a Doníny. Piccolominský fideikomis navazoval na majetek Smiřických v severovýchodních Čechách. Právně však byl ustanoven v závěti Ottavia I. Piccolominiho z roku 1656, přičemž zahrnoval náchodské a ratibořické panství.¹⁷³ Jednotlivá rodová sídla se tak mohla předávat dalším generacím, aniž by došlo k výraznému dělení majetku. Rezidenční síť a strategie však prošly výraznou proměnou na konci 18. století. Potřeba nových velkolepých sídel v Praze byla již nasycena.¹⁷⁴ Šlechtici stále více upírali svou pozornost do Vídně, kde trvale sídlil císařský dvůr. K proměně ovšem došlo rovněž na venkově, kde nově vznikající zámky podléhaly luiséznímu stylu a klasicismu.

¹⁷⁰ Jednání hostila kněžna Kateřina Vilemína Zaháňská, která se blízce přátelila s kancléřem Klemensem Metternichem. S ním se právě v Ratibořicích setkali ruský car Alexandr I. a pruský král Fridrich Vilém I. Zdeněk WIRTH, *Ratibořice. Státní zámek, kulturní a přírodní památky Babiččina údolí*, Praha 1967, s. 5.

¹⁷¹ Tyto dohody uzavřely například Lichtenštejnové, páni z Rožmitálu, Rožmberkové či Trčkové. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 150.

¹⁷² TAMTÉŽ.

¹⁷³ TAMTÉŽ, s. 153.

¹⁷⁴ Přesto však v Praze vznikala celá řada nových sídel. Ty však již ovlivňoval zejména klasicismus. Praha se tak proměňovala pod vlivem architektů jako byli Antonín Haffenecker (1720-1789) či Ignác Jan Nepomuk Palliardi (1737-1824). J. KUTHAN, *Aristokratická sídla*, s. 15.

II. Ottavio II. Piccolomini a jeho kariéra

Ottavio Eneáš Josef Piccolomini-Pieri d' Aragona, v náchodské regionální literatuře obvykle nazýván jen jako Ottavio II., byl pátým ze sedmi potomků Vavřince Piccolominiho (1656-1714) a jeho manželky Anny Viktorie, rozené Kolovrat-Libštejnské (1667-1738).¹⁷⁵ Období jejich vlády v Náchodě se vyznačuje snahou o obnovu panství po třicetileté válce a zejména po ničivém požáru 17. května 1663, během kterého shořela nejen velká část městského archivu, ale také měšťanské domy. Plameny poničily rovněž

1. Pravděpodobná podoba Vavřince Piccolominiho, otce Ottavia II.

největší náchodské dominanty – kostel a radnici. Když Vavřinec Piccolomini v roce 1673 přebíral správu panství po zesnulém Eneáši Piccolominim, musel se vyrovnat s neustále hrozícím tureckým nebezpečím.¹⁷⁶ Navíc v době válek o španělské dědictví Náchodem často procházela císařská vojska, která najímala do svých řad místní rekruty.¹⁷⁷ Náchodský kníže se však i přes tíživou ekonomickou situaci odhodlal k výstavbě malého záměčku v Ratibořicích. V Náchodě podporoval místní cechy a řemeslníky, což dokládá patent z 2. dubna 1689. Vařit pivo však měšťanům

nedovolil.¹⁷⁸ Z výše uvedených aktivit je patrné, že Vavřinec Piccolomini často pobýval na svém náchodském panství, čímž se lišil od svého syna Ottavia II., který raději pobýval na významných evropských bojištích.

Ottavio II. Piccolomini se narodil 17. února 1698 jako třetí syn svých rodičů, a to pravděpodobně na náchodském zámku. Nic tehdy nenavštěvovalo tomu, že právě on zdědí knížecí titul. Většina jeho starších sourozenců, kteří by získali titul říšského knížete,

¹⁷⁵ Vavřinci Piccolominimu a Anně Viktorii se narodili tito potomci: Jan Václav, Marie Emilie, Marie Margherita, Antonio, Ottavio Eneáš Josef, Jan Norbert Václav, Ludmila. Johann Friedrich GAUHE, *Des Heil. Röm. Reichs Genealogisch-Historisches-Adels-Lexicon*, Leipzig 1747, s. 880; J. LUDVÍK, *Památky*, s. 186; <http://www.genmarenostrum.com/pagine-lettere/letterap/piccolomini.htm>. [26. 10. 2020]

¹⁷⁶ Protože Vavřinci Piccolominimu bylo v době Eneášova skonu pouhých 17 let a mocenské nároky na Náchod uplatňovala rovněž vdova po generálovi Ottaviu Piccolominimu, Náchod do roku 1679 oficiálně spravoval Vavřincův zplnomocněnec Petr Machio de Quadiani. J. LUDVÍK, *Památky*, s. 227.

¹⁷⁷ L. BAŠTECKÁ, *Náchod*, s. 106.

¹⁷⁸ J. LUDVÍK, *Památky*, s. 234.

však zemřela relativně brzy. Během svého dětství a dospívání se tak mladý šlechtic musel rozloučit se svým stejně starým bratrem Antoniem, brzy také se svým otcem a starší sestrou Marií Markétou (1696-1725). Navíc ani zdravotní stav jeho nejstaršího bratra Jana Václava (1695-1742) se nevyvíjel nijak příznivě. Kvůli vrozené duševní vadě nebylo jisté, zda bude schopen samostatné vlády. To dělalo starosti i jeho matce, což dokládá pozdější dopis Anny Viktorie Piccolomini adresovaný právě Ottaviu: „*Bratra tvého, knížete Jana, nalezla jsem velmi proměněného; vyhlíží jako kapucín, neboť opět po delší čas nedal se holiť, obočí a vlasy na hlavě stojí mu jako štětiny; k poděšení vyhlíží, a mně k veliké žalosti mé ani ruku nepolíbil, ba ani neuvítal. Kým ho Bůh pozdraví a obrátí!*“¹⁷⁹ Začínalo být zřejmé, že se správy panství bude muset ujmout mnohem schopnější Ottavio, který si tak bude moci místo hraběcího titulu nárokovat knížecí hodnost.

O dětství Ottavia II. Piccolominiho neexistuje dostatečné množství informací. Lze se však domnívat, že jeho výchova a vzdělávání podléhaly dobovým konvencím. Nejprve se výchovy urozenců ujímal domácí učitel.

K němu se postupně přidávali specializovaní lektoři, kteří se zaměřili zejména na výuku cizích jazyků a hru na hudební nástroje.¹⁸⁰ Navíc se v 18. století začal klást důraz na studium práva a filosofie, jak dokládají například denní programy Ditrichštejnů nebo Chotků. Z nich vyplývá, že výuka začínala již v brzkých ranních hodinách. Tu zahájila korepetice, již vystřídal katolická mše. Poté se zaměřili na přirozené právo. Po obědě následovala samostatná četba, na kterou navazovala hudební cvičení. Den mladého kavalíra ukončila modlitba k Panně Marii okolo deváté hodiny večerní. Po ní následoval spánek.¹⁸¹

2. Pravděpodobná podoba Ottavia II. Piccolominiho. Originál vystaven na zámku v Náchodě

¹⁷⁹ J. LUDVÍK, *Památky*, s. 237.

¹⁸⁰ Zdeněk HOJDA – Mojmír HORYNA, *Zámek a palác. Barokní aristokracie v časech proměn*, in: Vít VLNAS (ed.), *Sláva barokní Čechie. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století*, Praha 2001, s. 341-402, zde s. 342.

¹⁸¹ Více o vzdělávání Chotků a Ditrichštejnů I. CERMÁN, *Šlechtická kultura*, s. 99-100.

Běžný pak býval také pobyt na zahraničních univerzitách nebo stále častěji na šlechtických akademiích. Vzdělávání mnohdy ukončovala kavalírská cesta po jihozápadní Evropě, během které měl mladý šlechtic získat zkušenosti, navázat cenné kontakty v různých evropských metropolích a seznámit se s prostředím vlivných šlechtických dvorů. Takovou kavalírskou cestu lze doložit i v případě Jana Václava Piccolominiho, který se ve svých 23 letech vydal do ciziny, aby se osamostatnil.¹⁸² Naopak jeho mladší bratr, Ottavio II., kterého více lákala vojenská kariéra, odešel již v 17 letech bojovat jako dobrovolník pod velením Evžena Savojského (1663-1736) k Bělehradu proti Turkům v rámci benátsko-turecké války, jež probíhala v letech 1714-1718.¹⁸³ Během bitvy prý pod mladým šlechticem padli dva koně a sám byl raněn do obličeje.¹⁸⁴

Tím započala dlouhá vojenská dráha náchodského urozece, který se později na turecké bojiště vrátil ještě jednou, a to již jako téměř čtyřicetiletý plukovník. V roce 1736 byl pověřen obranou Mehadie, za což si vysloužil hodnost generálmajora (General-Feldwachtmeister).¹⁸⁵ Vojenskou dráhu náchodského knížete však zásadně ovlivnily války o rakouské dědictví. Ty nabídky již zkušenému vojevůdci příležitost k dalšímu kariérnímu růstu. Počáteční fáze války Ottavio II. Piccolomini strávil v dnešním polském městě Břeh, které je od rodného Náchoda vzdálené asi 140 kilometrů. Polní maršál Maxmilián Ulysses Browne (1705-1757) pověřil knížete obranou výše zmiňované polské pevnosti na počátku roku 1741. Svěřil mu 16 pěších kompanií a tři kompanie granátníků, s nimiž měl odolat útoku pruských vojáků, kteří v témže roce začali obléhat město.¹⁸⁶ Situace se zprvu nevyvíjela příznivě. Břeh zůstal až do dubna obležený. Teprve s příchodem rakouských posil se podařilo městu dodat potřebný materiál. Dne 10. dubna 1741 se odehrála rozhodující bitva u nedaleké pevnosti Malujovice (Mollwitz), ve které

¹⁸² J. LUDVÍK, *Památky*, s. 236.

¹⁸³ Na počátku konfliktu stály časté turecké výpady proti benátským základnám na jihu Řecka. To nakonec přimělo Karla VI. k vojenskému tažení proti tradičnímu nepříteli křesťanů, proti Turkům. Více o tomto konfliktu V. VLNAS, *Princ Evžen Savojský*, 461-494.

¹⁸⁴ Podobná legenda se vypráví rovněž o Ottaviu I. Piccolomini, pod kterým mělo padnout pět koní během bitvy u Lützen. Je tedy možné, že se vznik podobné legendy snažil podtrhnout sepětí Ottavia II. se svým slavnějším jmenovcem. J. LUDVÍK, *Památky*, s. 238.

¹⁸⁵ Zmínka o dobytí Mehadie je například v J. LUDVÍK, *Památky*, s. 239. Do hodnosti „General-Feldwachtmeister“ byl Piccolomini povýšen 16. prosince 1738. Více o jednotlivých datech udělení dalších hodností Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Kaiserliche und k.k. Generale (1618–1815)*, Wien 2006, s. 76.

¹⁸⁶ Převzato z biogramu Ottavia II. Piccolominiho. Autorem článku je Harald Skala.

[http://kronoskaf.com/syw/index.php?title=Piccolomini, Ottavio II Enea Giuseppe F%C3%BCrst&oldid=216](http://kronoskaf.com/syw/index.php?title=Piccolomini,_Ottavio_II_Enea_Giuseppe_F%C3%BCrst&oldid=216) [19. 11. 2020].

císařské vojsko utrpělo porážku. Mnozí ranění byli vezeni právě do Břehu, jenž Piccolomini ubránil. Díky tomu se z města stalo jedno z mála ohnisek odporu císařských vojsk na slezském území.¹⁸⁷ Odhodlaný obránce města mezitím obdržel několik výzev ke kapitulaci, avšak ustoupit nehodlal. Teprve v květnu, když pruské jednotky ochromily nemoci, nabídl pruský král Piccolominimu a jeho jednotkám čestnou kapitulaci, již náhodský urozenec přijal a pevnost opustil s vojenskými poctami.¹⁸⁸ Pruští vojáci se před městskou branou seřadili do dvou řad podél cesty, aby umožnili hladký odchod obránců města. Sám pruský panovník Fridrich II. (1712-1786) tehdy z koňského sedla přihlížel čestnému odchodu Piccolominiho svěřenců.¹⁸⁹ Se zbytky svého vojska se poražený Ottavio II. Piccolomini vydal do Úpice.¹⁹⁰

Do Náchoda, který byl v té době drancován pruskými vojáky a hospodářsky velmi vyčerpaný, se však jeho budoucí majitel trvale nevrátil. Místo toho krátce pobyl v dnešní polské Nise. Poté odjel do severní Itálie, kde bojoval pod vedením polního maršála Otty Ferdinanda z Abensbergu-Traunu (1677-1748) proti Španělům. Zde byl pověřen obranou města Mirandola. Kvůli tomu strávil zimu na přelomu let 1741 a 1742 v údolí italské řeky Panaro.¹⁹¹ Mezitím se dramaticky zhoršil zdravotní stav jeho staršího bratra Jana Václava, který zemřel ve věku nedožitých 50 let. Ani to nového majitele náhodského panství nepřimělo k trvalému návratu na své statky. České země přesto navštívil, neboť se podílel na dobytí Prahy. Ta byla totiž od roku 1741 obsazena bavorskými a francouzskými vojáky, kteří pod velením Mořice Saského (1521-1553) podporovali kandidaturu bavorského kurfiřta Karla Albrechta (1697-1745) na českého krále. Francouzi mezitím začali Prahu opevňovat a shromažďovat zbraně. Na Vyšehradě byl dokončen důmyslný systém kasemat, jenž přispíval k obraně Prahy, což ztížilo císařským vojákům snahu o opětovné získání důležitého města. Byl to ale nakonec právě Ottavio II. Piccolomini, kdo 28. prosince 1742 obsadil Vyšehrad a donutil francouzskou posádku k odchodu. Mnozí Pražané přebíhali zamrzlou Vltavu, aby na Vyšehradě přivítali svého osvoboditele.¹⁹²

¹⁸⁷ Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE – Jan KUČERA, *Velké dějiny země Koruny české X*, Praha 2001, s. 18.

¹⁸⁸ Luboš TARABA, *Sukně proti kalhotám. Válka o rakouské dědictví 1740-1748*, Praha 2019, s. 74.

¹⁸⁹ J. LUDVÍK, *Památky*, s. 240-241.

¹⁹⁰ Na počátku obranné akce měl Piccolomini k dispozici 1 600 mužů. Během čtyřměsíční obrany Břehu však zemřelo 183 mužů, 46 dezertovalo, 22 bylo zabito, 7 zajato a 2 byli popraveni. J. LUDVÍK, *Památky*, s. 240-241.

¹⁹¹ Převzato z biogramu Ottavia II. Piccolominiho. Autorem článku je Harald Skala.

[http://kronoskaf.com/syw/index.php?title=Piccolomini, Ottavio II Enea Giuseppe F%C3%BCrst&oldid=216](http://kronoskaf.com/syw/index.php?title=Piccolomini,_Ottavio_II_Enea_Giuseppe_F%C3%BCrst&oldid=216) Navštíveno 19. 11. 2020

¹⁹² L. TARABA, *Sukně*, s. 166.

Záhy se opět vrátil do severní Itálie bojovat proti vojevůdci Jeanu Thierrymu du Mont (1682-1753), hraběti de Gages, který se na počátku roku 1743 nacházel u Bologni. V únoru se však Gages vydal na třicetikilometrový pochod na sever, až dorazil do malého města Campo Santo. V tažení ho nedokázala zastavit ani řeka Panaro, kterou překonal přes dva provizorní mosty. Střetnutí s císařskými vojsky, jež se mezitím spojili s piemontskými jednotkami, bylo nevyhnutelné.¹⁹³ Dne 8. února došlo k nepříjemnému konfliktu s rakouskými vojáky, který ještě umocňoval tuhý mráz a brzké stmívání.¹⁹⁴ Ani takové podmínky však neodradily Piccolominiho útvar od boje. Průběh bitvy však v rakouské vítězství zvrátit nedokázal. Bitva skončila pro obě válčící strany spíše nerozhodným výsledkem. Nicméně náchodský šlechtic získal následujícího roku hodnost polního podmaršálka (*Feldmarschalleutnant*) za hrdinství, které projevil právě u města Campo Santo.¹⁹⁵

Následně Ottavio II. Piccolomini pravděpodobně zamířil na Moravu, kde operoval Traun.¹⁹⁶ Náchodský šlechtic však brzy přešel do jižních Čech, kde bojoval proti pruským oddílům. V červenci 1745 se již nacházel v Gelnhausenu v Hesensku, kde se společně s polním maršálem Karlem Josefem Batthyánym (1698-1772) zúčastnil bojů proti bavorským jednotkám. Zanedlouho se navrátil do severní Itálie. Tam v roce 1746 dobyl malou pevnost Ripalta.¹⁹⁷ Dále lze jeho pobyt v severní části Apeninského poloostrova doložit až v září 1747.¹⁹⁸ Již následujícího roku byl povýšen na polního zbrojmistra (*Feldzeugmeister*), čímž dosáhl prakticky druhé nejvyšší hodnosti v císařském vojsku.¹⁹⁹ Tím pro Piccolominiho války o rakouské dědictví skončily.

Není snadné určit, kde se Ottavio II. Piccolomini nejčastěji zdržoval v době míru. Vzhledem k tomu, že si nechával zasílat písemné relace o dění v Náhodě a Praze, se lze

¹⁹³ TAMTÉŽ, s. 170.

¹⁹⁴ Průběhu bitvy u Campo Santo se podrobněji věnuje TAMTÉŽ, *Sukně*, s. 167-179.

¹⁹⁵ Do hodnosti „*Feldmarschalleutnant*“ byl Piccolomini povýšen 14. ledna 1744. A. SCHMIDT-BRENTANO, *Kaiserliche und k.k. Generale*, s. 76.

¹⁹⁶ Převzato z biogramu Ottavia II. Piccolominiho. Autorem článku je Harald Skala. [http://kronoskaf.com/syw/index.php?title=Piccolomini, Ottavio II Enea Giuseppe F%C3%BCrst&oldid=216](http://kronoskaf.com/syw/index.php?title=Piccolomini,_Ottavio_II_Enea_Giuseppe_F%C3%BCrst&oldid=216) [19. 11. 2020].

¹⁹⁷ Andreas THÜRHEIM, *Feldmarschall Otto Ferdinand Graf von Abensperg und Traun*, Wien 1877, s. 105.

¹⁹⁸ V severní Itálii operoval poblíž měst Vinadio a Sambuco. Gustav Amon TREUENFEST, *Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes Hoch-und Deutschmeister Nr. 4. Ergänzungs-Bezirks-Station Wien*, Wien 1879, s. 101.

¹⁹⁹ Nejvyšší možnou hodností vojska byl polní maršál, následovaný polním zbrojmistrem nebo generálem jezdeckva. Mezi nižší hodnosti patřil podmaršálek, generálmajor a plukovník. Jiří PERNES, *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526-1918*, Praha 2003, s. 402. Do hodnosti „*Feldzeugmeister*“ byl Piccolomini povýšen 28. listopadu 1748. A. SCHMIDT-BRENTANO, *Kaiserliche und k.k. Generale*, s. 76.

domnívat, že na svých českých sídlech pobýval jen občas. Jisté je jen to, že náhodský zámek i pražský palác v této době procházely nákladnou přestavbou. V té době se náhodský pán musel rovněž vypořádat s neutěšenou situací na svém panství. Důsledky války totiž byly všudypřítomné. Náhod, který se nachází u slezských hranic, zůstal ekonomicky a hospodářsky zcela vyčerpán. Navíc kraj zasáhla v letech 1745 a 1746 velká neúroda, což vyústilo ve vysoký nárůst cen za suroviny, a následný hladomor.²⁰⁰ Vrchnost byla kritizovaná za strádání poddaných také proto, že ani v předchozích letech nenaplnila dostatečně sýpky, neboť v roce 1745 zasela jen 123 korců obilí, což nestačilo k nasycení místního obyvatelstva. Situaci zlepšily až dodávky viktualií z Vysokého Mýta.²⁰¹ Náhodu také výrazně pomohlo osvobození od daně pro rok 1746.²⁰²

V roce 1756 se zformovala koalice habsburské monarchie, Francie a Ruska, která významně ohrozila pruského krále Fridricha II. Ten ve snaze zajistit si strategické pozice na Labi vpadl do neutrálního Saska.²⁰³ Právě tímto okamžikem začal v Evropě jiný rozsáhlý vojenský konflikt – sedmiletá válka, který pro Ottavia II. Piccolominiho znamenal další příležitost k uplatnění svého vojenského nadání. Boje se totiž nakonec přesunuly i na území Čech, zejména do severovýchodní části země, což se mimo jiné opět negativně podepsalo na hospodářství zdejších panství. Nicméně saské tažení trvalo příliš dlouho, a císařská vojska tak získala dostatek prostoru k přípravě na obranu českých hranic. Polní maršál Maxmilián Ulysses Brown, již zkušený veterán z válek o rakouské dědictví, převzal kontrolu nad habsburskými vojsky v Království českém. K ozbrojenému konfliktu nepřátelených armád došlo u Lovosic, kde sice zvítězil Fridrich II., ale za cenu velkých ztrát. Od pokračování vojenského tažení musel nakrátko upustit a vrátil se do Drážďan. Císařská vojska tím také získala čas na oddech. Polní zbrojmistr Ottavio II. Piccolomini byl naopak pověřen obranou Moravy.²⁰⁴ Tam musel čelit pruskému

²⁰⁰ V důsledku hladu a šíření nemocí na Náchodsku zemřelo 551 osedlých a 1014 neosedlých obyvatel. J. LUDVÍK, *Památky*, s. 262.

²⁰¹ TAMTÉŽ.

²⁰² „*I přikročilo se k prostředku vydatnému. Z 20 vesnic poslaly se kousky chleba — z prachu podkolního, kůry rozemleté a pilin napečeného — k řízení zemskému do Prahy, odtud císařovně do Vídně v lednu 1747. To účinkovalo! — neboť na konec března do kraje Hradeckého rozdáno 29.000 zl.; z toho na Náchodsko 11.404 zl.*“ TAMTÉŽ, s. 263.

²⁰³ O důvodech, které motivovaly Fridricha II. k vpádu do Saska svědčí také jeho dopis: „*Je nutné odzbrojit saské jednotky dříve, než se přesunou do Čech. Považoval bych za značně nerozumné nechat je za sebou, neboť by mi mohly zasadit smrtelný úder, až bych bojoval s Rakušany. Spolehnout se na ujištění saského dvora, že zamýšlí dodržet přísnou neutralitu, by byl čirý nerozum.*“ František STELLNER, *Sedmiletá válka v Evropě*, Praha 2007, s. 84.

²⁰⁴ Maxmilián Ulysses Browne pocházel z rodiny irských uprchlíků. Jednalo se již o padesátiletého zkušeného veterána z válek o rakouské dědictví, který se oženil s hraběnkou Marií Filipínou Martinicovou. TAMTÉŽ, s. 88.

vojevůdci Kurtu Kryštofu Schwerinovi (1684-1757), jenž se rozhodl obsadit Čechy vpádem přes Kladsko. Piccolominiho vojsko o síle 18 000 pěšáků a 5 000 jezdců mělo tehdy zázemí v Přerově a Olomouci.²⁰⁵ Posléze se Ottavio II. Piccolomini přesunul z Olomouce a Přerova přes Vysoké Mýto do Hradce Králové, do kterého dorazil v noci ze 14. na 15. září 1756, přičemž Schwerin a jeho vojáci vtrhli na Náchodsko. Piccolominiho pobyt v Hradci Králové tvrdě kritizoval sám polní maršál Browne, jemuž připadla hlavní úloha při obraně Čech proti pruským oddílům. Nelíbilo se mu, že si náhodský pán zvolil strategicky nepříliš vhodně umístěné zázemí. Hlasitě kritizoval jeho přílišnou nečinnost. Ottavio II. Piccolomini však Královéhradecko do konce roku neopustil.²⁰⁶ V následujícím roce měl společně s Giovanim Battistou Serbellonim bránit severovýchodní Čechy. Dne 25. února 1757 však náhodského pána schvátila ve vojenském ležení mrtvice, které okamžitě podlehl. Zemřel ve věku nedožitých 59 let.²⁰⁷

Při popisu životní dráhy Ottavia II. Piccolominiho nelze opomenout ani jeho tituly a úřady. Ty jej totiž jasně včleňovaly do soudobé sociální hierarchie, z níž vyplývaly povinnosti a práva dané osoby. Současně také legitimizovaly urozenost náhodského pána. Raně novověká společnost přetavila tradiční středověký koncept společnosti trojího lidu do vyhraněnějších podob.²⁰⁸ Bohuslav Balbín chápal šlechtictví jako nezpochybnitelnou osobní ctnost, která se projevovala nepřetržitou demonstrací vynikajících vlastností.²⁰⁹ S příchodem osvícenství se však začal pohled na šlechtu proměňovat. Její užitečnost se spatřovala v jejím „vzdělání, přínosu vědám a zájmu o hospodářství.“²¹⁰ Začlenění jedince do hierarchického uspořádání společnosti nebylo jen „prázdným odznakem moci a společenského statusu, nýbrž tuto moc a tento status do značné míry samo ustanovovalo.“²¹¹ To se promítalo do slavnostních ceremoniálů, do struktury lenních vztahů, do vztahů mezi jednotlivými stavy a jejich členy navzájem.²¹² Potíž však vyvstávala kvůli odlišným titulaturám, neboť existovaly mnohé regionální odlišnosti v používání titulů. Běžně tak docházelo ke konfliktu jednotlivých hierarchií.

²⁰⁵ <https://www.kronoskaf.com/syw/index.php?title=1756 - Prussian operations in Eastern Bohemia>. [20. 11. 2020].

²⁰⁶ Pobýval zejména ve Světi a Holohlavech u Hradce Králové.

²⁰⁷ Po smrti Ottavia II. Piccolominiho převzal velení Giovanni Battista Serbelloni, ovšem brzy ho vystřídal Leopold Josef Daun. Josef SVÁTEK, *Dějiny panování císařovny Marie Teresie*, Praha 1898, s. 16.

²⁰⁸ P. MAŤA, *Svět*, s. 42.

²⁰⁹ Zdeněk BEZECNÝ – Pavel KRÁL – Pavel MAREK, *Šlechta*, in: Václav BŮŽEK (ed.), *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha 2010, s. 75-98, zde s. 76.

²¹⁰ TAMTÉŽ, s. 76.

²¹¹ P. MAŤA, *Svět*, s. 43.

²¹² TAMTÉŽ, s. 44.

Častý byl střet zejména tradičního českého zemského systému, který rozlišoval pána, rytíře a měšťana, s říšským schématem, jež urozenou společnost dělilo na vévody (Herzoge), knížata (Fürsten), hrabata (Grafen) a rytíře (Ritter). V případě Piccolominiů je nutné také vzít v potaz rozdíly mezi tradiční italskou soustavou titulů a systémem, který se používal v habsburské monarchii. Například k titulu „*signor*“ lze jen stěží přiřadit rakouský ekvivalent.

Jeho knížecí milost, jak býval Ottavio II. Piccolomini v korespondenci vždy důsledně titulován, se pyšnila rovněž dědičným titulem hraběte ze Sticciana.²¹³ Ten sice v 18. století jeho nositeli již nepřinášel významnější ekonomické nebo mocenské výhody, jednalo se však o prestižní odkaz předků, který se dědil od doby, kdy se Antonie Piccolomini, neter papeže Pia II. (1405-1464), provdala za Bartholomea Pieriho, pána ze Sticciana.²¹⁴ Dalším dědičným titulem v rukou Piccolominiů byl titul vévodů z Amalfi. Antonio Piccolomini, synovec již zmiňovaného papeže, totiž za věrnost neapolskému králi Ferdinandu I. Ferrantemu (1423-1494) získal vévodství v Amalfi, které se rozléhalo v dnešní provincii Salerno.²¹⁵ Ve středověku šlo o přístavní město mimořádného obchodního významu. V dalších staletích však jeho prestiž upadla. Proto není nikterak překvapivé, že Piccolominiové, ač původem Italové, o malé vévodství přestávali jevit zájem a území dali do zástavy. Teprve Ottavio I. Piccolomini získal v roce 1639 od španělského krále Filipa IV. (1605-1665) vévodství Amalfi za mimořádné zásluhy v bitvě u francouzského města Thionville zpět.²¹⁶ Spojitost s Apeninským poloostrovem neměl pouze titul vévody z Amalfi nebo pána ze Sticciana, ale také přídomek d'Aragona. Ten Piccolominiové opět získali sňatkovou politikou, když se již zmiňovaný Antonio Piccolomini oženil s Marií d'Aragona.²¹⁷ Všechny výše uvedené tituly dokládaly starobylost a urozenost rodu, neboť mnohé z nich se dědily již po staletí. Z mocensko-

²¹³ Seznam členů rodu Piccolomini, kteří náležejí do větve hrabat ze Sticciano, je uveden v Louis MORERI, *Le grand dictionnaire historique du Moreri. O-Q*, Paris 1759, s. 323.

²¹⁴ Sticciano bylo malé město v dnešní italské toskánské provincii Grosseto, které v době Ottavia II. Piccolominiho čítalo asi 150 obyvatel. Piccolominiové si však právě tam vystavěli svůj renesanční palác. Ve srovnání s jejich ostatními sídlami se ale jednalo o skromný příbytek.

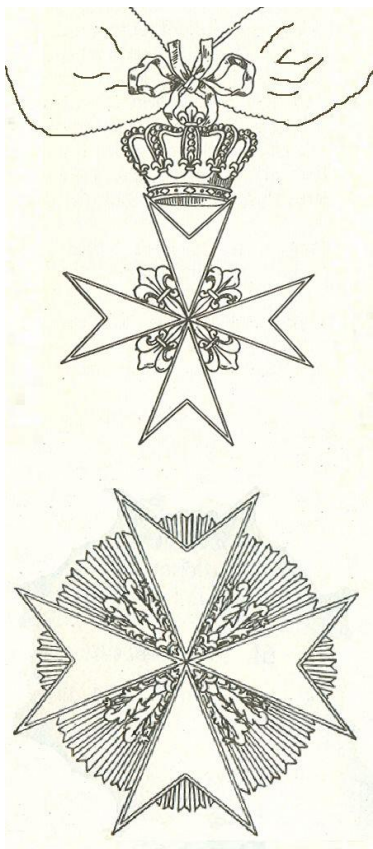
²¹⁵ Písemnosti k dějinám Amalfi v letech 1461-1649 jsou uloženy v SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 4028-4064. Listiny vztahující se k udělení vévodství Ottaviovi I. Piccolominimu se nachází TAMTÉŽ, inv. č. 4065-4118.

²¹⁶ Ottavio I. Piccolomini oficiálně získal vévodství v Amalfi 13. listopadu 1642, když obdržel dopis od krále Filipa IV. Španělský panovník zdůvodnil udělení vévodského titulu hrdinstvím, které Ottavio I. Piccolomini projevil na bojištích u St. Omer a Thionville. Titul byl udělen dědičně. „*Er befehlt den Octavio für sich und seine Nachkommen mit der Stadt und dem Herzogthum Amalfi.*“ A. von WEYHE-EIMKE, *Octavio Piccolomini*, s. 4.

²¹⁷ O. ELSTER, *Piccolomini-Studien*, s. 9.

právního hlediska byl pro Ottavia II. nepochybně nejdůležitější knížecí titul, který Piccolominiové dědili od roku 1650, když Ferdinand III. povýšil Ottavia I. Piccolominiho do knížecího stavu.²¹⁸

V životě šlechtice hrálo významnou roli rovněž členství v různých náboženských bratrstvech, vojenských a církevních řádech. Proto nelze opominout ani duchovní kariéru

3. Symboly řádu svatého Štěpána, papeže a mučedníka.

náhodského knížete. Církevní a vojenské řády vznikaly pro přesně vymezený počet osob, a to výhradně šlechticů, jejichž údělem bylo naplňovat rytířské ctnosti a ideály.²¹⁹

Členství urozenců v podobných společenstvech bylo výhodné pro obě strany. Šlechticům přinášelo určitou společenskou prestiž, přičemž nelze opominout ani jeho eschatologickou funkci.²²⁰ V životě jedince totiž hrála důležitou roli snaha o pokání a čistý způsob života, který by mu umožnil přiblížit se k Bohu.²²¹ Naopak jednotlivým

konfraternitám nebo řádům urození jedinci přinášeli nezanedbatelný majetkový prospěch. Navíc účast šlechticů při různých řádových slavnostech dodávala daným ceremoniálům větší lesk.²²² Sami Piccolominiové si význam výše uvedených společenství velmi dobře uvědomovali. Proto se již na počátku 17. století stali členy toskánského římskokatolického řádu svatého Štěpána, papeže a mučedníka (*Sacro Militare Ordine di Santo Stefano Papa e Martire*).²²³ Prvním členem rodu, který

vstoupil do tohoto řádu, byl otec Ottavia I. Piccolominiho, Silvius. Ten se roku 1607 zúčastnil bitvy u dnešního alžírského města Annaba, kde bojoval pod přímým velením toskánského velkovévody Ferdinanda I. Medicejského, jehož otec výše jmenovaný řád

²¹⁸ Alessandra BECUCCI, *Ottavio Piccolomini (1599-1656): A Case of Patronage from a Transnational Perspective*, *The International History Review* 33, 2001, s. 585-605, zde s. 586.

²¹⁹ J. PERNES, *Pod císařským praporem*, s. 409.

²²⁰ Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva, šlechta a slavnosti*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000, s. 345-358, zde s. 355, 356.

²²¹ Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve. Řády rytířské a křižovníci*, Praha 2002, s. 10.

²²² J. MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva*, s. 356.

²²³ O. ELSTER, *Piccolomini-Studien*, s. 15.

založil.²²⁴ Jeho udělení Silviu Piccolominimu tak prohlubovalo vazby mezi rodem Piccolomini a Mediceji, což jim dávalo rovněž jistou záruku věrnosti a vědomí pevnější podpory při realizaci jejich politických cílů.²²⁵

Piccolominiové se stali dědičnými členy tohoto prestižního řádu, což výmluvně dokládá obrazová výzdoba náchodského zámku, neboť většina mužských členů rodu je na portrétech zachycena s řádovými insigniemi.²²⁶ Rovněž Ottavio II. Piccolomini si uvědomoval symbolický význam tohoto prestižního dědictví, což se promítlo rovněž do výzdoby Španělského sálu, který je mimo jiné zdobený řádovými motivy.²²⁷ Řád se uděloval zejména za zásluhy v bojích proti Turkům. Proti nim bojoval nejen zmiňovaný Silvius Piccolomini, ale také Ottavio II., jenž tak opět mohl naplnit poslání starobylého řádu. Ten se dělil do čtyř tříd (velkokříž, převor, bailli a rytíř).²²⁸ Zatímco Ottavio I. Piccolomini bývá v literatuře uváděn jako rytíř (*Ritter*) svatého Štěpána, jeho o sto let mladší jmenovec se již nechával titulovat jako převor (*Prior*).²²⁹ Z toho vyplývá, že záležitosti toskánského řádu hrály v očích náchodského knížete stále aktuální úlohu a že nešlo pouze o symbolické dědictví předků. Navíc v době vlády Marie Terezie řády a vyznamenání „vytvářely ze svých nositelů vyčleněné společenství, spojujícím prvkem však nebyl již urozený původ, nýbrž hrdinství v boji, věrnost trůnu nebo zásluhy o říši a její armádu.“²³⁰

Zcela stranou pozornosti zůstává soukromý život náchodského pána, o kterém se literatura téměř vůbec nezmiňuje. Lze jen konstatovat, že ačkoli zachování rodu stálo v žebříčku hodnot barokního šlechtice velmi vysoko, Ottavio II. Piccolomini zemřel bezdětný. Na rozdíl od svého slavnějšího jmenovce se nikdy neoženil. Přitom představa kontinuity byla zdrojem rodového historismu a závazkem, který měl svého nositele

²²⁴ O účasti Silvia Piccolominiho v bitvě u Annaby (dříve Bone nebo Hippo) více například Jürgen WOLTZ, *Der kaiserliche Feldmarschall Ottavio Piccolomini – ein Lebensbild aus der Zeit des Dreißigjährigen Krieges*, in: Josef Johannes SHMID (ed.), *In memoriam Hans Schmid. Eine Gedächtnisschrift seines Schülerkreises II*, Herzberg 2000, s. 93-145, zde s. 95.

²²⁵ O významu udělování řádů více Ivan KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, Praha 2006, s. 13.

²²⁶ To, že Piccolominiové byli členy Řádu sv. Štěpána dědičně, odkládá také O. ELSTER, *Piccolomini-Studien*, s. 10. Mezi řádové insignie, které se objevují na freskách ve Španělském sále a na obrazech na náchodském zámku, patří zejména červený smaltovaný kříž a bílý plášť.

²²⁷ O Španělském sále a jeho pravděpodobném autorovi více M. SOUČEK, *Španělský sál*, s. 27.

²²⁸ František LOBKOWICZ, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1995, s. 172-173.

²²⁹ Titul rytíř (*Ritter*) u Ottavia I. Piccolomini uvádí například O. ELSTER, *Piccolomini-Studien*, s. 7, nebo Jürgen WOLTZ, *Der kaiserliche Feldmarschall Ottavio Piccolomini – ein Lebensbild aus der Zeit des Dreißigjährigen Krieges*, in: Josef Johannes SHMID (ed.), *In memoriam Hans Schmid. Eine Gedächtnisschrift seines Schülerkreises II*, Herzberg 2000, s. 93-145, zde s. 95. Hodnost převora u Ottavia II. Piccolominiho uvádí O. ELSTER, *Piccolomini-Studien*, s. 15.

²³⁰ I. KOLÁČNÝ, *Řády*, s. 15.

motivovat k udržení rodové tradice.²³¹ Smrtí Ottavia II. tak vymřela náhodská linie rodu Piccolomini po meči. Majorátní dědictví přešlo do rukou jiné rodové větve. Jan Pompeius Piccolomini (zemřel 1765), hrabě z Cellano de Villa Nuova, se stal roku 1757 novým majitelem náhodského panství. Současně na něho přešel knížecí titul. V srpnu téhož roku se na náhodském zámku konalo slavnostní uvítání nového majitele. Jeho nedílnou součástí tvořila přísaha poslušnosti, věrnosti a poddanosti náhodských měšťanů.²³²

Ačkoli odborná literatura Ottavia II. Piccolominiho příliš nezmiňuje, podařilo se z výše uvedených kusých a dílčích informacích nastínit nejdůležitější okamžiky profesní kariéry oddaného polního zbrojmistra ve službách Marie Terezie (1717-1780), který se nejvíce proslavil ve válkách o rakouské dědictví a na počátku sedmileté války. Náhodský pán v neposlední řadě vystupoval rovněž jako převor starobylého římskokatolického vojenského řádu svatého Štěpána a jako hrdý nositel mnoha šlechtických titulů, které ho začleňovaly nejen do šlechtické hierarchie, ale také odkazovaly na jeho starobylý italský původ. Stranou pozornosti by však neměla zůstat ani stavitelská činnost šlechtice, neboť jak dokládají dochované prameny uložené ve Státním oblastním archivu v Zámruku, v druhé čtvrtině 18. století probíhaly na piccolominských sídlech rozsáhlé stavební úpravy. Těmi se budou zabývat následující kapitoly.

²³¹ Z. HOJDA – M. HORYNA, *Zámek*, s. 343.

²³² J. LUDVÍK, *Památky*, s. 267.

III. Zámek v Náchodě v době Ottavia II. Piccolominiho

III.1. Ottavio II. Piccolomini jako stavitel v době válek i míru

Hlavní venkovskou rezidencí Ottavia II. Piccolominiho, jak již bylo uvedeno výše, se stal zámek v Náchodě, který zdědil po svých předcích. Ačkoli přesná datace chybí, toto sídlo pravděpodobně založil Hron z rodu Načeračů v polovině 13. století.²³³ Podle mohutné obranné válcovité věže a ochranných valů lze usuzovat, že středověký hrad měl střežit vstup do Čech ze sousedního Kladska. Po Hronově smrti objekt začal velmi rychle měnit majitele, přičemž v některých dobách připadl veškerý náchodský majetek českému králi.²³⁴ Na počátku 15. věku začal v Náchodě sílit vliv reformních myšlenek Jana Husa. Stoupencem nového hnutí byl totiž tehdejší držitel náchodského panství Jindřich Lefl z Lažan a Krakovce. Ten Náchod v roce 1414 předal výměnou za Bechyni do rukou Bočka II. z Kunštátu a Poděbrad.²³⁵

Celé panství tak přešlo do vlastnictví kališnický smýšlejícího rodu pánů z Kunštátu a Poděbrad. Vojenské události husitského období se Náchoda dotkly velmi nepříjemně.²³⁶ Náchodem velmi často pochodovala různá vojska, která město i s přilehlým panstvím velmi ekonomicky vyčerpávala. V roce 1420 oblastí procházela křížová výprava vedená králem Zikmundem Lucemburským. K dalšímu velkému vpádu došlo v roce 1421, kdy hladoví vojáci vydrancovali blízkou Polici nad Metují. Náchod poté připadl do rukou husitských hejtmanů Jana Holého, Mikuláše Trčky z Lípy a Jana Baštína z Porostlé. Ačkoli starší literatura obvykle tyto hejtmany označuje jako "uchvatitele moci", je pravděpodobné, že šlo o pouhé správce panství. Pravděpodobně tak hrad nedobyli násilím, nýbrž se k moci dostali mírovou cestou. Důležitým majitelem náchodského panství v době husitských nepokojů se stal Jan Kolda ze Žampachu.²³⁷ Proti němu se v roce 1441 zformovala koalice východočeského landfrýdu, Plzeňska, Prácheňska, Prahy a částečně také Slezanů.²³⁸ Jan Kolda ze Žampachu nakonec nedokázal vzdorovat svým nepřátelům

²³³ O založení hradu například J. K. HRAŠE, *Průvodce Náchodem*, s. 9.

²³⁴ Stalo se tak za vlády Jana Lucemburského, Václava IV. a Jiřího z Poděbrad. V době vlády císaře Karla IV. hrad vlastnila jeho manželka Anna Svídnická. Blíže L. BAŠTECKÁ – I. EBELOVÁ, *Náchod*, s. 31.

²³⁵ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze V*, s. 25.

²³⁶ L. BAŠTECKÁ – I. EBELOVÁ, *Náchod*, s. 46-48.

²³⁷ Více o Janu Koldovi ze Žampachu a jeho pobytu v Náchodě Vladimír WOLF, *Jan Kolda ze Žampachu. Život táborského hejtmána, loupeživého rytíře, kondotiéra a psance*, Hradec Králové – Trutnov 2002, s. 34-35.

²³⁸ L. BAŠTECKÁ – I. EBELOVÁ, *Náchod*, s. 50.

a po šesti týdnech obléhání Náchoda z města uprchl.²³⁹ Hrad byl následně dobyt, vypálen a značně poničen. Nicméně Koldovi se následně podařilo získat město opět pod svoji kontrolu, kterou si zde podržel až do doby Jiřího z Poděbrad, který se v roce 1456 stal dalším majitelem Náchoda.²⁴⁰

Následující 16. století přineslo Náchodu velké změny. Ty se pojily nejen s příchodem Smiřických ze Smiřic, ale rovněž se silicím vlivem italské renesance.²⁴¹ Tyto změny se projeví zejména po roce 1551, kdy se Smiřičtí zúčastnili výpravy české šlechty do Itálie.²⁴² Nezanedbatelným impulsem k renesančním přestavbám se stal rovněž úder blesku do hradní věže v roce 1570. Stavební úpravy na zámku vedli především Albrecht Smiřický ze Smiřic a jeho manželka Hedvika z Házmburka.²⁴³ Smiřičtí tak přestavěli starý gotický hrad na renesanční zámecké sídlo.²⁴⁴ V důsledku neúspěšného českého stavovského povstání však nakonec Náchod získali Trčkové z Lípy. Ti také zasahovali do podoby náchodského zámku. Největší pozornost však věnovali důkladné fortifikaci celého objektu i přilehlého města.²⁴⁵ Adam Erdman Trčka z Lípy vystavěl soustavu bastionů, která je dodnes cenným dokladem raně barokního opevnění. Trčkovský zámek patřil k větším sídlům v severovýchodních Čechách. Popis zámku z roku 1628 zmiňuje mimo jiné stáje pro 63 koní, dva paláce a 25 světnic. Zámek byl nepochybně obývaným sídlem, o čemž svědčí přítomnost pekárny, lázni, vodárny a kovárny přímo na jednotlivých nádvořích.²⁴⁶

S největší pravděpodobností právě tak vypadalo sídlo, které získal Ottavio I. Piccolomini po smrti frýdlantského vévody Albrechta z Valdštejna v roce 1634. Jeho osobou začalo bezmála 150 let trvající období, kdy Náchod spravovala italská vrchnost. Společně s ním na panství přišli nejen noví dvořané, ale také stavitelé, kteří náchodskému zámku vtiskli barokní podobu. K nim patřil zejména věhlasný Carlo Lurago, jenž se

²³⁹ L. BAŠTECKÁ – I. EBELOVÁ, *Náchod*, s. 52.

²⁴⁰ Více o mocenském souboji mezi Janem Koldou ze Žampachu a pány z Kunštátu a Poděbrad V. WOLF, *Jan Kolda ze Žampachu*, s. 38-64.

²⁴¹ Náchod po pánech z Poděbrad získali pánové ze Žlebbů, Prudic a Janovic. V roce 1533 však majetek získal bohatý rod pánů z Pernštejna.

²⁴² O tom více Jaroslav PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, Praha 1987.

²⁴³ L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 6.

²⁴⁴ Smiřičtí objekt přebudovali patrně ve dvou fázích. Nejprve přestavěli starý palác. Poté vybudovali nové zámecké trakty na jižní straně. V. WACHSMANOVÁ a kol., *Náchod*, s. 4.

²⁴⁵ Adam Erdman Trčka z Lípy započal s opevňovacími pracemi na jaře 1632. Výstavbu vedl vojenský inženýr Salomon Ofner. J. ČÍŽEK – J. SLAVÍK, *Raně novověké opevnění*, s. 117-118.

²⁴⁶ Popis z roku 1628 zachytil 4 dvory, 2 paláce, 25 světnic, 19 komor, 12 klenutých síní v přízemí, 3 sklepy, kuchyni, kuchyňku, pekárnu, lázeň, vodárnu, kovárnu, klenuté stáje pro 45 koní a staré chlévy pro 18 koní. V. WACHSMANOVÁ a kol., *Náchod*, s. 5-6.

podílel na výstavbě nové zámecké kaple a obranného turionu.²⁴⁷ Prvky italského baroka do náchodských zámeckých prostor vnesli rovněž další zahraniční umělci. Šlo především o kameníky, štukatéry a malíře, z nichž lze zmínit například Domenica Rossiho, Giovanni Vanettiho, Biagia Verdeho a Carla Serenu.²⁴⁸ I přes bohatou výzdobu zámeckých komnat a rozlehlých nádvoří si zámek ponechal i nadále svůj obranný charakter. To potvrzuje mimo jiné také použití vstupního padacího mostu, který měl nepřítelům zabránit v nečekaném vniknutí do piccolominské rezidence.²⁴⁹

Během třicetileté války na zámku neustále pobývala ozbrojená posádka, jež bránila celý objekt před nepřátelskými vojsky a dohlížela na průběh stavebních prací. Nejdůležitějším správcem piccolominského majetku v Náchodě byl Domenico Brunacci a kněz Pavel Orsini, kterého si Ottavio I. Piccolomini vybral jako zástupce v době své nepřítomnosti. To svědčí o tom, že náchodský zámek byl někým trvale obýván. Tuto skutečnost dokládá také blíže nedatovaný zápis Bohuslava Balbína ve svých *Miscellaneích*, který tvrdí, že „*se tam bydlí, sám jsem tam také přebýval.*”²⁵⁰ Nejrozsáhlejší stavební aktivita však probíhala až po skončení třicetileté války. Pod dohledem Ottavia I. Piccolominiho stavitelé dokončili a zastřešili turion, vyzdobili zámeckou kapli a upravili studnu na velkém nádvoří.²⁵¹ Piccolominská rezidence neztratila svůj obranný charakter ani po skončení vojenského konfliktu, protože ještě v roce 1653 ji střežilo 17 děl, stála posádka a mohutné valy.²⁵² Současně je však možné, že Ottavio I. Piccolomini přítomností vojáků pouze symbolicky zdůrazňoval vlastní válečné úspěchy v čele císařské armády. Hradby, zbraně a vojsko mohly připomínat jeho slavnou vojenskou kariéru. V tomto případě by šlo o jakousi formu sebereprezentace.²⁵³

Ottavio I. Piccolomini zemřel náhle roku 1656. Dědicem veškerého majetku se stal nezletilý Eneáš Silvius Piccolomini. Proto ho zastupoval hrabě Jan Šebestián z Pöttingu a vdova po Ottaviu I. Piccolominim, Marie Benigna. Ovšem i v době poručnické vlády

²⁴⁷ K tomu blíže U. SEEGER, *Dekorationsentwürfe*, s. 89-112.

²⁴⁸ L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 7.

²⁴⁹ Most chránil vstup do zámku po celou dobu, kdy Piccolominiové spravovali náchodské panství. Odstraněn byl až na počátku 19. století. V. WACHSMANOVÁ a kol., *Náchod*, s. 5-6.

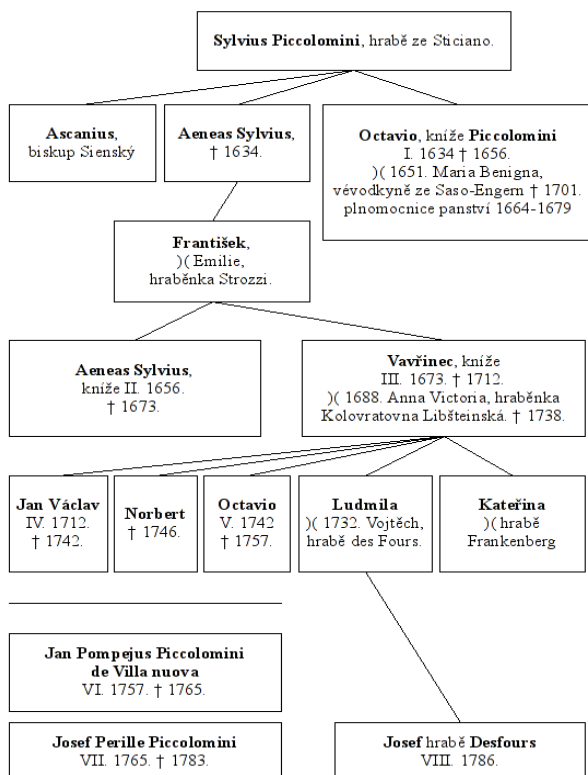
²⁵⁰ L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 8.

²⁵¹ TAMTÉŽ.

²⁵² A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, s. 23.

²⁵³ Obdobné vojenské symboly totiž odkazovaly na vysoce vznešené ideály, na věrnost panovníkovi, odpovědnost vůči zemi předků a na službu Bohu. Více o tom V. PRCHAL, *Společenský hrdinů*, s. 280.

lze doložit velmi bohatou stavební aktivitu.²⁵⁴ Ta se pojila rovněž se strachem z tureckého vpádu. Proto se Piccolominiové rozhodli opravit poničené hradby a posílit obranu dalšími děly.²⁵⁵ Krátce poté již Eneáš Silvius Piccolomini nabyl dospělosti a o panství se začal

4. Zjednodušené schéma rodinných vztahů náchodské větve rodu Piccolomini.

starat bez poručnického dohledu. Nicméně již v roce 1673 padl v bojích ve Francii.²⁵⁶ Panství tak přešlo na Vavřince Piccolominiho, který, jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, raději upřednostnil hospodaření na vlastním panství před vojenskou kariérou. Během svého častého pobytu na náchodském zámku nechal vystavět novou jízďárnu, jež rozšířila zámecký komplex na severní straně.²⁵⁷ Obranný charakter jeho rezidence se začal postupně vytrácet. V roce 1712 však Vavřinec Piccolomini, otec Jana Václava a Ottavia II., náhle zemřel. Náchodský

zámek se tak dostal do rukou jeho synů a vdovy, která žila až do roku 1738.²⁵⁸

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, Jan Václav Piccolomini trpěl duševní poruchou. Proto ho v důležitých rozhodnutích zastupovala matka Anna Viktorie a stále častěji Ottavio II. Piccolomini. Právě pod jejich dohledem došlo k rozsáhlé přestavbě, která proměnila původní obrannou pevnost z doby třicetileté války v honosné reprezentativní sídlo. Do svých služeb povolali zednického mistra Antonína Bratha, jenž vylámal skálu na severní straně zámeckého areálu. Odstranil obranné prvky tak, aby vznikl prostor pro výstavbu dalšího traktu. Nově vystavěnou budovu využívali zámečtí

²⁵⁴ Například v roce 1657 vznikla na nádvořích budova kovářny, došlo k výstavbě nové zahrady a výmalbě některých zámeckých pokojů. A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, s. 25.

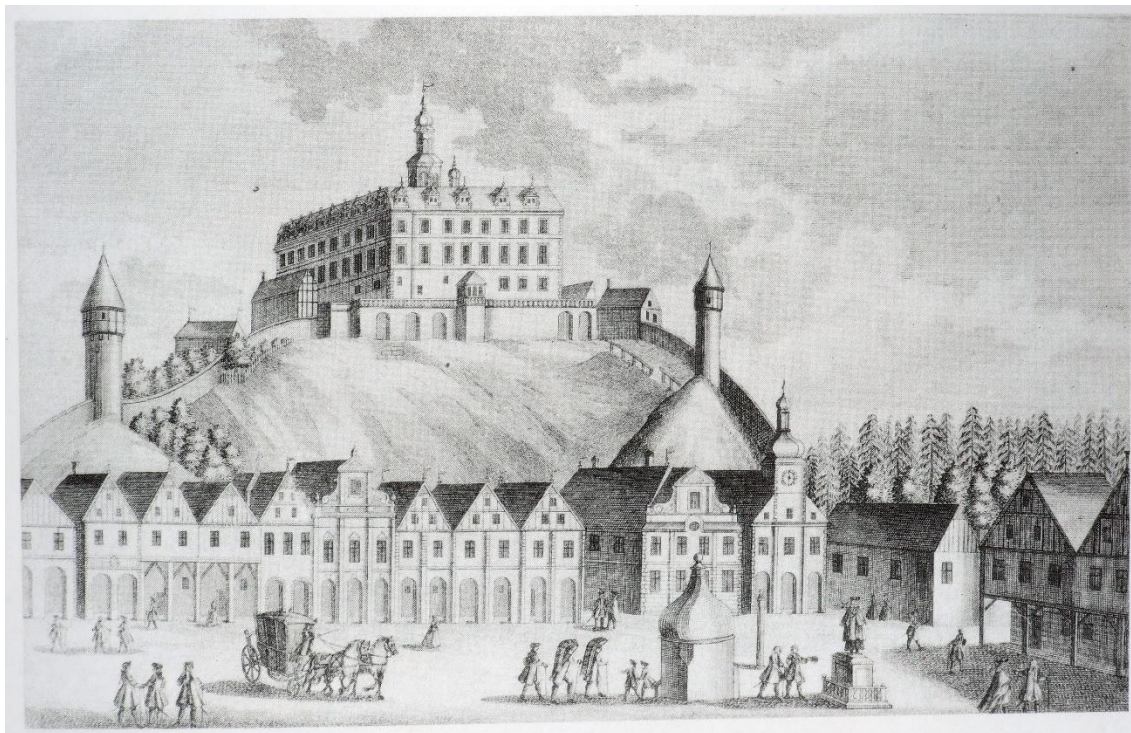
²⁵⁵ Strach vrcholil v době habsbursko-turecké války v letech 1663-1664.

²⁵⁶ TAMTÉŽ.

²⁵⁷ J. LUDVÍK, *Památky*, s. 234.

²⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 237.

úředníci k soukromému bydlení.²⁵⁹ Přítomnost úřednického obydlí a zámeckých kanceláří dokládá, že náchodský zámek se stal důležitým správním centrem celého panství.

5. Zámek v Náchodě v roce 1740

Generál Ottavio II. Piccolomini se oficiálně stal novým majitelem náchodského panství v roce 1742. Vlastní důležité vojenské postavení hodlal promítnout také do podoby svého hlavního venkovského sídla. Započal s velmi rozsáhlou přestavbou zámeckých interiérů, což dokládá závěrečný účet za rok 1744. V něm se zmiňuje bourání starého kamenného zdiva v zámeckých pokojích.²⁶⁰ Velmi pravděpodobně právě během této stavební činnosti vznikl Španělský sál, jenž výzdobou připomínal životní osudy polního maršála Ottavia I. Piccolominiho.²⁶¹ Výzdobou této prostory Ottavio II. oslavil nejen slavného předka, ale rovněž poukázal na urozenost knížecího rodu.²⁶² Veškeré reprezentativní zámecké komnaty v prvním patře jižního traktu získaly rokokovou

²⁵⁹ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, s. 26.

²⁶⁰ Účet je přeložen do českého jazyka v L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 10. Originál účtu se nachází v SOA Zámorsk, Velkostatek Náchod, inv. č. 4095. Konfrontovat překlad s původní verzí však nebylo možné, neboť zmiňovaný archivní fond není veřejnosti přístupný.

²⁶¹ Výše zmiňovaný účet z roku 1744 eviduje výstavbu nového sálu. Bližší údaje k této nové prostře však uvedené nejsou. Nelze tak jednoznačně dokázat, že se jedná právě o Španělský sál.

²⁶² To dokládá výzdoba jednotlivých medailonků v horní části místnosti, které zachycují různé insignie moci. Mezi nimi nechybí například knížecí koruna nebo symboly Řádu svatého Štěpána z Pisy. Více o výzdobě španělského sálu M. SOUČEK, *Španělský sál*, s. 34-45.

podobu, což dokládá dodnes existující štuková výzdoba jednotlivých prostor. Dochované účty ji připisují pražskému štukatérovi Bernardu Spinnetimu.²⁶³ Ottavio II. Piccolomini s ním často jednal v zastoupení, jak potvrzují relace agenta Adalberta Antonína Gayera. Právě on totiž osobně či písmeně komunikoval s vybranými umělci a sděloval jim stavební záměry svého pána. Například v roce 1744 tento náchodský informátor řešil, zda se měla výzdoba nového sálu provést v mramoru či pouze v bílé barvě.²⁶⁴ Stejně tak musel on nebo jiné pověřené osoby vyjednávat se zlatníky, truhláři a malíři.²⁶⁵

Ottavio II. Piccolomini se kromě výstavby nových prostor zaměřil také na opravy a modernizaci stávajících místností i zámeckých budov. Například nechal vyměnit podlahy a okna.²⁶⁶ Na stěny jednotlivých místností rozvěsil nástěnné koberce. Prázdné prostory nade dveřmi vyplnily nově vyřezané supraporty.²⁶⁷ Některé reprezentační pokoje zdobilo nové táflování a lišty dukátové zlato. Veškerá činnost vrcholila v padesátých letech 18. století, kdy stavitelé vybudovali novou zámeckou sýpku. Významné revitalizace se dočkala rovněž zahrada z poloviny 17. věku, která nově získala francouzskou podobu.²⁶⁸

Náchodský pán musel spravovat nejen zámecké budovy, ale patřičnou pozornost věnoval rovněž nutné údržbě vnitřního mobiliáře. Zvláštní péči vyžadovaly jednotlivé kusy nástěnných koberců. Jednalo se o velmi cenné dědictví po Ottaviu I. Piccolominim. Kolik tapisérií zakoupil, však nelze z dochovaných pramenů přesně určit. Stejně tak není možné s jistotou spočítat, kolik koberců vzniklo až v průběhu 18. století. Na základě inventáře z roku 1732 lze pouze konstatovat, že se na náchodském zámku ve třicátých letech 18. věku nacházelo necelých 50 nástěnných koberců. Většina z nich musela být utkána přímo na zakázku pro rod Piccolomini, neboť jednotlivé kusy zdobily barevně

²⁶³ L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 10.

²⁶⁴ O kontaktu s Bernardem Spinnetim svědčí zpráva z 1. srpna 1744, ve které agent Adalbert Antonín Gayer sdělil Ottaviu II. Piccolominimu: „*„Das heute der spinetti bey mir gewesen und mich gefragt ob dero höchste resolution occasione des von iher ein geschickten rieses nicht eingelosten? Massen er umb den saal recht stauber zu verfertigen auch selbst hinaus gegangen wäre, und gülte iher gleich ob es auf mramor art oder auch nur weiß eingerichtet werden solte.“* SOA Zámrsk, RA Piccolomini, inv. č. 401.

²⁶⁵ Jmenovitě se jednalo o zlatníka Josefa Neimanna a truhláře Františka Weinera. L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 10.

²⁶⁶ To dokládá například korespondence s agentem Adalbertem Antonínem Gayerem. Ten hovořil o výměně podlah, avšak nelze určit, zda se jednalo o rekonstrukci náchodských interiérů či místností v pražském paláci. SOA Zámrsk, RA Piccolomini, inv. č. 393. Nicméně o výměně podlah a oken v Náchodě svědčí rovněž stavebně-historický průzkum náchodského zámku. L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 10-11.

²⁶⁷ L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 11.

²⁶⁸ TAMTÉŽ.

provedené knížecí erby.²⁶⁹ Většina tapisérií pocházela z dílen vlámských umělců Hendryka van der Cammen, Reymonda Lecointe a Jana Raese.²⁷⁰ Pozoruhodná kolekce tapisérií, která se částečně dochovala až dodnes pod názvem Život na venkovském sídle, vznikla v ateliérech věhlasného holandského mistra Gasparda van Bruggen.²⁷¹ Jako předlohy mu posloužily návrhy vlámského malíře Jakoba Jordaense.²⁷² Druhou dodnes dochovanou sérii tvořily tak zvané Pastoralie. Chronologické zařazení vzniku těchto koberců není snadné, nicméně někteří historikové a historičky je datovali do 18. století.²⁷³ Z písemných pramenů však nelze tuto hypotézu doložit, neboť zámecký inventář ani účetní záznamy neposkytují přesnější popis jednotlivých tkanin. Nicméně je velmi pravděpodobné, že kolekci tapisérií na náchodském zámku rozšiřoval také Ottavio II. Piccolomini.

Stavební aktivitu a pravidelnou péči o majetek narušovaly války o rakouské dědictví, neboť Náchod často plenila procházející vojska. To se projevilo již v roce 1741, kdy se přes Náchod převážely zbraně a střelivo do nedaleké kladské pevnosti.²⁷⁴ Vzhledem k tomu, že město leželo na strategicky významném místě u zemských hranic, hrozilo reálné nebezpečí, že pruský král Fridrich II. vstoupí se svými vojsky do Čech právě přes Náchod.²⁷⁵ Město i zámek se proto začaly připravovat na případný vpád nepřátelských vojsk. Narychlo se svázal kámen, kterým se posilovalo zámecké a městské opevnění. Před branami města vznikaly dřevěné palisády a nové strážné věže.²⁷⁶ Mimo jiné se počítalo také s výstavbou vojenského špitálu a skladu munice.²⁷⁷ Nicméně přes veškeré úsilí o obranu města prošla panstvím vojska pruského prince Leopolda Dessavského. Tomuto vojsku navíc pomáhali tajní evangelíci, kteří doufali v navrácení náboženských svobod. To všechno vedlo ke škodám na náchodském panství, jejichž úhrnná výše se vyšplhala na 35 836 zlatých.²⁷⁸

²⁶⁹ Zámecký inventář veškeré tapisérie popisuje jako „*niederlandische Spaliere*“. Velmi často byly doplněny o informaci, že jsou zdobené knížecími erby. SOA Zámrsrk, RA Piccolomini, inv. č. 16428.

²⁷⁰ V. WACHSMANOVÁ a kol., *Náchod*, s. 14.

²⁷¹ Autorství lze poznat podle monografické značky vetkané do lemů nástěnných koberců.

²⁷² Více o uměleckém rozboru kolekce Život na venkovském sídle Kristi NELSON, *Jacob Jordaens' Drawings for Tapestry*, Master Drawings 23, 1985, č. 2, s. 214-228.

²⁷³ V. WACHSMANOVÁ a kol., *Náchod*, s. 20.

²⁷⁴ L. BAŠTECKÁ – I. EBELOVÁ, *Náchod*, s. 117.

²⁷⁵ TAMTÉŽ.

²⁷⁶ TAMTÉŽ.

²⁷⁷ TAMTÉŽ.

²⁷⁸ TAMTÉŽ.

Snad ještě ničivější dopad na náchodský zámek měla druhá slezská válka. Vpád pruských vojáků v roce 1744 totiž značně poničil zámecké zdivo, dveře a okenní římsy. Hradní posádka nedokázala uchránit před poničením ani zámeckou kapli. Prusové si s sebou odnášeli nejrůznější předměty, které bylo možné zpeněžit. Dokonce došlo také na měděné střešní žlaby, které Ottavio II. Piccolomini musel posléze nahradit obyčejnými dřevěnými.²⁷⁹ Nejkritičtějším obdobím se stala zima mezi lety 1744-1745. V té době totiž v Náchodě přezimovala část vojenského pluku. Šlo přibližně o 400 mužů, což pro město znamenalo nepředpokládanou finanční zátěž.²⁸⁰ Podobné nenadálé výdaje pochopitelně zatěžovaly piccolominsku pokladnu a významně omezovaly stavební činnost na zámku.

Mnohem vyšší částky však směřovaly na splacení vojenských kontribucí a jiných válečných náhrad. Nepochybně se jednalo o velmi důležitou záležitost, protože právě těmto vojenským výdajům věnoval velkou pozornost osobní informátor náchodského pána Adalbert Antonín Gayer.²⁸¹ Snahou zmiňovaného agenta bylo nejen podávat informace o vojenských záležitostech, ale současně vyjednávat s patřičnými úředníky v Praze o výši finančního příspěvku na obnovu válkou poničeného panství.²⁸² Mělo se jednat o vyplacení 18 000 rýnských zlatých. Zda však nakonec Náchod tento příspěvek získal, není z Gayerových relací patrné. Jisté je jen to, že vyplacení těchto peněz vázlo několik let.²⁸³ S největší pravděpodobností však náchodští zmíněný finanční obnos nikdy nezískali, protože v jednom z dopisů si agent posteskl, že jedině Bůh věděl, kde peníze skončily.²⁸⁴

V době míru se Otavio II. Piccolomini zaměřil rovněž na květinovou výzdobu své rezidence. První zmínka o náchodské zámecké zahradě se datuje do roku 1657.²⁸⁵ Vznikla z iniciativy vdovy po generálovi Ottaviu I. Piccolominim, a to na místě bývalého hradního bastionu. Šlo o zajímavý doklad toho, jak lze efektivně využít již nepotřebné a vojensky

²⁷⁹ L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 10.

²⁸⁰ J. LUDVÍK, *Památky*, s. 247.

²⁸¹ Agent Adalbert Antonín Gayer se ve svých pravidelných relacích zmiňoval nejen o výši jednotlivých poplatků, ale také o potížích spojených s placením. Zmínky o vojenských záležitostech prostupují téměř všemi Gayerovými dopisy. S větší intenzitou se vojenské zprávy objevují v dopisech uložených v SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 474-531.

²⁸² V relacích byl zmiňován jistý úředník Mayer. Ve spolupráci s náchodským hejtmanem se agent Gayer obracel přímo na nejvyššího purkrabího: „[...] *der Nachoder hauptmann so wohl, als dem obrist burggrafen hierwegen auch geschreiben*.“ Adalbert Antonín Gayer totiž většinu času pobýval v Praze, a tak mohl navazovat kontakty s vlivnými úředníky zemské správy Království českého. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 481.

²⁸³ Částka 18 000 rýnských zlatých se objevila v celé řadě dopisů. Například v SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 503, 506, 534.

²⁸⁴ „*Nur allein der gott bekannt ist, wo die 18 000 sind*.“ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 534.

²⁸⁵ L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 8.

překonané opevnění z doby počátku třicetileté války. Zahrada prošla zásadní proměnou o necelých sto let později, když ji Ottavio II. Piccolomini nechal v roce 1751 přestavět do francouzského stylu. Tato venkovní prostora, byť s mnohými úpravami, se na náchodském zámku nachází dodnes. Ve srovnání s jinými barokními sídly se však jednalo pouze o malou zahradu.²⁸⁶ Několikrát citovaný zámecký inventář z roku 1732 se o ní ani nezmiňuje, na rozdíl od zahrady v Ratibořicích, o které bude pojednáno na jiném místě. V Náchodě se tak nejspíš nepěstovaly žádné vzácné, okrasné či užitkové rostliny, které by inventarizační komise uznala za vhodné zachytit.

Se smrtí Ottavia II. Piccolominiho v roce 1757 skončila velká stavební aktivita na náchodském zámku. Vzhledem k tomu, že šlechtic zemřel bezdětný, nezanechal po sobě žádného přímého následovníka. Jeho osobou rodová linie Piccolomini-Pieri de Aragona vymřela. Náchodské panství společně s knížecí hodností přešlo na spřízněnou rodovou hraběcí větev Piccolomini-Cellano de Villa Nuova. Představitel této rodové linie Jan Pompejus ani jeho manželka Markéta Kateřina, rozená kněžna Caraccioli, nejevili o náchodský zámek velký zájem. Mimo jiné i proto, že se na rozdíl od Ottavia II. v Náchodě nenarodili. Zámek s přilehlým panstvím však zodpovědného hospodáře potřebovaly, protože se právě rozpoutala sedmiletá válka. Severovýchodní Čechy opět pocítily válečné útrapy.²⁸⁷ Ovšem vláda italského šlechtice Jana Pompeja netrvala dlouho, neboť v roce 1765 zemřel.

Posledním majitelem náchodského panství, který pocházel z rodu Piccolomini, byl Josef Parille. Pokračoval v politice svého otce. Proto ani během jeho vlády na náchodském zámku nedocházelo k významnějším přestavbám. Naopak lze hovořit o hluboké hospodářské krizi, která vyvrcholila v polovině sedmdesátých let 18. století. Náchodský

6. Josef Parille, poslední Piccolomini.

²⁸⁶ Srov. Petr FIDLER – Lenka KŘESADLOVÁ – Jana PERUTKOVÁ – Lilian RUHE – Jana SPÁČILOVÁ – Tomáš VALEŠ, *Proměny zámeckého areálu v Jaroměřicích nad Rokytou*, České Budějovice 2017, s. 249.

²⁸⁷ Na Náchodsku a v Úpici se nacházela vojska hraničářů, dále krajem procházely pluky husarů. J. LUDVÍK, *Památky*, s. 269.

dějepisec Josef Myslimír Ludvík označil tuto recesi jako dvanáctizlatovou drahotu, protože ceny za obilí během několika let stouply dvanáctkrát. Krize dosáhla svého vrcholu v roce 1775. Tehdy rozbouření sedláci vtrhli do prostor náchodského zámku a poničili ho.²⁸⁸ Panství, které následně potřebovalo ekonomickou obnovu, navíc zasáhl vpád pruských vojsk roku 1778. Peníze se nedostávaly ani na nasycení poddaných, ani na investice do zámeckého komplexu. O pět let později, v roce 1783, bezdětný Josef Parille náhle zemřel. Tím skončila téměř stopadesátiletá vláda italského rodu Piccolomini v Náchodě. O jeho náchodské dědictví se vedly spory, které vyřešil až kuronský a zaháňský vévoda Petr Biron, když v roce 1792 zakoupil celé panství i se zámkem.

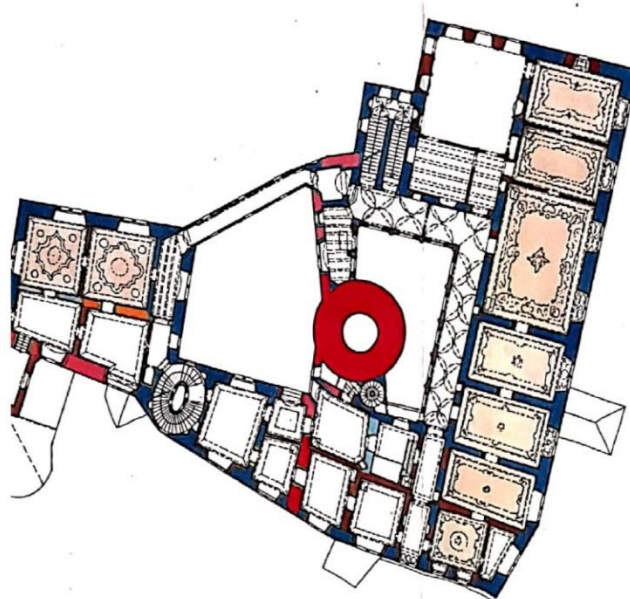
III.2. Zámecké interiéry

O podobě piccolominského sídla v 18. století podává zajímavé svědectví dochovaný inventář z roku 1732. Z výčtu popsanych místností vyplývá, že šlechtici obývali pouze jižní část celého zámeckého komplexu. To navíc potvrzuje rovněž honosná výzdoba venkovních průčelí těchto reprezentačních křídel, stejně jako bohatá fresková a štuková dekorace interiérů. Naopak veškeré trakty umístěné v severní části zámeckého návrší využívali zejména služebníci. Právě tam se také nacházelo hospodářské zázemí, o čemž svědčí například přítomnost stájí a kovárny. Není bez zajímavosti, že tato severní nádvoří se nacházejí o několik metrů nad mořem níže než jižní, panské prostory. Každý nově příchozí tak musel projít nejdříve přes hospodářský trakt a teprve poté vystoupat za urozeným šlechticem. To, že šlechtici zpravidla obývali nejvýše položené zámecké budovy nebylo dílem náhody. Své výsostné společenské postavení dávali najevo mimo jiné i tím, že na své poddané skutečně shlíželi z nejvyšších a nejviditelnějších míst.²⁸⁹

²⁸⁸ J. LUDVÍK, *Památky*, s. 280.

²⁸⁹ „Nejvýznamnější domy se nacházely na hierarchicky nejdůležitějších a zároveň nejviditelnějších místech hlavního města.“ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 131.

Sociální stratifikace se promítla rovněž do samotné vnitřní topografie jednotlivých místností. Světy mužů a žen bývaly mnohem oddělenější, než je tomu dnes. Proto se alespoň ve šlechtickém prostředí většinou nacházely místnosti pro mužskou a ženskou společnost zvlášť. Tato funkční diferenciací místností s sebou přinášela vznik mnoha nových pokojů, přičemž některé z nich využívaly výhradně dámy.²⁹⁰ S tím souvisela změna v pohledu na intimitu, neboť žena a muž začali trávit více času odděleně. To ovlivnilo také jejich sexuální život. Tato významná civilizační proměna započala na konci středověku, kdy došlo k zahájení

7. Půdorys prvního patra náchodského zámku.

postupného vydělování mužských a ženských pokojů.²⁹¹

Ani při pečlivém zkoumání dochovaného inventáře není možné přiřadit jednotlivé popsané místnosti náchodského zámku k dnešním prostorám. Lze však snadno vytušit, že první patro náchodského zámku sloužilo především k reprezentaci Piccolominiů a k vlastnímu bydlení náchodského pána. Samotný kníže pravděpodobně pobýval zejména v západním křídle, kde měl pracovnu se soukromou knihovnou doplněnou dvěma glóby. Zde usedal ke třem stolům. Na stěnách se nacházelo 22 blíže nespecifikovaných obrazů. Odtud mohl přes předpokoj projít až do své ložnice. Postel, do které šlechtic uléhal, a stolky pokrývaly modré přehozy. Do modra zbarvené byly rovněž všechny další tkaniny.²⁹²

Kníže mohl ze svých soukromých komnat velmi snadno navštívit jednotlivé reprezentační pokoje, které se nacházely v jižní části. Chloubu těchto prostor tvořila unikátní kolekce holandských a italských květinových a loveckých zátiší. Samotný inventář výslovně neuvádí bližší popis jednotlivých obrazů. Je však velmi pravděpodobné,

²⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 205.

²⁹¹ TAMTÉŽ.

²⁹² SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428.

že zmiňovanou kolekci 69 různě velkých obrazů lze ztotožnit s dodnes vystavovaným souborem malovaných zátiší.²⁹³ Podobné kolekce malířských děl se v baroku staly výrazem nové formy sběratelství. Předpokladem vzniku sbírky obrazů byla dobrá orientace objednavatele v soudobé i historické malířské tvorbě.²⁹⁴ Piccolominiové touto sérií doložili svůj zájem o holandské a italské umělce, neboť jejich sbírka obsahovala díla připisovaná například Mariovi Nuzzi.²⁹⁵ Tato obrazárna nebyla jen projevem sběratelské náruživosti, „*ale také projevem nového, vsutku velkolepého životního stylu*“, jakým baroko nepochybně bylo.²⁹⁶ Prohlídka obrazáren a kolekcí malířských děl patřila ke zlatým hřebům audiencí vzácných návštěv.²⁹⁷ Hosté si obrazárny prohlíželi zpravidla před zahájením nebo skončení nějakého slavnostního banketu.²⁹⁸ Tomu by ostatně v Náchodě nasvědčoval fakt, že jídelna a obrazárna se nacházely u sebe. Kromě zmiňovaného souboru holandských a italských květinových zátiší tuto komnatu zdobily červené textilie. Návštěvníci zde mohli obdivovat rovněž dvě nástěnná zrcadla. Nechyběl tu ani velký čtverhranný pozlacený stůl, na kterém se nacházela další desková hra.²⁹⁹

Příchozí odtud mohli pokračovat do dalších dvou místností jižního piana nobile. Ty sloužily především jako herny, neboť se zde nacházela další desková hra a hrací stůl zdobený černou břídlicí. Nejrozumnější stolní společenské hry se v době baroka těšily velké oblibě. Rozhodně nesloužily pouze k zábavě. Obvykle se totiž jednalo o hazardní záležitost, během níž se sázely vysoké částky.³⁰⁰ Karetní hry, které se hrávaly u zmiňovaných stolů, se ve šlechtickém prostředí rozšířily především během 18. století. Zajímavé přitom je, že vrchnost svým poddaným podobnou hazardní zábavu obvykle zakazovala. Obdobné hry totiž údajně příliš podněcovaly zahálku.³⁰¹ Ve zmiňovaných

²⁹³ TAMTÉŽ.

²⁹⁴ Hana SEIFERTOVÁ, *Obrazárny – výraz sběratelské náruživosti aristokracie v období baroka*, in: Olga FEJTOVÁ (ed.), *Barokní Praha – barokní Čechie 1620-1740*, Praha 2004, s. 539-548, zde s. 540.

²⁹⁵ Tento italský autor působil pod pseudonymem Mario de Fiori. V minulosti byly jeho obrazy na zámku v Náchodě připisovány Franzi Wernerovi von Tamm. Z. WIRTH, *Soupis*, s. 90.

²⁹⁶ H. SEIFERTOVÁ, *Obrazárny*, s. 540.

²⁹⁷ TAMTÉŽ.

²⁹⁸ TAMTÉŽ.

²⁹⁹ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428.

³⁰⁰ Svědčí o tom například deník Adama mladšího z Valdštejna z let 1602-1633. J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II/2*, Praha 1997, s. 715.

³⁰¹ Zákaz hazardních her se rozšířil 16. století. J. PETRÁŇ, *Dějiny II/2*, s. 715. Více k hazardním hrám Jan ČECH, *Hazardní hry v Čechách v 16. a 17. století*, in: Milan SVOBODA (ed.), *Historie* 2005. Celostátní studentská vědecká konference, Liberec 2006, s. 28-73; Manfred ZOLLINGER, *Auf Kriegsfuß mit dem Zufall? Lotterien in der Habsburgermonarchie ca. 1700 bis 1751*, in: Stefan SEITSCHKEK – Sandra HERTEL (edd.), *Herrschaft und Repräsentation in der Habsburgermonarchie (1700-1740)*, Boston-Leiden 2020, s. 329-355.

místnostech si hosté mohli vyzkoušet velmi oblíbený kulečník. Není překvapivé, že billiardovým stolem disponovali rovněž Piccolominiové, neboť tato hra s koulemi a šťouchací holí pocházela právě z Itálie.³⁰² Samotná tága v této době mívala zahnutý konec.³⁰³ Vzhledově tak připomínala dnešní hokejové hole. Podle dobové zvyklosti se kulečnickové pokoje nacházely v bezprostřední blízkosti jídelního sálu.³⁰⁴ Také v Náchodě se tato zvyklost udržela, neboť sousední prostora sloužila jako velký hodovní sál.

Tehdejší hlavní hodovní sál se nacházel v prostorách dnešního Piccolominského sálu a patrně i ve dvou následujících východních místnostech. Tomu by nasvědčovalo slohové vyhodnocení náchodského zámku, provedené při stavebně historickém průzkumu.³⁰⁵ Ukázalo se totiž, že menší příčky vznikly až během rozsáhlé rokokové přestavby.³⁰⁶ Tyto jídelny bývaly velmi rozlehlé, neboť musely pojmut velké množství strážníků. V hodovních sálech nešlo pouze o uspokojení jedné ze základních životních potřeb, ale rovněž se zde odehrávaly důležité společenské události.³⁰⁷ Během slavnostních banquetů se totiž u jedné tabule setkávali místní šlechtici se svými hosty. V Náchodě s nimi Piccolominiové mohli poobědvat u dvou dlouhých stolů s modrým přehozem. Návštěvníky bylo nejprve nutné pozvat listem nebo osobně.³⁰⁸ Přijetí takové nabídky znamenalo projev důvěry a náklonnosti.³⁰⁹ Při stolování se kladl důraz na přísný zasedací pořádek. „*Stolování vytvářelo významný distinktivní znak uvnitř sociálně a stavovsky diferencované raně novověké společnosti.*“³¹⁰ Důležitou roli hrály také jednotlivé typy nádobí a příborů, počet chodů a doprovodná hudba. V neposlední řadě dotvářela vhodnou atmosféru obrazová či fresková výzdoba.

Opomenout však nelze ani jednotlivé pokrmy, které se objevovaly na hodovní tabuli. Zcela zásadní potravinou na šlechtických dvorech zůstávalo maso.³¹¹ Pokrmy

³⁰² Kulečník se velké pozornosti těšil v 17. století a především v první polovině 18. století, kdy se vlivem francouzské módy dostal do českých zemí. J. PETRÁŇ, *Dějiny II/2*, s. 715.

³⁰³ TAMTÉŽ, s. 729.

³⁰⁴ TAMTÉŽ.

³⁰⁵ L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 9.

³⁰⁶ J. SLAVÍK, *Velká věž*, s. 76. Vlastní slohový rozbor provedl Luboš Lancinger a Ladislav Svoboda.

³⁰⁷ Josef HRDLÍČKA, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*, České Budějovice 2000, s. 130.

³⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 133.

³⁰⁹ TAMTÉŽ.

³¹⁰ TAMTÉŽ, s. 131.

³¹¹ O zpracování masa na náchodském zámku v době Ottavia I. Piccolominiho psal již August Sedláček. Ten doložil, že v zimě nebo během válek mohlo být i pro šlechtu náročné zajistit si dostatečné množství masa. „*O spotřebě masa na zámku a ve dvorech pokládá se tu tento příklad: První týden v lednu roku 1632 (3. - 10. ledna) zabít býk ze dvora Skalického a maso protráveno, při čemž jezdcí*

připravené z nejrůznějších druhů masa vytvářely jeden z distinktivních znaků šlechtické kuchyně.³¹² Maso se na šlechtické tabule dostávalo porážkou a následným zpracováním nejrůznějších hospodářských zvířat. Již v 17. století se nejčastěji konzumovalo hovězí maso. V piccolominských účtech však převažuje spotřeba telecího masa. Ovšem na hovězích pochoutkách si Piccolominiové pochutnávali také velmi často. Stranou pozornosti nelze nechat ani drůbež, neboť pokrmy z kuřat, slepic, kapounů, hus, kohoutů, krůt a krocanů se v zámeckých jídelnách konzumovaly pravidelně.³¹³ Například 27. listopadu 1739 si Piccolominiové pochutnali na několika holoubatech.³¹⁴ Naopak méně často se na šlechtických tabulích objevovalo vepřové maso. Nezastupitelnou úlohu v jídelníčku šlechty hrála zvěřina. Z panských lesů do zámeckých kuchyní plynuli jeleni, srny, srnci, laně, zajíci, veverky, kačeři, koroptve, bažanti a divoká prasata.³¹⁵ Důležitou součástí stravy šlechtice tvořily rybí pokrmy. Jednalo se o ryby, které pocházely především z místních rybníků a řek. Běžně se tak konzumovali štiky, úhoři, parmy, okouni, kapři, cejni či sumci.³¹⁶

Zámecké stoly se pravidelně plnily také pochoutkami, které se připravovaly z obilovin. Proto se dochované účty zmiňují o množství mouky nejvyšší jakosti.³¹⁷ Z ní se mohl vyrábět například chléb.³¹⁸ Ten se na hodovním stole náhodských Piccolominiů objevoval téměř každý den.³¹⁹ Dále se mouka používala k přípravě žemlí.³²⁰ V zámecké sýpce nechyběl ani ječmen určený k dalšímu zpracování.³²¹ Obilí se používalo rovněž při přípravě paštik, preclíků, marcipánu, dortů, koláčků, piškotů, koblih, ale také ke smažení ryb.³²² Z ječné mouky se připravovaly kroupy, které se konzumovaly po celý rok a staly

*Trčkovští pomáhali. Následující týden nekoupeno a nedodáno masa, poněvadž vepř krmný ze dvora Skalického pro slaniny zabit. Třetí týden nekoupeno také masa, poněvadž něco masa, které se k udění nehodilo, a drobů z dobytka k udění pro hraběte Trčku zabitého zůstalo. Čtvrtý týden zabita kráva stará ze dvora Sichrovského a maso na budoucí týden k trávení zanecháno. Když se kupovalo maso pro zámek, platívalo se zaň pro týden 2 kopy 34 gr. 2 d. “ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, s. 31.*

³¹² J. HRDLIČKA, *Hodovní stůl*, s. 188.

³¹³ TAMTÉŽ, s. 193.

³¹⁴ Svědčí o tom položka v dochovaném účetním záznamu. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16349.

³¹⁵ J. HRDLIČKA, *Hodovní stůl*, s. 194.

³¹⁶ TAMTÉŽ, s. 195.

³¹⁷ Taková mouka bývá označována slovem „Mehl“. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16349.

³¹⁸ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16349. Chléb se většinou pek l z žitné mouky. J. HRDLIČKA, *Hodovní stůl*, s. 210.

³¹⁹ To potvrzují účty z přelomu listopadu a prosince 1739, ve kterých se francouzský pojem pro chléb „pain“ objevuje s každodenní frekvencí. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16349.

³²⁰ TAMTÉŽ.

³²¹ TAMTÉŽ.

³²² J. HRDLIČKA, *Hodovní stůl*, s. 211.

se běžnou stravou nejen na šlechtických sídlech. Loupáním prosa se získávaly jáhly, které se na piccolominském stole rovněž objevovaly.³²³

Šlechtici si však svůj běžný jídelníček zpestřovali konzumací dalších pochutin. Mezi ně lze zařadit například rýži. Ta sice nepatřila k běžným přílohám raně novověké šlechty, nicméně náchodští pánové si na této potravíně s oblibou pochutnávali.³²⁴ Velké popularitě se těšily rovněž nejrůznější druhy sýrů, přičemž šlechta v Náchodě konzumovala například modrý plísňový sýr.³²⁵ Jednotlivé pokrmy běžně doplňovalo pivo nebo víno, jehož zásoby jsou v piccolominských účtech také doloženy.³²⁶ Z nich lze vyčíst, že se na zámek dováželo mimo jiné pšeničné pivo z pivovaru v České Skalici.³²⁷ Občas se na piccolominském stole objevilo rovněž mléko.³²⁸ Na přípravu a dochucení jednotlivých chodů se mohl používat ocet.³²⁹

Piccolominiové si pochutnávali nejen na běžných pokrmech, ale jejich stravu doplňovalo také exotické ovoce. Znali sladkou chuť meruněk, na druhu stranu si stěžovali si na kyselou chuť pomerančů a citronů.³³⁰ Tyto exotické plodiny nemusely být nutně dovezené z cizích zemí, ale mohly být vypěstované přímo v zámeckých zahradách. Na náchodském panství si totiž Piccolominiové udržovali skleník nebo jakousi zahradu určenou k pěstování pomerančů.³³¹ Nelze se proto divit, že toto ovoce chutnalo trpce a kysele, protože zdejší podnební neposkytovalo dostatečné teplo a světlo pro vypěstování sladkých plodů. Exotické dálavy šlechticům připomínaly rovněž kapary.³³² Ty na hodovním stole doplňovaly ančovičky. Podobné exotické pochutiny se v evropských šlechtických jídelnách začaly objevovat s prvními zámořskými objevy. Postoj šlechticů vůči těmto vikuálím však byl poněkud ostražitý.³³³ Neuběhlo však ani 100 let a urozenci začali experimentovat s pěstováním jednotlivých potravin ve středoevropských

³²³ Účty za potraviny jsou vedené ve francouzštině. Jáhly se proto označují termínem „*Millet*“. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16349.

³²⁴ O tom svědčí dochovaný účet z roku 1739. TAMTÉŽ.

³²⁵ „*Cheese bleu*“. TAMTÉŽ.

³²⁶ TAMTÉŽ.

³²⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

³²⁸ To dokládá zápis v účtu z 3. prosince 1739, ve kterém se objevuje mléko „*lait*“. TAMTÉŽ, inv. č. 16349.

³²⁹ TAMTÉŽ.

³³⁰ O citronech a pomerančích informuje agent Adalbert Antonín Gayer v dopise Ottaviu II. Piccolominimu z 9. prosince 1744. TAMTÉŽ, inv. č. 405. Blíže k citrusům na s. 88-90.

³³¹ Tato zahrada se nacházela na zámku v Ratibořicích a bude o ní pojednáno v patřičné kapitole.

³³² Záznamy o těchto potravinách se dochovaly v účtech. Zde konkrétně SOA Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 16348-16427.

³³³ Dana MAREŠOVÁ, *Ušlechtilé nápoje. Káva, čaj a čokoláda na šlechtických sídlech Čech a Moravy ve druhé polovině 17. a v 18. století na základě výzkumu zámeckých a palácových inventářů*, Opera historica 19, 2008, č. 2, s. 191-204, zde s. 191.

podmínkách. Tyto exotické pochutiny se tak staly mnohem dostupnější, než kdyby se musely dovážet z jiných kontinentů.³³⁴ Jejich konzumace se stala symbolem společenského postavení, známkou prestiže, luxusu a nástrojem sebereprezentace.³³⁵

Samotné pokrmy se z výše uvedených surovin připravovaly v k tomu určených kuchyních. Již od 16. století bylo běžné, že se na hlavním venkovském sídle nacházelo vícero takových prostor.³³⁶ Popis náchodského zámku z roku 1628 zmiňuje jednu velkou a jednu malou kuchyni.³³⁷ O přesné poloze těchto místností se však dokument nezmiňuje. Obvykle se podobné prostory nacházely v přízemí, přičemž menší přípravná jídel se pak mohla vyskytovat v těsné blízkosti hlavní jídelny.³³⁸ Ačkoli inventář z roku 1732 neuvádí žádnou kuchyni, lze se zcela oprávněně domnívat, že se v náchodské piccolominské rezidenci nějaké přípravné pokrmy vyskytovat musely. Svědčí o tom také zápis v účtu z roku 1739, který informuje, že dvorní kuchař dostal náležitě zapláceno za celý měsíc.³³⁹ V uvedeném účtu se také nachází několik zápisů, které se zmiňují o platu kuchtíka. Nelze však potvrdit, jestli se šlo o jednu a tutéž osobu, nebo si Piccolominiové vydržovali hned několik kuchařů současně. Již v renesanci však bývala běžná praxe, že se o přípravu všech pokrmů staral velmi početný personál.³⁴⁰ Ten měl na starost pověřený kuchmistr, který dohlížel na všechny své pomocníky. Kromě toho musel evidovat veškeré spotřebované pokrmy a plánovat nákup nových viktualií.³⁴¹

Když kuchaři připravili jednotlivé chody, služebnictvo odneslo tyto pochutiny do velké jídelny. Ta je v inventáři z roku 1732 označená jako „*pátá místnost, zvaná velký*

³³⁴ Existovala celá řada způsobů, jak pro náchodský zámek získat potraviny. Některé zvláště exotické pokrmy mohl šlechtici někdo darovat jako projev velké náklonnosti. Jiné pocházely čistě z místních přírodních zdrojů. Například vodu by bylo zbytečně drahé dovážet, když ji bylo možné získat ze zámecké studně. V okolních lesích se lovila divoká zvěř a v ohradách, které zmiňuje zámecký inventář, se choval užitkový dobytek. K oblíbeným činnostem na panství náležel rovněž rybolov, z něhož část ulovených ryb putovala do zámeckých spíží. O množství užitkových rybníků svědčí již zmiňovaný inventář z roku 1732, který popisuje nejen zámecké pokoje, ale také významné hospodářské a správní budovy na piccolominských statcích. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428. Více o zásobování šlechtických sídel například Jiří KUBEŠ, *Zásobování sídel Petra Voka*, Jihočeský sborník historický 68, s. 255-289.

³³⁵ D. MAREŠOVÁ, *Ušlechtilé nápoje*, s. 192.

³³⁶ J. HRDLÍČKA, *Hodovní stůl*, s. 131.

³³⁷ V. WACHSMANOVÁ a kol., *Náchod*, s. 5-6.

³³⁸ Více o umístění kuchyní v době raného novověku J. HRDLÍČKA, *Hodovní stůl*, s.82-83.

³³⁹ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16349.

³⁴⁰ Například v Českém Krumlově se v roce 1559 staralo o jídlo celkem 10 osob. V 17. století se počet kuchařů na jednom sídle většinou pohyboval mezi 10 až 18 osobami. J. HRDLÍČKA, *Hodovní stůl*, s. 101.

³⁴¹ TAMTÉŽ, s. 98.

sál”.³⁴² O tom, že se hodovalo právě v této prostoře svědčí především dva dlouhé stoly. Hosté k nim usedali v červenomodrých křeslech.³⁴³ Místnost zdobila celá řada obrazů. Těm vévodil portrét zesnulého generála a jeho manželky, přičemž tento mužský portrét lze pravděpodobně ztotožnit s dodnes vystavovanou podobiznou Ottavia I. Piccolominiho. Obraz žádné z jeho manželek se však nedochoval. Pozoruhodná je rovněž kolekce jedenácti římských císařů, která taktéž zdobila stěny této prostory. Podobné sepětí s antickou kulturou a starověkými náměty bylo pro období baroka naprosto běžné. Řecké či římské motivy se objevovaly nejen ve výzdobě zámeckých interiérů, ale rovněž se promítaly do podoby venkovních průčelí.³⁴⁴

Římské motivy šlechticům dodávaly pocit po staletí trvající kontinuity. V případě Piccolominiů mohly také odkazovat na jejich italský původ. Podle rodové legendy totiž historie uvedeného rodu původem z Apeninského poloostrova sahala až k etruskému králi Larsi Porsenovi.³⁴⁵ Vedle těchto podobizen antických císařů se na stěnách nacházely rovněž portréty habsburských monarchů. Ty dokládaly loajalitu Piccolominiů k vládnoucí dynastii. Inventář jmenovitě zmiňuje reprezentativní obraz císařů Leopolda I. a Josefa I. Ačkoli tento soupis předmětů na náchodském zámku vznikl v roce 1732 za vlády Karla VI., podobizna tohoto vládnoucího panovníka nikde uvedena není. Celou koncepci obrazové výzdoby náchodské jídelny uzavíraly dva obrazy se španělskými motivy. Vedle malířských děl se na zdech rozprostíralo osm dlouhých mědirytin v černých rámech a čtyři menší obrázky. Zdobnost místnosti podtrhovaly rovněž modré a bílé okenní závěsy.³⁴⁶ V případě nedostatku světla místnost ozařovaly svíčky z nového křišťálového lustru a z 18 plechových nástěnných svícňů.

Šlechtici se nepochybně mohli stravovat také ve vedlejší, patrně nejreprezentativnější, prostoře. Zmiňovaný inventář ji označuje jako šestou místnost.³⁴⁷ Ta se nacházela v prostorách dnešního Španělského sálu. V této místnosti se nejspíše stolovalo častěji než ve výše popsaném velkém sále. Bývalo totiž běžné, že vedle

³⁴² V originálním znění *”In dem Fünfften Zimmer als in den großen Saal”*. SOA Zámrsrk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

³⁴³ *„Alte Lahn Sessel von Roth und blauen triep.”* TAMTÉŽ.

³⁴⁴ Přímo na zámku v Náchodě lze spatřit pilastry, které svými hlavicemi odkazují na starý iónský řád.

³⁴⁵ <https://www.britannica.com/topic/Piccolomini-family> [1. 10. 2021].

³⁴⁶ Zajímavé je, že inventář zmiňuje osm jednotlivých závěsů. To svědčí o tom, že se v komnatě nacházela čtyři okna. Tato informace může pomoci s přesnou lokalizací místnosti v rámci prvního patra. Existovala totiž jen jedna prostora, která disponovala čtyřmi okny. Jednalo se o dnes již dvěma příčkami přepažený velký sál. Ten se skládal z dnešního tak zvaného Piccolominského sálu a ze dvou menších přilehlých místností. SOA Zámrsrk, RA Piccolomini, inv. č. 16428.

³⁴⁷ *„In dem sechsten Zimmer – In den großen Saal oder Taffel Stuben.”* TAMTÉŽ.

rozměrné tabulnice, která sloužila především k pojmutí velkého počtu osob najednou, se nacházela ještě rozměrově menší jídelna.³⁴⁸ O tom svědčí také jeden oválný a dva čtverhranné stoly pokryté modrým ubrusem. Stolovníci se mohli posadit na modré, zlatem lemované židle. To vše barevně ladilo s modrobílými okenními závěsy. O každodenním stolování právě v této místnosti svědčí rovněž almara s různými jídelními tkaninami.³⁴⁹

V této prostora se rovněž nacházelo velké množství barevných koberců a ubrusů. Většina z nich byla modré barvy. Dominantu místnosti tvořil rozměrný baldachýn, který vznikl spojením dvou nizozemských špalírů. Jejich výroba patřila k velmi nákladným záležitostem, obzvlášť pokud se jednalo o soukromou zakázku. V tomto případě si Piccolominiové nechali tyto tkaniny vyzdobit svými rodovými erby.³⁵⁰ Lze se jen domnívat, jaké rituály se pod zmíněným baldachýnem odehrávaly. Bylo to snad vítání vzácných hostů? Nebo holdování poddaných svému novému pánovi? Často se totiž pod baldachýnem nacházelo velmožovo křeslo. V očích poddaných se nepochybně jednalo o pomyslné mocenské centrum celého panství. Stěny místnosti zdobily nejen tapisérie, ale také obraz císaře Josefa I. Ten byl zvětšen na větší iluminované rytině.³⁵¹ Zbylý prostor na stěnách vyplňovaly plechové svícny.

Výše uvedená podoba sálu však již nevyhovovala reprezentativním potřebám Ottavia II. Piccolominiho. Proto se pravděpodobně ve čtyřicátých letech 18. století rozhodl provést rokokovou úpravu.³⁵² Celá zmíněná přestavba byla koncipována tak, aby výzdoba nově vzniklého reprezentačního sálu odkazovala na nejvýznamnější úspěchy Ottavia I. Piccolominiho. O tom svědčí tři rozměrné obrazy, které zachytily důležité okamžiky vojenské a diplomatické kariéry náchodského šlechtice z doby třicetileté války. Malíř prvního z nich, Joachim von Sandrart (1606-1688), představil Ottavia I. Piccolominiho jako triumfátora bitvy u Řezna roku 1644. Další rozměrné plátno pocházelo z dílny Pietra Snayerse (1552-1667). Ten zde zvětšil rozhodující fázi vojenského střetnutí u Thionville, v němž náchodský urozenec sehrál klíčovou roli. Na soutoku řeky Fenchy a Mosely totiž porazil velitele francouzských vojsk Isaaca Manasses

³⁴⁸ E. LUKÁŠOVÁ, *Zámecké interiéry*, s. 48.

³⁴⁹ V originálním znění „*Allmer Zur taffel Wäsch.*“ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428.

³⁵⁰ „*Baldachin von zwey Stuckh Nederlandisch Spalier mit fürst. Wappen.*“ TAMTÉŽ.

³⁵¹ „*Großer Kupffer Stich deß keyzers Josephi Illuminirt.*“ TAMTÉŽ.

³⁵² V roce 1744 byla na zámku zaznamenána vysoká stavební aktivita. V dochovaném účtu za uvedený rok se nacházejí výlohy za výstavbu nového sálu „*das neue Salatl*“. L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 10.

de Pas, markýze z Feuquieres. Tím si vysloužil vévodství v Amalfi. Třetí rozměrná olejomalba připomínala diplomatický úspěch majitele náchodského panství při mírovém jednání v Norimberku roku 1649. Právě zde Piccolomini patřil k nejdůležitějším aktérům exekučního sněmu, neboť zastupoval samotného císaře Ferdinanda III.

Celou výtvarnou kompozici dotvořily nástěnné a nástropní fresky pravděpodobně od Felixe Antonína Schefflera (1701-1761).³⁵³ Ty odkázaly především na symboly moci náchodské rodové linie Piccolomini. Mezi nimi nelze opomenout insignie Řádu zlatého rouna a Řádu svatého Štěpána z Pisy. Nechyběly zde ani tři různé heraldické koruny, které podtrhly sociální status šlechtice. Jeden z emblémů zachytil podobu náchodského zámku v 17. století. To dokazuje, že vlastnictví zmíněné rezidence hrálo v pomyslném hodnotovém žebříčku Piccolominiů důležitou úlohu. Dominantu celého Španělského sálu však tvořila rozměrná nástropní freska, která vyobrazila 14 dospělých postav a 9 malých andělů. Šlo o apoteózu Ottavia I. Piccolominiho, který byl uváděn mezi olympské božstvo. Velmi zřetelně lze poznat zmiňovaného majitele náchodského zámku, oblečeného do knížecího pláště a obutého do vysokých jezdeckých bot. Společnost mu dělali antičtí bohové času a války.³⁵⁴ V jejich blízkosti se nacházela skupina krásně oblečených postav. Jednalo se o personifikace ctností, které byly připisovány náchodskému knížeti. K nim patřila spravedlnost, síla, moudrost a střídmost. Naopak neupravený šat oblékly postavy nectností. Urozeného jedince však před nimi ochránila bohyně vítězně vedené války Pallas Athéna. Díky výše popsané umělecké výzdobě Španělského sálu se z této prostory stala nejrepresentativnější místnost nejen prvního patra, ale rovněž celého náchodského sídla.³⁵⁵

První patro zámku však nesloužilo pouze k privátnímu bydlení Ottavia II. Piccolominiho či k jeho sebe prezentaci. Rovněž plnilo ryze praktickou funkci. V těsné blízkosti soukromého apartmá se nacházely místnosti, ve kterých pobývali významní hodnostáři dvora náchodského pána. Svědčí o tom například důstojnický pokoj. V něm nejspíše pravidelně pobýval nějaký úředník, jenž měl na starost veškerou vojenskou agendu.³⁵⁶ Přímo v místnosti se nacházelo osm map, na každém stole jedna. Tři z nich byly již staré a omšelé, pět z nich však zdobily okrasné stuhy.³⁵⁷ Je možné, že některé

³⁵³ O Schefflerově autorství blíže O. BLAŽÍČEK, F. V. Harovník, s. 86.

³⁵⁴ Více o základních vlastnostech a rysech boha války Vojtěch ZAMAROVSKÝ, *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha 1996, s. 55-57, 259, 260.

³⁵⁵ Blíže k výzdobě Španělského sálu M. SOUČEK, *Španělský sál*, s. 34-45.

³⁵⁶ „Officir Zimmer.“ TAMTÉŽ.

³⁵⁷ „Landt Cartten mit Schwartz und blauen Seidenen Schnüren.“ TAMTÉŽ.

mapy pouze odkazovaly na slavná vítězství, kterých Piccolominiové dosáhli v nejrůznějších válkách. Místnost disponovala také postelí. Z toho lze usuzovat, že zde mohl pobývat nějaký důstojník, který měl na starost pravidelnou vojenskou agendu.

V dalších místnostech náhodského zámku pobývali nejrozličnější služebníci. Všechny tyto osoby spojoval služební poměr k náhodskému pánovi. Za tuto činnost se jim dostávalo finanční odměny, což dokládají dochované zámecké účty.³⁵⁸ Z nich vyplývá, že jednotlivé osoby se navzájem různily co do výše platu.³⁵⁹ Proto je velmi náročné rozřadit jednotlivé jedince do jasných a obecně platných sociálních kategorií. Přesto čeština používá celou řadu výrazů, kterými označuje tuto specifickou skupinu osob. Lze se tak setkat s pojmy jako „úředníci“, „oficiři“, „dvořané“ nebo „čeládka“.³⁶⁰ Počet, složení a rozrůznění těchto služebníků se však velmi často měnilo a podléhalo aktuálním potřebám jejich pána. Proto je ošidné hovořit o představě jakéhosi stálého, neměnného a jasně vymezeného konceptu „dvora“. Nicméně přesto mnohé historičky a historikové s tímto termínem operují. To je zcela legitimní přístup, neboť šlechtický dvůr skutečně existoval jako dobová kategorie a samostatná organizační jednotka.³⁶¹

Není snadné přesně určit, kolik služebníků se na náhodském zámku běžně pohybovalo.³⁶² Důvodem je nejen možná neúplnost účetních záznamů, ale rovněž již zmiňovaná diferenciací úloh jednotlivých osob. Podle dochovaných účtů, které zachycují platy těchto lidí, lze konstatovat, že piccolominské služebnictvo tvořily řádově desítky jedinců. Například k přenášení židlí si Piccolominiové vydržovali vlastního nosiče.³⁶³

³⁵⁸ Velmi dobrou představu o piccolominském služebnictvu poskytuje účet SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16349, který mapuje výdaje pro zámeckou čeládku za květen 1739.

³⁵⁹ Více k tomu P. MAŤA, *Svět*, s. 238.

³⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 238.

³⁶¹ Autor této práce by se však rád oprostil od představy jediného a obecně platného modelu šlechtického dvora, a to především z důvodu již zmíněné vysoké různorodosti jednotlivých postav. Proto se omezí pouze na širší pojem služebnictvo, který zahrnuje všechny osoby, jež za odměnu vystupovaly vůči šlechtici v nějakém zadaném úkolu. Více k tomu v TAMTÉŽ, s. 239.

³⁶² Průměrný počet služebníků se od 17. století začal snižovat. Zatímco v polovině 17. věku šlechtické dvory dosahovaly necelé stovky osob, v polovině 18. století již čítal zhruba padesát služebníků. Přesto je složité dojít k přesnému počtu osob na piccolominském dvoře. V první řadě by bylo třeba učinit přesné vymezení slova „dvořan“ a „dvůr“. Dále by bylo nutné brát v potaz, že počet služebníků nebyl stálý. Velikost dvora se odvíjela nejen od urozenosti šlechtice, ale také například od jeho věku. Mladší šlechtici obvykle nepotřebovali tak rozsáhlý dvůr jako starší velmoži. Otázkou také je, do jaké míry dochované písemné prameny dokáží poskytnout svědectví o přesném počtu dvořanů. Rekonstrukce dvora obvykle probíhá na základě analýzy účtů, platů pro dvorské služebníky nebo jmenovitých seznamů osob. Lze však předpokládat, že velké množství služebníků písemné prameny neevidovaly. Srov. Jiří KUBEŠ, *Die Dienerschaft der Aristokraten in den böhmischen Ländern in den Jahren 1550-1750*, in: Anna FUNDÁRKOVÁ – István FAZEKAS a kol. (edd.), *Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16.-17. Jahrhundert*, Wien 2013, s. 273-299, zde s. 281.

³⁶³ V účtu veden jako „Seseltrager“. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16349.

Jiný služebník měl na starost správu sudů s vínem, jiný obstarával písemnou korespondenci, další se staral o paruky šlechticů a jiný střežil veškeré zámecké vozy a kočáry.³⁶⁴ V řadách služebníků nechyběl ani panský krejčí.

Ze zámeckého inventáře z roku 1732 vyplývá, že jedním z nejvýznamnějších služebníků byl zámecký hofmistr. Pro své potřeby měl vyhrazenou jednu samostatnou místnost. Jeho pokoj však působil skromně. Náchodský hofmistr mohl pracovat jen u jednoho psacího stolku, případně u čtverhranného stolu s modrým přehozem a těžkým svrchním plátnem. Také nábytek působil velmi stroze. K dispozici měl starou almaru. Přesto musel mít přehled o tom, co dělali jeho podřízení.³⁶⁵ Dohlížel na správný průběh všech významných zámeckých ceremoniálů. Ačkoli se jednalo o náročnou a zodpovědnou práci, která vyžadovala téměř neustálou přítomnost u šlechtického dvora, jednalo se o prestižní úřad.³⁶⁶ Pověřit nějakou osobu vykonáváním této činnosti, znamenalo projevit mu dostatečnou důvěru a milost. Jeho dámský protějšek tvořily hofmistryně, které dohlížely na všechny služebné.³⁶⁷ Ty se však zpravidla nacházely pouze u císařského dvora, nikoli ve šlechtickém prostředí. Tyto ženy obvykle svůj úřad vykonávaly od 18 let.³⁶⁸ S prací na zámku však musely mít nejméně pětiletou zkušenost.³⁶⁹ Svého úřadu se většinou vzdaly po uzavření manželství.³⁷⁰ Průměrně tak hofmistryně svůj úřad vykonávaly jen sedm roků, neboť průměrný věk, kdy se tyto dívky vdávaly byl okolo 25 let.³⁷¹

Dalším ze služebníků byl již zmiňovaný Adalbert Antonín Gayer.³⁷² Šlo o informátora, který Ottaviovi II. Piccolominimu zasílal informace o každodenním životě

³⁶⁴ Služebník dostal zapláceno za „*Wagen Wacht*“. TAMTÉŽ.

³⁶⁵ Hofmistr musel vědět také to, kde obstarat nové sudy na uchovávání potravin. Proto pověřil místního městského bednářského mistra. Ten podle dochovaného účtu z roku 1739 vyhotovil dva nové kbelíky, jedno nové vědro na umývání a dva sudy. Jiný účet z téhož roku eviduje výrobu dalších sudů. Jedná se o účty vedené pod označením SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16349. Sudy byly opatřeny kovovými prvky. Právě využití různých kovových součástí vytvářelo z jednoduchých předmětů bytelnější a výkonnější pracovní zařízení. Mohlo se jednat o kovové obruče na sudech či škopcích. Stejně tak se kovové prvky používaly ke zdokonalení máselnic nebo k vyztužení věder na vodu. K uchovávání a přenášení potravin Piccolominiové jistě neužívali jen kováním zpevněné nádoby, ale také množství různorodých košíků, košů a džberů, které se většinou pro velmi nízkou pořizovací cenu do inventářů nezapisovaly. J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 381.

³⁶⁶ *Ottův slovník naučný XI*, Praha 1897, s. 463.

³⁶⁷ TAMTÉŽ.

³⁶⁸ Katrin KELLER, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Wien 2005, s. 52.

³⁶⁹ TAMTÉŽ.

³⁷⁰ TAMTÉŽ.

³⁷¹ TAMTÉŽ.

³⁷² O jeho zprávách z pražského piccolominského paláce více na s. 101-102.

na náchodském panství a v Praze.³⁷³ Většina jeho dopisů byla odeslána právě z hlavního města Království českého. Z toho vyplývá, že mnozí piccolominiští služebníci dlouhodobě pobývali mimo severovýchodní Čechy a do Náchoda přijížděli jen občas, aby se osobně setkali se svým pánem. K podobné audienci došlo v červenci 1744. Proto lze s jistotou tvrdit, že majitel náchodského panství v této době dlel právě v Náchodě. Piccolomini se při svém pobytu však nezdržoval pouze ve zdech své rezidence, nýbrž cestoval po svých statecích či jezdil na návštěvy k jiným šlechticům, kupříkladu na šternberské panství. V Častolovicích se vydal na lov divoké zvěře. Dokonce během něho skolil dva srnce.³⁷⁴ To ostatně nebylo příliš překvapivé, neboť lov se ve šlechtických kruzích v 18. století těšil velké oblibě. Šlo o období nástupu parforsních honů a lovů spárkaté zvěře.³⁷⁵ Při nich se také často řešily důležité diplomatické a hospodářské záležitosti, získávaly se významné společenské kontakty a prohlubovaly se vzájemné vztahy mezi šlechtici.³⁷⁶ Současně se dbalo na vlastní reprezentaci, což se promítalo například do bohaté výzdoby loveckých zbraní, přičemž některé z nich se dodnes nacházejí ve sbírkách náchodského zámku.³⁷⁷

Ottavia II. Piccolominiho nereprezentovaly pouze lovecké zbraně, ale také knihy v zámecké knihovně. Ta plnila celou řadu funkcí. Například reprezentovala svého majitele. O této skutečnosti výmluvně vypovídají knižní vazby. Šlechtici si jednotlivé spisy nechali vázat do jednotných desek. Ty se obvykle vyráběly z hnědé kůže nebo bílého pergamenu. Mnohdy bývalo vše zdobené vtačeným ornamentem.³⁷⁸ Knihovny však primárně plnily svoji ryze praktickou funkci, neboť vzdělaný velmož se neobešel

³⁷³ Informoval rovněž o stavu objednaných uměleckých zakázek. Například v červenci 1744 zaslal svému pánovi zprávu o pokroku při zhotovování portrétu generála Ottavia I. Piccolominiho. Podobizna měla vzniknout podle blíže nespecifikovaných římských předloh: „*Progress anhoft zu den General Piccolominischen Portrait hat die gnadige fraule bereits einige muster zur Rom Vertigen lassen.*“ Z uvedeného popisu ani zcela jistě nevyplývá, zda se jednalo o obraz zachycující Ottavia I. Piccolominiho či Ottavia II. Piccolominiho. Vzhledem k datu zhotovení je však pravděpodobnější, že šlo o generála (přesněji generálporučíka) z doby slezských válek. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 398.

³⁷⁴ „[...] in Nachod, als Czastallowicz mit der jagt zu divirtiren, gleich er dan auch bey seiner ankunfft 2 rehböck mit dem rohr geschossen.“ TAMTĚŽ.

³⁷⁵ O lovu divoké zvěře a rybolovu v 18. století více Jiří HANÁK, *Historie českého puškařství a zdroje mysliveckých tradic. Historie vývoje zbraní a lovu, myslivecké tradice, zvyky, obyčeje, legendy, významné osobnosti*, Velké Bílovice 2011, s. 19.

³⁷⁶ O lovu a hospodářství v 18. století například Jan Evangelista CHADT, *České lovecké písemnictví*, Praha 1910; Josef NOŽIČKA, *Přehled vývoje našich lesů*, Praha 1957, s. 117-175; J. ČABART, *Vývoj*, s. 117-169, Jiří ANDRESKA, *Lesk a sláva českého rybářství*, Pacov 1997, s. 115-120.

³⁷⁷ Jedná se například o loveckou kuši z přelomu 16. a 17. století.

³⁷⁸ J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 113.

bez důkladného studia literatury. Četba se mnohdy pojila s vykonáváním určitého úřadu.

To totiž vyžadovalo znalost normativních příruček, různých edic zemských zřízení nebo sněmovních usnesení.³⁷⁹

Vzdělání šlechtici však neponechávali bez povšimnutí ani nejrozumnější kosmografické spisy, kroniky, Bibli, žaltáře,

životopisy svatých a jiné 8. Detail knižní vazby z náchodské piccolominské knihovny

hagiografie.³⁸⁰ Stejně tak potřebovali ovládat cizí jazyky. Svůj zájem o studium latiny, francouzštiny, španělštiny či němčiny mohli prohloubit důkladným čtením různých jazykových příruček a dobových učebnic.

Četba literatury sloužila především ke studiu, ale v 18. věku se stále více rozmáhala „čtení pro potěšení a pro uklidnění mysli.“³⁸¹ Kniha se proměnila v nástroj pro předávání estetických prožitků. Čtení „pour plaisir“ se stalo oblíbeným zejména v druhé polovině 17. století a první polovině 18. věku.³⁸² Nejen z toho důvodu se na některých šlechtických rezidencích nacházely vskutku velkolepé knihovny. V 18. století si tak lze jen těžko představit šlechtické sídlo bez literární sbírky. Například Eggenbergové vlastnili mimořádně velkou knihovnu na zámku v Českém Krumlově.³⁸³ Takto velké kolekce, které dosahovaly i několika desítek tisíc svazků knih, bývaly obvykle výsledkem sběratelské činnosti několika generací šlechtického rodu. Situování těchto knižních komor nebylo ustálené. Někdy se knihovna nacházela v přízemí, jindy v prvním patře. Knižní fond býval v některých případech dokonce rozptýlen po několika místnostech. Ukládal se do truhel nebo do rozměrných almar.³⁸⁴

Piccolominiové měli svoji knihovnu patrně uspořádanou v jediné místnosti, neboť inventární seznam z roku 1732 uvádí celistvý a ucelený abecední přehled jednotlivých knižních titulů. Z uvedených údajů ovšem nelze vyčíst, zda se bibliotéka nacházela

³⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 273.

³⁸⁰ TAMTÉŽ.

³⁸¹ J. KAŠPAROVÁ, *Bibliofilství*, s. 23-40, zde s 36.

³⁸² TAMTÉŽ.

³⁸³ Více k tomu Jitka RADIMSKÁ a kol., *Ve znamení havranů. Knižní sbírka rodiny Eggenbergů na zámku v Českém Krumlově*, Pelhřimov 2011.

³⁸⁴ Více k tomu J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 273.

v přízemí nebo v panských pokojích prvního patra. Nejpravděpodobněji se však zdá, že knihovna nebyla součástí reprezentativních prostor, neboť přehled piccolominského literární fondu je v inventáři uveden zcela samostatně – nikoli v části, která popisovala první zámecké patro. Jisté je pouze to, že piccolominská bibliotéka se nacházela na zámku v Náchodě. Bývalo totiž běžné, že se knižní komory vyskytovaly pouze na jednom ze sídel v rámci jedné rezidenční sítě.³⁸⁵ Na zbývajících zámcích nebo palácích se obvykle uchovávalo jen několik málo knižních svazků.³⁸⁶

Piccolominiové ve srovnání s další šlechtou 18. století nepatřili k velkým bibliofilům. V jejich soukromé sbírce se nacházelo přibližně 630 svazků, přičemž zhruba třetina z nich se na náchodském zámku dochovala dodnes.³⁸⁷ Knižní fond se skládal především z italské, španělské, francouzské a latinské literatury z let 1524-1656.³⁸⁸ Z toho vyplývá, že největším sběratelem literatury na náchodském zámku byl Ottavio I. Piccolomini. Potvrzuje to také korespondence s velkými bibliofily té doby, neboť kníže udržoval písemný styk například s Lorenzem de Medici, kardinálem Julesem Mazarinem nebo slavným vojevůdcem Raimundem Montecuccolim. Dopisy si vyměňoval také s milovníkem literatury Rudolfem Colloredem ze sousedního Opočna.³⁸⁹

Nelze se proto divit, že se v bibliotéce Ottavia I. Piccolominiho nacházela také celá řada knih, které se věnovaly soudobé válečné teorii.³⁹⁰ On sám dokonce jedno obdobně koncipované dílo napsal a uložil do náchodské zámecké knihovny.³⁹¹ To však nebyl jediným Piccolominim, který vlastní literární tvorbou přispěl do místní knihovny. Ta disponovala ještě spisem *Della filosofia naturale*, kterou vydal slavný Ottaviův předek Alessandro Piccolomini v Benátkách roku 1560.³⁹² Dalo by se očekávat, že čestné místo

³⁸⁵ Například Smiřičtí ze Smiřic měli svoji knihovnu ve svém paláci na Malé Straně, Rožmberkové disponovali velkou knihovnou na zámku v Českém Krumlově a také v Třeboni. TAMTÉŽ.

³⁸⁶ TAMTÉŽ.

³⁸⁷ Náchodský zámecký inventář z roku 1732 zachytil všechna díla piccolominské knihovny v abecedním pořadí. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732). V současné době piccolominský fond čítá rovných 221 svazků. Většina titulů se pravděpodobně ztratila za krátké vlády Desfoursů (1783-1732), kdy se o náchodský zámek vedly majetkové spory. V. WACHSMANOVÁ a kol., *Náchod*, s. 20.

³⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 20.

³⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 22.

³⁹⁰ Jednalo se například o dílo *Discurs militares*, které je uvedeno v inventárním seznamu z roku 1732. Dále nechybí spisy Antonio CORNAZANO, *De re militari*, Vinegia 1537 nebo Pietro SARDI, *Architectura militare*, Venetia 1590. V neposlední řadě lze doložit dílo zabývající se opevněním a dělostřeleckou taktikou Alessandro CAPO BIANCO, *Corona E Palma Militare Di Artiglieria, Et Fortificationi*, Venetia 1627. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

³⁹¹ Zmínka o díle v soupisu knih v zámecké bibliotéce. TAMTÉŽ.

³⁹² Alessandro Piccolomini (1508-1579) patřil k významným italským humanistům. Velmi aktivně se věnoval astronomii. To je také důvod, proč se dnes jeden kráter na Měsíci jmenuje Piccolomini.

v piccolominské knihovně budou zaujímat spisy od Eneáše Silvia Piccolominiho, pozdějšího papeže Pia II. Nicméně žádné z jeho děl se v roce 1732 na náhodském zámku nenacházelo. Místo toho se v knižním fondu vyskytovaly kroniky jiných autorů, které pojednávaly o historických událostech. Většinou šlo o klasické antické autory, kupříkladu Xenofonta nebo Cicerona.³⁹³ V piccolominské sbírce nemohly chybět ani věhlasné Platonovy Dialogy, ve kterých se náhodští šlechtici mohli setkat s myšlenkami nejdůležitějších řeckých filosofů. Mnohá díla čtenáře seznamovala s historií Apeninského poloostrova, přičemž velká pozornost patřila dějinám Benátek.³⁹⁴ Jiná historická pojednání představovala příběhy ze vzdálených zámořských nebo exotických zemí.³⁹⁵ K poznání jiných kultur nesloužila pouze zeměpisná díla nebo spisy s historickou tematikou, ale rovněž pojednání o umění.

Piccolominiové také vlastnili knižní tituly, které se věnovaly náboženským otázkám.³⁹⁶ To však není nijak překvapivé, neboť bratr Ottavia I. Piccolominiho, Ascanio, se stal roku 1629 arcibiskupem v Sieně. V náhodské zámecké knihovně našla své místo rovněž beletrie. To dokládají například práce od francouzského spisovatele Françoise Rabelaise. U Piccolominiů našla svá uplatnění rovněž některá dramata. K nejznámějším divadelním hrám, které se nacházely ve výčtu jednotlivých knižních titulů, lze zařadit tragédii o pěti dějstvích z pera Lope de Vega s názvem *Corona tragica*³⁹⁷ Jejím prostřednictvím se čtenář mohl blíže seznámit s životními osudy Marie Stuartovny.³⁹⁸

Proslavil se totiž spisy jako *Sfera del mondo* nebo *Speculationi de planeti*. Více o vědecké a literární tvorbě Alessandra Piccolominiho Rufus SUTER, *The Scientific Work of Alessandro Piccolomini*, Isis 60, 1969, č. 2, s. 210-222.

³⁹³ Z dalších historicky zaměřených děl lze uvést Matteo VILLANI, *Cronica universale de suoi tempi*, Florenza 1554; Pietro MARCELLO, *Vite de principi di Vinegia*, Venetia 1558; Andrcy MOCCNIGA, *La Guerra di Cambrai, fatta in Italia*, Venetia 1562; Bernardo GIUSTINIANO, *Dell origine di Venetia*, Venetia 1608; Pompeo GIUSTINIANO, *Delle guerre di Fiandra ino*, Milano 1615. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

³⁹⁴ Dějinami Benátek se zabýval například Giovanni Nicolo DOGLIONI, *Historia Venetiana*, Venetia 1598. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

³⁹⁵ Takovým příkladem může být spis od autora Franciska Lopeze s názvem *Historia dele nuove Indie*. TAMTÉŽ. Zájem o orientální Indii dokládá v zámecké knihovně dodnes dochovaný spis Giovannioho Pietra MAFFEI, *Historia dell' Indie Orientali*, Venetia 1589.

³⁹⁶ Z náboženských děl lze jmenovat například Tomáše AKVINSKÉHO, *Trattato delgoverno dei principi*, Florenza 1577.

³⁹⁷ Dílo pojednává o vládě skotské královny Marie Stuartovny. Autor dílo dedikoval tehdejšímu papeži Urbanovi VIII. Spis, který se nacházel v piccolominské knihovně, byl datován do roku 1627.

Náchodská zámecká knihovna si i v době Ottavia II. Piccolominiho ponechala svůj románský charakter.³⁹⁸ Ačkoli jeho otec Vavřinec dlouhodobě pobýval na náchodském panství, nezačlenil do svého knižního fondu žádné česky psané spisy. Navzdory tomu, že Ottavio II. byl pravděpodobně náchodským rodákem, ani on do zděděné knihovny nezařadil žádné české tituly. To však není nijak překvapivé, neboť Piccolominiové česky pravděpodobně nehovořili, neboť ani žádná dochovaná korespondence nebyla vedená v tomto jazyce.

III.3. Zvířata na náchodském zámku

Zvířata tvořila nedílnou součást šlechtických dvorů. O tom svědčí nejen fyzická přítomnost těchto živých tvorů přímo ve vlastních sídlech a přilehlého okolí, ale rovněž jejich četná vyobrazení na uměleckých dílech.³⁹⁹ Různé živočišné druhy se stávaly nedílnou součástí dvorských ceremoniálů a zvířecí přítomnost mnohdy sehrávala veskrze symbolickou úlohu.⁴⁰⁰ Nelze však opomenout ani reprezentační funkci, jíž podtrhují například různé jezdecké obrazy. Do popředí zájmu šlechticů se dostávaly rovněž exotické druhy. Někteří živočichové se používali jako obchodní artikl, jiní se konzumovali, další sloužili k vojenským účelům nebo k vykonávání namáhavé fyzické práce.

Není pochyb o tom, že na náchodském zámku se během renesančního a barokního období nacházela celá řada různých zvířat. Již v době Ottavia I. Piccolominiho se v zámeckém příkopu vyskytoval medvěd.⁴⁰¹ Ten zde sloužil hlavně pro pobavení zámecké vojenské posádky. Občas jí však spíše přiděluval starosti. Například když vytloukl okno vedoucí do zámecké kuchyně.⁴⁰² Stejně tak si významný vojevůdce z doby třicetileté války vydržoval opici, pro kterou nakupoval zvířecí oblečky.⁴⁰³ Nejruznější divoké nebo

³⁹⁸ K tomu blíže Jaroslava KAŠPAROVÁ, *České země a jejich obyvatelé očima románského světa 16.-17. století*, České Budějovice 2010.

³⁹⁹ Velmi často se jednalo o lovecká zátiší, která zachycovala lovnou i lovenou zvěř. K tomu blíže Silke FÖRSCHLER – Anne MARISS, *Die frühneuzeitliche Naturgeschichte und ihre Verfahrensweisen*, in: Silke FÖRSCHLER – Anne MARISS (edd.), *Akteure, Tiere, Dinge. Verfahrensweisen der Naturgeschichte in der Frühen Neuzeit*, Wien 2017, s. 7-28, zde s. 8.

⁴⁰⁰ O tom více Julia WEITBRECHT, *On Courtly Discipline: Animal Rituals and Noble Self-fashioning in Gottfried von Strassburg's Tristan*, in: Mark HENGERER – Nadir WEBER (edd.), *Animals and Courts. Europe 1200-1800*, Berlin 2020, s. 95-110.

⁴⁰¹ O významu medvěda více Michel PASTOUREAU, *Medvěd. Dějiny padlého krále*, Praha 2011.

⁴⁰² Více o tradovaném incidentu A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, s. 22.

⁴⁰³ V. WACHSMANOVÁ a kol., *Náchod*, s. 31.

exotické druhy zvířat budily pozornost již od dob starověku. Již tehdy bývalo zvykem darovat nevšedního tvora jako projevení zvláštní úcty vůči někomu jinému.⁴⁰⁴

Zcela nepochybně lze na náhodském zámku Ottavia I. Piccolominiho vytušit také přítomnost koní, které potřeboval k cestování. Koně však využíval zejména během svých válečných tažení. Tradovaná legenda z bitvy u Lützen v roce 1632 vypráví, jak pod Piccolominim během útoku na švédského krále Gustava Adolfa postupně padlo pět hřebců.⁴⁰⁵ Ovšem jistou ironií osudu je, že tento zkušený italský vojevůdce nakonec zemřel při pádu ze svého koně. Stalo se tak ve věku nedožitých 57 let.⁴⁰⁶

Koním věnoval velkou pozornost rovněž Ottavio II. Piccolomini o téměř století později. Svědčí o tom například pravidelné zprávy zmiňovaného agenta Adalberta Antonína Gayera, který ho nezapomínal informovat o stavu panských koní. V pravidelných relacích nechybějí informace o počtech nových hříbat a jejich zdravotním stavu.⁴⁰⁷ Z těchto zpráv lze vyčíst také to, že někteří koně v panských stájích dostávali svá vlastní jména. Ve zprávách agenta Gayera se objevila například klisna Falsetta.⁴⁰⁸ Vzhledem k tomu, že Ottavio II. Piccolomini patřil k vysoce postaveným vojevůdcům ve službách Karla VI. a Marie Terezie, byl jeho zájem o kvalitní jezdecké koně zcela pochopitelný. Z nutnosti pravidelného výcviku v jízdě proto nechal na náhodském zámku v roce 1744 zastřešit rozsáhlou jízdárnu.⁴⁰⁹ To však neznamená, že by se předtím v zámeckém komplexu žádné místo ke cvičení koní nenacházelo. Piccolominiové vlastnili jízdárnu, nebo alespoň nějaké obyčejné nezastřešené cvičiště již přinejmenším o 12 let dříve.⁴¹⁰

⁴⁰⁴ Jan JÍLEK, *Studie o slonovi. Darování exotického zvířete jako prostředek politické komunikace v antice a raném středověku*, in: Šimon UNGERMAN – Renáta PŘICHYSTALOVÁ (edd.), *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám*, Praha 2010, s. 549-565. Podobně reprezentativní funkci sehrál slon v programu slavností císaře Maxmiliána II. (1527-1576). Ten totiž symbolicky odkazoval na válečné schopnosti slavných vojevůdců prokázané v nejrůznějších bitvách. Václav BŮŽEK, *Jakou řečí mluvil slon na císařském dvoře Maxmiliána II.?*, in: Petr BÍLEK – Martin DVOŘÁK – Pavel KRÁL (edd.), *Jak se dělá věda na Filozofické fakultě JU*, České Budějovice 2020, s. 31-42, zde s. 35.

⁴⁰⁵ Jan ŽUPANIČ, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha 2001, s. 208.

⁴⁰⁶ Podle náhodského zámeckého archiváře Otty Elstera se šlechtic snažil pomoci zraněnému sedlákovi, na kterého se převrátil vůz se senem. Při záchraně však Ottavio I. Piccolomini spadl z koně a zemřel. O. ELSTER, *Piccolomini-Studien*, s. 45.

⁴⁰⁷ „Gehorsambst berichten solle, das der 3 jährige schimmel und braun den 7ten dieses zu folge dero gnädigsten befehl glücklich geworffen worden, und befinden sich beyde roß wohl auf.“ TAMTÉŽ.

⁴⁰⁸ „Das die falsetta den 18ten ein licht braunes stüttl ohne zeichen, außer, das es auf den rechten hintern fuß ganz wenig weiß.“ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 472.

⁴⁰⁹ L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náhod*, s. 6.

⁴¹⁰ Zámecký inventář z roku 1732 se zmiňuje o prostoru zvané „Reits Stall“.

Piccolominiové podle inventáře z roku 1732 disponovali dvěma stájemi a jednou vozovnou. V maštali uchovávali koně pro jízdu, zatímco druhou stáj využívali především pro tažná zvířata. V době sepsání tohoto historického pramene se v jezdecké stáji nacházelo okolo 10 ustájených dospělých hřebců. Dále zde pobývaly klisny se hříbaty, jejichž celkový počet se opět pohyboval okolo 10 kusů. Lze očekávat, že se počty jednotlivých zvířat značně lišily v závislosti na tom, kolik šlechticů a služebníků se v té době na zámku zdržovalo. Ve druhé stáji, označené jako „*Kutscher Stall*“, se vyskytovala zejména ta zvířata, která se používala do zápřahu kočárů a povozů. Podle inventáře se v této prostře nacházelo více koní než v jezdecké stáji, přičemž zde pobývali hřebci různého stáří a druhu. Patřilo mezi ně 20 silných tažných koní, tři noví jezdečtí koně a opět stejný počet klisen a hříbat jako v jezdecké stáji. Celková kapacita všech koňských stájí na náchodském zámku zahrnovala 36 míst, jak dokládá kupní smlouva Petra Birona z roku 1792.⁴¹¹

Na otázku, kde přesně se výše uvedené prostory pro koně nacházely, nedává zámecký inventář uspokojivou odpověď. Jako nejpravděpodobnější poloha se jeví dnešní čtvrté zámecké nádvoří. Právě zde se totiž rozléhaly prostory, které odpovídaly dobovým popisům typických stájí. Základní koncept ideální podoby budovy, ve které by mohli dlouhodobě přebývat koně, zachytil ve svých nákresech již Leonardo da Vinci. Samozřejmě nebyl prvním, kdo se dotčenou problematikou zabýval, ale podařilo se mu navrhnout (nebo přinejmenším popsat již existující) funkční podobu stáje.⁴¹² Šlo o jednoduchou budovu s jedním patrem. V přízemí se nacházely obvykle tři uličky oddělené sloupořadím. Po stranách se vyskytovaly jednotlivé kóje pro koně, zatímco prostřední ulička sloužila jako hlavní přístupová cesta. Samotní koně se přivazovali ke krajním zdem.⁴¹³ V některých případech se však pouze svázaly koňské nohy k sobě, aby se zabránilo nechtěnému pohybu hřebců.⁴¹⁴ V prvním patře těchto stájí se většinou nacházel prostor pro uchovávání krmiva a nejrůznějších nástrojů, které byly potřebné při péči o koně.

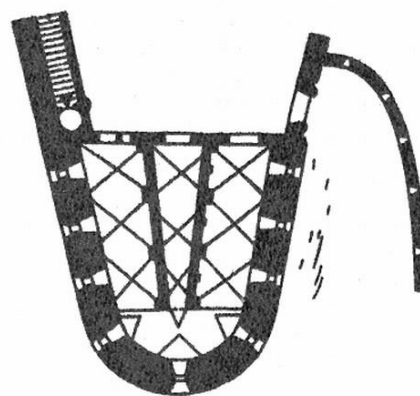
⁴¹¹ L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 11. Dále k nezbytnému vybavení náchodských koníren patřilo několik třmenů a dalších jezdeckých pomůcek.

⁴¹² Sarah DUNCAN, *Stable Design and Horse Management at the Italian Renaissance Court*, in: M. HENGERER – N. WEBER (edd.), *Animals and Courts*, s. 135-140.

⁴¹³ TAMTÉŽ.

⁴¹⁴ TAMTÉŽ.

Ottavio II. Piccolomini měl na svém zámku podobně vyhlížející prostoru, která nápadně připomínala da Vinciho předlohy. Šlo o mohutný turion, který původně sloužil jako strategický fortifikační prvek. To však nevylučuje, že se uvnitř nemohl nacházet prostor k ustájení koní. Stejně tak je možné, že původní ryze vojenské využití z doby třicetileté války již bylo technicky překonané, a tak došlo pouze ke stavební adaptaci budovy k mírovému využití. O tom by svědčil například fakt, že v roce 1733 truhlář Josef Jung z Dobrušky dodal na zámek nová velká dřevěná vrata ke stáji. Takový, byť velmi strohý zápis, by se shodoval se vzhledem patrně největších dřevěných vrat na náchodském zámku. Ty vedou právě do přízemí bývalého hradního turionu, pravděpodobných stájí z doby Ottavia II. Piccolominiho. Náchodský pán neinvestoval finanční prostředky pouze do zhotovení nových vstupních dveří do stáje, ale také do četných oprav.

9. Turion na náchodském zámku, který sloužil rovněž jako koňské stáje

Zámecké stáje nejvíce poškodil vpád pruských vojáků během roku 1744.⁴¹⁵ Kromě toho Piccolominiové vyměnili podlahu v jedné ze svých stájí v roce 1731.⁴¹⁶

S koňmi velmi úzce souvisejí nejrůznější kočáry a povozy.⁴¹⁷ Jejich využití se rozmohlo zejména v průběhu 17. století, kdy nahradily dřívější jízdu na koňském hřbetě.⁴¹⁸ Nepochybně šlo o nejpohodlnější způsob cestování. Často velmi bohatě zdobené kočáry navíc reprezentovaly svého majitele. Nelze se tak divit, že již v 17. věku se nejrůznější povozy staly nedílnou součástí mnohých dvorských ceremoniálů, jak o tom svědčí soudobé příručky.⁴¹⁹ Na druhou stranu se v očích některých odpůrců koňské

⁴¹⁵ L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 10.

⁴¹⁶ TAMTÉŽ, s. 9.

⁴¹⁷ O vozech a kočárech více Marie MŽYKOVÁ, *Karusely*, Liberec 2006; Radka MILTOVÁ – Pavel SUCHÁNEK, *Ceremoniální kočáry olomouckých biskupů a pražských arcibiskupů*, *Umění* 57, 2009, s. 26-52; Kateřina CICHROVÁ, *Mobilita nobility. Schwarzenberská sbírka historických dopravních prostředků*, České Budějovice 2015.

⁴¹⁸ Magdalena BAYREUTHER, *Royal Equipage od its Way: Carriages and Court Ceremonial in Eighteenth-Century Munich*, in: M. HENGERER – N. WEBER (edd.), *Animals and Courts*, s. 242.

⁴¹⁹ Jednalo se například o *Ceremoniel-Wissenschaft* z roku 1733. Autorem této publikace byl Julius Bernhard von Rohr. TAMTÉŽ, s. 243.

ekvipáže staly symbolem určité lenosti, pohodlnosti a úpadku jezdeckého umění.⁴²⁰ Ještě v pozdním středověku bývalo běžné, že pouze ženy, děti a nemocní mohli na svých cestách využívat různé povozy.⁴²¹ Naopak zdraví silní muži považovali za svou čest a povinnost jet na statném koni.⁴²²

Ottavio II. Piccolomini na svých cestách kočáry nepochybně využíval, neboť na svém náchodském sídle disponoval celou řadou různých vozů. Ty byly umístěné ve zvláštní velké místnosti náchodského zámku i v jednotlivých stájích. Současně platil služebníka, který se o ně staral a udržoval je v provozuschopném stavu. Kromě toho měl k dispozici kočího, jenž kočáry řídil.⁴²³ Ten mohl usedat do přibližně dvaceti vozů, které Piccolominiové vlastnili.⁴²⁴ Nejrozšířenějším typem používaných kočárů byly obyčejné, často dvoukolové *chaise*.⁴²⁵ Šlo o jednoduché kočáry. Ty mnohdy nedisponovaly ani střechou. Piccolominiové mnohé z nich opatřili zelenou barvou. Na základě toho lze usuzovat, že je využívali k lovu.⁴²⁶ Dalším typem kočáru, který se nalézal v piccolominské sbírce, byla *kalesa*. Tento typ vozů pronikl do středoevropského prostředí ze Španělska. Patřily k jednoduchým, ale většinou bohatě zdobeným dvoukolovým kočárům tažených jedním koněm.⁴²⁷ Přibližně polovina všech piccolominských kočárů byla určena k zimnímu využití. V zámecké vozovně se totiž nacházelo velké množství saní.⁴²⁸

Jak již bylo nastíněno výše, Piccolominiové si na svém dvoře vydržovali personál, který se staral o koně a ekvipáž.⁴²⁹ Tito pracovníci zajišťovali například napájení koní a podíleli se na organizaci přepravy šlechtice během jeho cest. V neposlední řadě se starali také o logistické zásobování sídla potravinami pro urozeného jedince. V čele této skupiny pomocníků stál štolmistr, kterému pomáhali kočí, maštalíři a krmiči.⁴³⁰ Piccolominské účty dále evidovaly například pacholka, který dbal nejen na to, aby koně měli dostatek

⁴²⁰ Více o tom vypovídá svědectví obchodníka Marxe Fuggera (1529-1597), který byl zastáncem klasické jízdy na koňském hřbetu. Více TAMTÉŽ, s. 242-243.

⁴²¹ TAMTÉŽ, s. 244.

⁴²² TAMTÉŽ, s. 242-243.

⁴²³ Svědčí o tom dochované účty: „*Vor die Wägen, die den Equipagen geführt haben.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 16349.

⁴²⁴ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

⁴²⁵ V inventáři se tento vůz objevuje pod označením „*Schäße*“. TAMTÉŽ.

⁴²⁶ Některé lovecké kočáry uvedené v zámeckém inventáři nesou označení „*Jagd Waag*“. TAMTÉŽ.

⁴²⁷ Imes CHIU, *The Evolution from Horse to Automobile. A Comparative International Study*, New York 2008, s. 224-229.

⁴²⁸ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

⁴²⁹ V účtu byl veden pod označením „*Stalknecht*“. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16349.

⁴³⁰ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA, *Dvory*, s. 57.

potravy, ale rovněž musel dohlížet na správné okování zvířat. Samotné kování pak zajišťoval zámecký kovář. Podle dochovaného účtu z května 1739 je jisté, že piccolominským kovářem (nebo jedním z kovářů) byl Tadeáš Gerbel.⁴³¹

Vedle koní se na zámku chovali také psi, kterým Piccolominiové okolo roku 1731 vystavěli nový zámecký psinec.⁴³² Nejspíše šlo o dřevěné kotce, které obepínal vysoký plot.⁴³³ Aby zvířata nemohla utéct, byl plot posílen omítnutou zídou.⁴³⁴ Výskyt psů na šlechtických sídlech býval běžný nejen v 18. století. Tradice chovu loveckých plemen ve střední Evropě sahala až do středověku. Není pochyb o tom, že Piccolominiové ve svém psinci vydržovali právě psy určené k lovu divoké zvěře. Zcela běžně se lovci vydávali na štvance jelenů, zajíců nebo tetřevů. Zámožnější šlechtici si vyjížděli také na parforsní hony. Vycvičená smečka panských psů se rozprchla za vytipovaným kusem divoké zvěře. Za hlučného řevu psů sledovala honební společnost prchající zvěř. Právě hlasitý štěkot a trubení pomocníků na lesní roh šlechtě prozrazovalo přesnou pozici lovecké smečky. Pokud bylo třeba, samotní lovci pak jen skolili již zcela vyčerpané zvíře.⁴³⁵ Psi však nenacházeli své uplatnění pouze při parforsních honech. Některá plemena se využívala k ostraze šlechtických obydlí, jiná například k pastevectví. Kromě toho také některé druhy sloužily čistě k potěšení zámecké společnosti. Svědčí o tom velké množství dochovaných obrazů, které zachycují šlechtice s malým psíkem.⁴³⁶

Vedle koní a psů lze na náchodském sídle vytušit přítomnost ještě dalších zvířat, která se běžně na šlechtických sídlech nebo v jejich těsné blízkosti nacházela. Mohlo se jednat například o dravé ptáky. Zámecký inventář ani relace služebníků Ottavia II. Piccolominiho se však o těchto tvorech výslovně nezmiňují. V inventáři z roku 1732 je však uveden soupis mnoha hospodářských zvířat. Ta sice náležela do piccolominského vlastnictví, jednotlivé kusy dobytka se však nechovaly přímo v prostorách zámeckého

⁴³¹ Jeden z jeho nákupů nových hřebíků pro přibití koňských podkov proběhl u kláštera v Plasích. Není však pravděpodobné, že by pro nákup nových kovářských předmětů jezdil pravidelně až do západních Čech. Spíše se jedná o doklad toho, že Piccolominiové jezdili na své cesty i se svými dvořany. Při zastávce v Plasích koupili ještě ocet a kořalku. SOA Zámrs, RA Piccolomini, inv. č. 16349.

⁴³² SOA Zámrs, Velkostatek Náchod, inv. č. 4084. Z důvodu nepřístupnosti fondu nelze informaci převzatou ze stavebně-historického průzkumu náchodského zámku konfrontovat s originálním pramenem. L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 9.

⁴³³ V originálním znění označen jako „Hundts Chaluppen“. TAMTÉŽ.

⁴³⁴ TAMTÉŽ.

⁴³⁵ Ludmila OURODOVÁ, *Bratři Hamiltonové. Obrazy aristokratického lovectví 18. století*, České Budějovice 2016, s. 9.

⁴³⁶ Takové obrazy lze vysledovat již v období renesance. Například Feredico II. Gonzaga se nechal v roce 1529 zachytit s jedním malým psíkem. Armelle FÉMELAT, *Rubino, El Serpentino, Viola, and the Others: Renaissance Portraits of Dogs and Horses at the Court of the Gonzagas*, in: M. HENGERER – N. WEBER (edd.), *Animals and Courts*, s. 212.

komplexu, nýbrž se nacházely v různých ohradách na náchodském panství. Šlo například o skot nebo množství ryb v okolních rybnících.⁴³⁷

⁴³⁷ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

IV. Zámek Ratibořice

V údolí řeky Úpy Piccolominiové měli k dispozici malou venkovskou rezidenci. Šlo o nízký jednopatrový barokní zámek v Ratibořicích. První známý majitel bývalé středověké tvrze se jmenoval Vaněk ze Žampachu. Zmínka o něm spadá do druhé poloviny 14. století.⁴³⁸ K dalším vlastníkům Ratibořic lze zařadit Jana z Chlumu (asi 1381-1425), Alše z Rýzmburka (zemřel 1442) a Petra Adršpacha z Dubé (1487-1532). Poslední jmenovaný spravoval nejen Ratibořice, ale také blízký Rýzmburk, kterému věnoval mnohem větší pozornost. Ratibořická tvrz tak ztratila na významu a začala chátrat.⁴³⁹ Když Smiřičtí ze Smiřic v roce 1582 zakoupili zdejší objekt, nacházel se již ve velmi špatném stavu. Tím se Ratibořice staly součástí rozlehlého náchodského panství. Po bitvě na Bílé hoře se novými majiteli stali Trčkové z Lípy. O svůj majetek však přišli po vraždě vojevůdce Albrechta z Valdštejna. V rámci rozsáhlých konfiskací se novými majiteli nejen ratibořické tvrze stali Piccolominiové.⁴⁴⁰

Ottavio I. Piccolomini se ve třicátých a čtyřicátých letech 17. století věnoval především evropským vojenským záležitostem. O jeho pohybu po bojištích svědčí například korespondence, kterou zasílal především ze Španělska, Francie a Nizozemí. Teprve po skončení třicetileté války se zaměřil na správu vlastního panství. Ačkoli provedl četné stavební úpravy na zámku v Náchodě, o ratibořickou tvrz nejevil přílišný zájem. To se nezměnilo ani za vlády jeho dědice Eneáše Silvia Piccolominiho. Také v tomto případě mohla být důvodem jeho bohatá vojenská kariéra. Ta způsobila, že se na svých panstvích příliš nezdržoval. Naopak Vavřinec Piccolomini, který se chopil správy náchodského panství v roce 1673, upřednostnil režijní hospodaření na vlastních statcích před vavřínovými věnci z případných válek. S oblibou jezdil do údolí řeky Úpy, do míst, kde posléze vystavěl nový zámek. Jednu z jeho vyjížděk dodnes připomíná malá kaplička Panny Marie ve Slatině nad Úpou. Když se v červenci 1694 vydal na poutní slavnost do nedalekého Boušína, spadl i se svým koňským šestispřežením do řeky Úpy. Konstrukce mostu, přes který přejížděl, tehdy nevydržela nápor takového množství koní a tažené

⁴³⁸ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze*, s. 52.

⁴³⁹ TAMTÉŽ.

⁴⁴⁰ Z. WIRTH, *Ratibořice*, s. 5.

ekvipáže. To, že náhodský šlechtic přežil nehodu ve zdraví, se připisovalo zázraku, který učinila právě Panna Marie.⁴⁴¹

Vavřinec Piccolomini se na sklonku 17. století rozhodl k výstavbě nového zámku na svém panství. Stará ratibořická tvrz již byla zcela nevyhovující, navíc ve velmi špatném stavu. Jako předloha k nové stavbě mu posloužily malé italské lovecké zámky, které se označovaly jako casina. Výstavba obdobně malých zámčků, pavilonů a letohrádků se těšila v 18. věku velké oblibě. Napodobovaly se nejen italské vzory, ale také nizozemské a zejména francouzské zámky.⁴⁴² Takové stavby přímo vybízely především k rekreaci, lovu divoké zvěře a vyjížďkám po okolní krajině.

Vavřinec Piccolomini započal s výstavbou ratibořického zámku již v roce 1702.⁴⁴³ Hlavním stavitelem těchto prostor byl vysokomýtský architekt Ondřej František Tetínek (Tetilek).⁴⁴⁴ Spolupracoval s polírem Georgem Dietrichem a místním mlynářem Hansem Luedrem.⁴⁴⁵ Zatímco náhodský zámek Piccolominiové upravovali pod dohledem především italských mistrů, na výzdobě ratibořického sídla se podíleli místní umělci z náhodského panství nebo přilehlého okolí. Dokladem může být nejen zmiňovaný Andreas Franz Tetínek z Vysokého Mýta, ale také truhlář Jakub Kalina z Červeného Kostelce, zámečníci Niklas Heytfleisch a Hans Winter z Náchoda či sklenář Martin Šlapaný.⁴⁴⁶ Od roku 1704 zedníci bílili zámecké pokoje, omítali venkovní průčelí a pokládali podlahy, další řemeslníci osazovali nově vzniklé pokoje kamny. V roce 1708 byl již zámek v Ratibořicích téměř dokončen. Stavitelé se nyní zaměřili na výstavbu zdí, které ohraničovaly zámeckou zahradu. S tím souvisela také výstavba „zahradního domu“, která započala v roce 1710.⁴⁴⁷ Pravděpodobně se jednalo o zahradníkovu obydlí, nebo se

⁴⁴¹ Volba Panny Marie patrně nebyla pouze náhodná. Piccolominiové zcela běžně zasvěcovali své sakrální stavby této světici. Příkladem může být zámecká kaple Nanebevzetí Panny Marie. Stejně tak Vavřinec Piccolomini vystavěl kostel Navštívení Panny Marie v Boušíně. Rovněž jeho syn Jan Václav Piccolomini pokračoval v uctívání Bohorodičky. O tom svědčí například výzdoba studánky v Malých Svatoňovicích. Kostel Nanebevzetí Panny Marie v České Skalici vznikl rovněž z piccolominské iniciativy. Více k dějinám České Skalice Erik BOUZA, *Česká Skalice. Stručné dějiny města*, Česká Skalice 1970.

⁴⁴² Jiří KROUPA, *"Lieu de plaisance" und das barocke Mähren. Notizen zu einem "französischen Modus" in der Architektur des 18. Jahrhunderts*, Umění 43, 1995, s. 317-337, zde s. 317.

⁴⁴³ Mnohé historické prameny, které by vypovídaly o výstavbě ratibořického zámku, by se mohly nacházet ve fondu Velkostatek Náchod. Ten je však veřejnosti nepřístupný. V současnosti tak lze informace o stavební aktivitě doložit pouze prameny z fondu RA Piccolomini a z odborné literatury.

⁴⁴⁴ M. HEROUTOVÁ – M. VILÍMKOVÁ, *Zámeček Ratibořice*, s. 7.

⁴⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 8.

⁴⁴⁶ TAMTÉŽ.

⁴⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 10.

zde mohly pěstovat i nějaké plodiny. Rušná stavební aktivita ustala v roce 1713. Od tohoto roku se dochované piccolominské účty přestaly zmiňovat o práci v Ratibořicích.⁴⁴⁸

Výsledkem veškerého úsilí byla jednopatrová budova kosodélníkového půdorysu.⁴⁴⁹ Nad prvním patrem vystupovalo úzké polopatro. Podle Zdeňka Wirtha se mělo jednat o velký sál, který prostupoval obě podlaží i polopatro. Odkázal tím na podobnost s jinými obdobnými letohrádky (casiny) v Hostivicích a Kácově.⁴⁵⁰ Podle pozdějšího stavebně-historického průzkumu je však existence rozměrného podélného sálu s vysokým plochým stropem vyloučena.⁴⁵¹ Polopatro Piccolominiové využívali jako střešní vyhlídku s krásným rozhledem do okolní krajiny.⁴⁵² Napodobili tak venkovní altán, kterým disponuje náchodský zámek. Ten nabízí panoramatické výhledy přímo na náchodské náměstí. V Náchodě se však jedná o starý renesanční rizalit, zatímco v Ratibořicích o barokní střešní nástavbu.

Piccolominský zámek v Ratibořicích také disponoval kaplí, která zanikla během pozdější klasicistní přestavby.⁴⁵³ Určit její přesnou polohu v rámci budovy na základě dochovaných pramenů ani slohového vyhodnocení již není možné.⁴⁵⁴ S jistotou lze tvrdit pouze to, že ji zdobila čtyři okna. Kaple měla klenutý strop a vedly do ní jedny dveře.⁴⁵⁵ Ať se tento piccolominský svatostánek nacházel v kterékoli části ratibořického sídla, šlo nepochybně o významnou prostor. O tom svědčí mimo jiné fakt, že stejně jako při inventarizaci náchodského zámku, tak také v Ratibořicích začíná výčet veškerého mobiliáře popisem kaple.⁴⁵⁶ Tyto soukromé modlitebny náležely k rezidencím panovníků,

⁴⁴⁸ TAMTÉŽ.

⁴⁴⁹ Z. WIRTH, *Ratibořice*, s. 5.

⁴⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 6.

⁴⁵¹ M. HEROUTOVÁ – M. VILÍMKOVÁ, *Zámeček Ratibořice*, s. 55.

⁴⁵² To potvrzují také dochované prameny, které hovoří o výstavbě altánu, nikoli velkého sálu. TAMTÉŽ, s. 55.

⁴⁵³ TAMTÉŽ, s. 54. Kaple zanikla z podnětu Kateřiny Zaháňské, která se v roce 1800 stala novou majitelkou náchodského panství. Piccolominská kaple sloužila ke katolickým mším. Nově příchozí šlechta z Kuronska a Zaháňska však vyznávala protestantskou víru. Z. WIRTH, *Ratibořice*, s. 6.

⁴⁵⁴ Zdeněk Wirth soudil, že kaple přiléhala k severovýchodní straně zámku. Svoji hypotézu opíral o existenci klenuté místnosti v této části zámku, která mohla náležet ke kapli. Nicméně Marie Heroutová a Milada Vilímková se na základě podrobné analýzy stavebních prvků domnívaly, že tato klenutá místnost nepatřila ke kapli, ale spíše náležela k přístavbě stojící v těchto místech. Ta mohla sloužit jako malý letohrádek. Stejně tak je možné, že se v těchto místech nacházela grotta nebo sala terrena. Autorky se domnívaly, že kaple stála v jednoosém přístavku mezi hlavní budovou a severovýchodním křídlem. Nicméně prameny, které by tuto hypotézu potvrdily nebo vyvrátily, nejsou k dispozici. Srov. Z. WIRTH, *Ratibořice*, s. 6.; M. HEROUTOVÁ – M. VILÍMKOVÁ, *Zámeček Ratibořice*, s. 54-55.

⁴⁵⁵ Z. WIRTH, *Ratibořice*, s. 11.

⁴⁵⁶ Ratibořický zámek popsala tatáž inventarizační komise jako sídlo v Náchodě. Jedná se o inventář z roku 1732, který nejprve zachycuje náchodskou rezidenci, poté následuje výčet ratibořických textilií a mobiliáře. V závěrečné části se nachází popis všech dvorů na piccolominském panství. Nechybí zde

knížat a markrabat již od doby vrcholného středověku. V raném novověku již kaple tvořily nedílnou součást většiny šlechtických sídel. Mnohdy takové svatostánky napodobovaly staré gotické kostely. To se promítalo například do tvaru oken nebo podoby oltáře.⁴⁵⁷ Ačkoli nelze rekonstruovat přesnou podobu ratibořické kaple, je možné, že klenutý strop nebo zmiňovaná čtyři okna napodobovala starší umělecké směry.

Hmotné vybavení zámecké kaple lze poznat z dochovaného zámeckého inventáře z roku 1732. Avšak ani ten nemůže podat uspokojivou odpověď na otázku, jestli ratibořický svatostánek rozměrově připomínal spíše velkou kapli v Náchodě, nebo jen malou soukromou modlitebnu v piccolominském paláci v Praze. Absence bohaté obrazové výzdoby, hudebních nástrojů a menší počet liturgických předmětů však dává tušit, že ratibořická kaple patřila jen ke skromným svatostánkům. Ta tak nejspíše sloužila jen k privátním modlitbám. Významné přechodové rituály, jako byly křtiny, svatby a pohřby se tak v Ratibořicích pravděpodobně nekonaly. K těmto účelům sloužila honosnější kaple v Náchodě.

Je pozoruhodné, že do Ratibořic byla převezena z náchodského zámku celá řada především staršího mobiliáře. Navíc mnohé vybavení ratibořické kaple bylo staré nebo špatné.⁴⁵⁸ To může potvrzovat výše uvedenou hypotézu, že ratibořická modlitebna patřila k prostým a jednoduchým svatostánkům. Stejně tak to může značit, že se ratibořický zámek příliš nevyužíval. Nebo se naopak může jednat o doklad zmiňovaného napodobování starých kaplí. Je tedy možné, že Piccolominiové přenesli starý mobiliář z náchodské kaple do Ratibořic právě proto, aby navodili dojem starobylosti. Kromě toho se v Ratibořicích nacházely tkaniny, kterým vévodilo jedno staré červené a jedno bílo-modré antependium. Nechybělo zde ani církevní roucho pro kněze, o čemž svědčí přítomnost jednoho cingula a dalších kusů oděvu z brokátu.⁴⁵⁹

Kromě textilií se v zámecké kapli na ratibořickém zámku nacházela ještě celá řada dalších tkanin a oděvů. Mezi nimi nejvíce vynikají portiéry, které zdobily malou

ani popis pivovaru a obydlí některých vrchnostenských úředníků. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

⁴⁵⁷ Pokud to bylo možné, snažili se šlechtici ponechávat kapli na svém původním místě. Tím chtěli docílit určité starobylosti a poukázat na mnoho generací trvající rodovou kontinuitu. V případě, že se jednalo o novostavbu, snažili se stavitelé uměle vytvořit dojem starobylosti. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 286.

⁴⁵⁸ Před jednotlivými tkaninami nebo liturgickými předměty se často vyskytuje adjektivum „schlechte“ nebo „alte“. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

⁴⁵⁹ TAMTÉŽ.

venkovskou piccolominskou rezidenci v Ratibořicích.⁴⁶⁰ Podle Zedlerova lexikonu se pod pojmem portiera rozumí závěs, jenž visel u dveří.⁴⁶¹ Takto ozdobené dveře obvykle vedly do reprezentačních pokojů nebo salonů. Jednotlivé portiery také bývaly náležitě zdobené. Nejčastěji se používaly zlacené a stříbrné nášivky. Samotné závěsy se zhotovovaly z lehkých a jemných látek. Tyto dveřní závěsy si velmi oblíbili zámožní obyvatelé především v Osmanské říši. Ratibořické tkaniny zdobila zelená barva. Tím se Ratibořice vymykají z modrobílého ladění náchodských a pražských interiérů. Možným důvodem uvedené odlišnosti může být skutečnost, že ratibořické sídlo sloužilo mimo jiné jako lovecký zámek. Kromě nejčastější zelené se zde však vyskytovaly rovněž již zmiňované modré a bílé textilie.

Inventarizační komise uvedla vedle závěsů a jiných ozdobných nástěnných textilií také souhrnný počet všech ubrusů, utěrek a ložního prádla nacházejícího se v budově. Přitom důsledně rozlišila, které kusy byly určené panstvu (*Herrschaftliche Weiße Taffel Wäsch*) a které náležely služebníkům a vrchnostenským úředníkům (*Officir Weiße Taffel Wäsch*). Z tohoto sumativního přehledu lze vyčíst, že podstatně větší množství těchto textilií náleželo panstvu.⁴⁶² Jednotlivé kusy bývaly bohatě zdobené damaškem. Oproti tomu textilie pro úředníky a služebnictvo většinou dekorovala pouze bílá barva, jak o tom svědčí například 42 bílých závěsů.⁴⁶³ Různé látkové ozdoby se tak nenacházely pouze v panských prostorách, ale také v pokojích pro služebnictvo. Například stoly v lokajském pokoji byly opatřeny ubrusy. Totéž platilo pro stoly úředníků. Rovněž ty pokrývaly různé látky.⁴⁶⁴

Ratibořice patřily k malým zámkům. Nicméně v případě potřeby mohlo na tomto sídle přenocovat několik desítek lidí, a to na pohodlných matracích.⁴⁶⁵ Piccolominiové jich v Ratibořicích vlastnili asi šest desítek. Přibližně 20 z nich bylo zcela nových,

⁴⁶⁰ TAMTÉŽ.

⁴⁶¹ „Portiers sind so viel, als die Gardinen oder Vorhänge an der Thüren der stuben oder Staats Zimmer, welche meistens von Stoff oder andern softbaren Zeugen gemacht und mit unter auch gülden oder silbernen Borten oder Salonen besetzt werden. an dem Türchischen hofe werden die jenigen portiers, welche vor den Thüren derer Zimmer im Serail hängen, von denen Türchen Serperdeh gennant.“ J. H. ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal Lexicon* XXVIII, Leipzig-Halle 1740, s. 823.

⁴⁶² Některé typy panských textilií převyšují stovku kusů. Textilie určené služebníkům nebo vrchnostenským úředníkům se pohybují vždy maximálně v desítkách kusů. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

⁴⁶³ V originálním znění „Weiße Vorhang.“ TAMTÉŽ.

⁴⁶⁴ O tom svědčí inventární položky „officir tisch tücher“ a „loqueyen tisch tücher“. TAMTÉŽ.

⁴⁶⁵ „Madratzen befinden sich 40.“ TAMTÉŽ.

vyrobených z koňských žíní.⁴⁶⁶ S největší pravděpodobností se však nevyužívaly všechny současně, neboť inventář se zmiňuje jen o 35 polštářích.⁴⁶⁷ Právě na základě počtu ustlaných lůžek lze konstatovat, že v ratibořickém zámku v době sepsání inventáře nocovalo přibližně 35 osob. Někteří nocležníci však nespali přímo v hlavní zámecké budově. Kupříkladu zahradníci nocovali ve svém zahradnickém stavení.⁴⁶⁸

Prostory ratibořického zámku využívali k přespávání rovněž někteří úředníci, neboť zmiňovaný historický pramen eviduje deset peřin určených právě pro ně.⁴⁶⁹ Z toho také vyplývá, že šlechtici uléhali pod jiné přikrývky než jejich služebníci. V opačném případě by inventarizační komise neměla potřebu rozlišovat jednotlivé druhy peřin. Bývalo zvykem, že se lidé před spánkem převlékli do nočního úboru, aby zakryli své tělo. S tím souvisela změna v pojetí výchovy ve vztahu k tělesnosti a sexualitě.⁴⁷⁰ Raně novověký šlechtic tak začal stále více pociťovat stud ze svého odhaleného těla. To potvrzuje také výskyt různých paravánů a tak zvaných španělských stěn, za kterými se mohli lidé převléknout. Rovněž na zámku v Ratibořicích se vyskytovala celá řada „*starých a nových*“ paravánů, které svědčí o rozšíření tohoto fenoménu také na náchodském panství.⁴⁷¹ K dokreslení představy o nocování na ratibořickém zámku slouží výčet dalších předmětů, které se uchovávaly v panských ložnicích nebo v komnatách, kde přespávali úředníci a služebníci. Soupis mobiliáře ve zmíněném inventáři z roku 1732 zachytil různé mosazné a cínové svícny, velké zrcadlo v černém rámu a dvě nová zrcadla, jeden křišťálový lustr a několik psacích stolků.⁴⁷²

Inventarizační komise ovšem nezaznamenala pouze mobiliář ložnic ratibořického zámku, nýbrž také uvedla souhrnný seznam předmětů z cínu. Většina položek se týkala běžného vybavení jídelen. Obliba tohoto kujného, avšak odolného kovu se rozšířila především během 16. století. Ve vybavení šlechtické i měšťanské domácnosti se obvykle nacházely nejrůznější cínové nádoby. Další předměty mohly plnit svoji užitkovou, dekorativní nebo komemorativní funkci.⁴⁷³ Do poslední zmíněné kategorie se řadily

⁴⁶⁶ „*Neue Madratzen von Roßhaaren.*“ TAMTÉŽ.

⁴⁶⁷ „*Polstern dazu - 15.*“ TAMTÉŽ.

⁴⁶⁸ Svědčí o tom zápis v zámeckém inventáři, podle kterého se nacházely některé matrace a k nim patřící pokrývky u zahradníka. „*Beym gartner befindet sich Madratzen und 1 decken - 2.*“ TAMTÉŽ.

⁴⁶⁹ „*Oficir Deken -10.*“ TAMTÉŽ.

⁴⁷⁰ J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 113.

⁴⁷¹ „*Alte spanische Wandt - 1; Neue spanische Wandt - 6.*“ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

⁴⁷² TAMTÉŽ.

⁴⁷³ J. PETRÁŇ, *Dějiny II/2*, s. 534.

především různé dary či předměty zděděné po předcích. Vzhledem k nepřehlednému množství rozličných cínových předmětů bývalo zvykem, že se do inventárních záznamů uvádělo pouze váhové množství, nikoli přesný počet jednotlivých typů náčiní.⁴⁷⁴

Důsledná úřední komise na ratibořickém zámku však poskytla podrobnější popis jednotlivých položek. Z inventáře lze vyčíst, že často šlo o všední, obyčejné přístroje, misky a hrnce.⁴⁷⁵ Ačkoli cínové nádobí obvykle patřilo k méně vzácným kusům mobiliáře, občas se ve výčtu předmětů objevily cínové misky či svícny vykládané korály.⁴⁷⁶ Ani takto zdobené předměty nelze považovat za mimořádně vzácné, neboť podobné výrobky se nacházely také v měšťanském prostředí.⁴⁷⁷ Podle celkového počtu jednotlivých cínových předmětů lze konstatovat, že se v Ratibořicích mohlo pohodlně stravovat několik desítek osob. Šlechtici měli k dispozici 108 cínových talířů. Naopak služebníci a úředníci se museli spokojit s rovnými 60 talíři.⁴⁷⁸ Všichni se dělili o tři dobové slánky. Šlechtici se pak mohli radovat ze soupravy k přípravě a pití kávy. Ta se skládala z jedné velké konvičky a pěti černých šálků.⁴⁷⁹

Za zmínku stojí také fakt, že ve srovnání s náchodským zámkem se v Ratibořicích nacházely spíše cínové předměty. Naopak v Náchodě se vyskytovalo velké množství stříbrných výrobků, které se ukládaly do zámecké stříbrnice. V ní se nacházely například pozlacené konvičky nebo nádoby na polévku.⁴⁸⁰ Stolní vybava zmiňovaných rezidencí potvrzuje, že náchodský zámek plnil zejména reprezentativní funkci a sloužil k vítání hostů. Sídlo v Ratibořicích primárně nesloužilo k pořádání okázalých slavností, ale spíše k odpočinku v přírodě. Piccolomoniové se zde mohli bavit vyjížděkami nebo lovem v malebném údolí řeky Úpy nebo případně odpočívat ve zdejší zámecké zahradě. Ačkoli se nedochovala obrazová dokumentace, lze její podobu alespoň částečně rekonstruovat na základě již zmiňovaného inventáře z roku 1732. V něm jsou rozepsané nejen jednotlivé rostliny, ale také nářadí a pomůcky, které se využívaly ke kultivaci přírodnin. Zatímco

⁴⁷⁴ TAMTÉŽ.

⁴⁷⁵ Příkladem může být dvanáct obyčejných lžic. „*Ordinary Löffel – 12.*“ SOA Zámrs, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

⁴⁷⁶ „*Corallene Schisseln – 5.*“ TAMTÉŽ.

⁴⁷⁷ Podle Josefa Petráně se u měšťanů nacházely „*nádoby s víčky v nejrůznějším provedení, na nichž dominovali tatrami s kordem, mužičci s oštěpem a jiní žertovní trpaslíci.*“ J. PETRÁŇ, *Dějiny II/2*, s. 535.

⁴⁷⁸ „*Herrschaftil: Teller – 108; Officir Teller – 60.*“ SOA Zámrs, RA, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

⁴⁷⁹ „*Item zum Cafee trinken schwartze Schaaalen mit Kandel dazu – 5; Corallenene groß Kandl – 1.*“ TAMTÉŽ.

⁴⁸⁰ „*Vergoldet Kandl sambt suppen Schaaalen – 3.*“ TAMTÉŽ.

ještě v 17. století vznikaly okolo šlechtických sídel italské zahrady, v 18. věku již začala dominovat francouzská architektura. Italský typ se vyznačoval především kontrastem světla a stínu. Ovšem francouzské zahrady mnohdy pracovaly s výškovými rozdíly okolní krajiny. Střídaly se tak nízké partery s drobnými květinami a vysoké stěny plné keřů.⁴⁸¹ Francouzským zahradám však vládla symetrie. Zdobily ji geometricky souměrné, obvykle hvězdové soustavy cest, které lemovaly středoevropské i exotické rostliny.

Barokní člověk spatřoval ideál krásy v pravidelnosti a řádu. Celá kompozice zahrady byla rozdělená do několika rozlehlých parterů. Některé z nich tvořily květiny, jiné keře, některé se skládaly ze zimostrázu a další ze zarovnaného trávníku.⁴⁸² Navíc se pomocí různých organických materiálů a barevných písků vytvářely složité ornamenty, které při pohledu ze zámeckých oken připomínaly výšivku. To vše doplňovaly volně stojící keře a rostliny ve velkých květináčích. Rostliny se vysazovaly hustě vedle sebe, aby obrazce, které utvářely, byly zřetelnější.⁴⁸³ Ohledy se braly rovněž na výšku rostlin, neboť ve středu záhonů obvykle rostly nejvyšší květiny, zatímco u krajů kvetly drobnější rostliny. K důležité výškové dekoraci náležely okrasně zastřižené stromy a keře. K nejoblíbenějšímu druhu patřily topiary, což byly stále zelené dřeviny, které zahradníci zastřihovali do tvaru jehlanů, kuželů, koulí nebo mnohem složitějších tvarů.⁴⁸⁴ Pokud se dřeviny zasadily blízko k sobě, vytvářely celistvý živý plot, jenž zřetelně odděloval jednotlivé zahradní prostory.⁴⁸⁵ Některé plůtky se zastřihovaly nízko u země, jiné se tyčily do více než třímetrové výšky. Ty pak sloužily především jako optická clona, aby se jednotlivé partery vzájemně nerušily.⁴⁸⁶ Pokud byly tyto živé ploty dostatečně masivní, mohla se do nich vystříhat nika pro umístění sochy. Tyto přírodní stěny se obvykle skládaly z habru, lípy, jírovce, jilmu, javoru a buku.⁴⁸⁷

Společenské postavení majitele šlechtické rezidence často dokládaly nejrozumnější exotické květiny. Obvykle se jednalo o rostliny, které přirozeně pocházely z jižních oblastí. Navíc většina těchto přírodnin bývala spjata s antickou mytologií. Například

⁴⁸¹ Více k tomu J. PETRÁŇ, *II/1*, s. 349.

⁴⁸² Mezi nejčastější barokní zahradní partery lze zařadit broderiový parter (*Parterre de brodeire*), zimostrázový parter (*Buxus sempervirens*), parter ze souměrných travnatých a květinových komponent (*Parterre de compartiments*), květinový parter (*Parterre des pièces*) a anglický parter (*Parterre à l' Anglaise*). P. FIDLER – L. KŘESADLOVÁ – J. PERUTKOVÁ – L. RUHE – J. SPÁČILOVÁ – T. VALEŠ, *Proměny*, s. 249.

⁴⁸³ TAMTÉŽ, s. 250.

⁴⁸⁴ TAMTÉŽ.

⁴⁸⁵ TAMTÉŽ.

⁴⁸⁶ TAMTÉŽ.

⁴⁸⁷ TAMTÉŽ.

vavřín pravý se spojoval s bohem Apollonem, marhaník granátový symbolizoval plodnost, myrta obecná odkazovala na bohyni manželství a lásky Afroditu.⁴⁸⁸ Rostliny a jejich plody se nespojovaly výhradně s antickou mytologií, ale také poukazovaly na exotické dálavy. Od 16. století se tak u šlechticů rozmohla záliba v pěstování plodin ze Středomoří, Blízkého východu, Střední Ameriky či Afriky.⁴⁸⁹ To souviselo s rozvojem obchodu a s poznáváním nových kontinentů, což nakonec vyústilo v pěstování velmi netradičních plodin, jako byly banány, melouny, datle a zrnka kávy. Vzhledem ke středoevropským klimatickým podmínkám se začaly stavět oranžerie, skleníky nebo pavilony, které umožňovaly udržovat příznivé prostředí.

Velmi zásadní roli v druhové skladbě rostlin hrály citrusy. Ty svým vzhledem v očích raně novověkého člověka připomínaly zlatá jablka Hesperidek. Právě proto nemohly chybět ani v barokní ratibořické zahradě, kde je doloženo celkem 22 pomerančovníků.⁴⁹⁰ Jak potvrzuje zámecký inventář, bývalo běžné, že se tyto malé stromky pěstovaly v květináčích. Ty totiž umožňovaly jejich velmi snadný přesun. Rychle se tak dala změnit celková kompozice zahrady. Jindy se pomerančovníky mohly přenášet přímo do zámeckých interiérů, přičemž se staly jejich velmi zajímavým doplňkem. Opomenout nelze ani ryze praktický význam těchto velkých květináčů. V případě blížící se nepřízně počasí bylo možné pomerančovníky urychleně přesunout do bezpečí.

Vzhled pomerančovníků podléhal vlivu francouzské módy. Zcela běžně se tak koruny těchto malých stromků zastříhovaly do pravidelného kulovitého tvaru. To odpovídalo ideálům barokní krásy. Středoevropským šlechticům se vzorem stala především zahrada francouzského krále ve Versailles. Kmen pomerančovníku měl být rovný a přímý, přičemž dosahoval výšky 60-130 centimetrů.⁴⁹¹ Reprezentativní vzhled podtrhovaly také květináče, které obvykle zdobily pestré heraldické barvy majitelů zámecké rezidence. Občas mohly květináče dokonce zdobit vyřezávané motivy. Některé nádoby bývaly okrouhlé, stále častěji se však používaly květináče se čtvercovým

⁴⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 251.

⁴⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 252.

⁴⁹⁰ „*Pomerantzen Baumen in Töpfen – 22.*“ SOA Zámrska, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

⁴⁹¹ P. FIDLER – L. KŘESADLOVÁ – J. PERUTKOVÁ – L. RUHE – J. SPÁČILOVÁ – T. VALEŠ, *Proměny*, s. 253.

půdorysem. Často se využívaly rovněž velké stříbrné mísy, aby byl okázalý charakter zámecké zahrady ještě více podtržen.⁴⁹²

V případě citrusů však nelze opomenout ani jejich základní význam. Šlo totiž o zajímavou pochutinu, která doplňovala šlechtický jídelníček.⁴⁹³ Některé plody se však raději prodávaly, jak o tom svědčí relace piccolominských informátorů.⁴⁹⁴ Záznamy již bohužel neposkytují odpověď na otázku, komu se exotické plody prodaly a za jakou cenu. Cena za tyto plody obvykle nebyla nízká, neboť vypěstovat zralé pomeranče ve středoevropských klimatických podmínkách vyžadovalo značné úsilí. V případě, že se citrusy dovážely přímo z exotických dálek, zvyšovala jejich cenu složitost dopravy.⁴⁹⁵ Nicméně již jen fakt, že se agenti zmiňovali o sklizni citrusů, dokládá, že Ottavio II. Piccolomini jevil zájem o svoji ratibořickou zahradu.

Z exotických plodin v Ratibořicích lze ještě zmínit melouny. Z dochovaného inventáře ovšem vyplývá, že pěstování těchto velkých plodů nebylo příliš úspěšné. V celé ratibořické zahradě se totiž podařilo vypěstovat pouze jeden velký a jeden malý plod.⁴⁹⁶ Tato tykvovitá zelenina potřebovala ke svému zdárnému růstu velmi vysoký přísun vláhy a zejména světla a tepla. Intenzita slunečního záření v severovýchodních Čechách však nenabízela vhodné podmínky pro pěstování melounů. Proto se nelze divit, že ani Piccolominiové ve svých sklenících nedokázali sklídit větší množství sladkých plodů. Přesto však tato exotická rostlina mohla plnit symbolickou úlohu, neboť melouny se považovaly za symbol plodnosti.⁴⁹⁷

K dominantám ratibořické zahrady nepatřily pouze exotické plodiny, ale také karafiáty. Ty svými pestrými barvami mohly utvářet zajímavé geometrické obrazce, které dotvářely poutavou kompozici zámecké zahrady. Díky jejich dlouhé době květenství od května do září se ratibořická zahrada balila po celé léto do pestrých barev. Zámecký inventář bohužel tyto barvy blíže nespecifikuje. Lze však uvést, že se v Ratibořicích nacházelo celkem 260 karafiátů. Tím se z této rostliny stala nejhojněji zastoupená květina v celé zdejší zahradě. Tyto trvalky s hroditými listy často symbolizovaly Ježíšovo utrpení,

⁴⁹² P. FIDLER – L. KŘESADLOVÁ – J. PERUTKOVÁ – L. RUHE – J. SPÁČILOVÁ – T. VALEŠ, *Proměny*, s. 253.

⁴⁹³ O tom svědčí dochované účty. Například SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16349.

⁴⁹⁴ „*Gestern hat der Gartner wider 22 Citronen, 1 Limis abgeföhret, 55 Pomerantzen, 7 Cedro.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 497. Další údaje o citrusech se nacházejí v TAMTÉŽ, inv. č. 500.

⁴⁹⁵ P. FIDLER – L. KŘESADLOVÁ – J. PERUTKOVÁ – L. RUHE – J. SPÁČILOVÁ – T. VALEŠ, *Proměny*, s. 253.

⁴⁹⁶ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

⁴⁹⁷ Udo BECKER, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 169.

neboť právě tvar listů svým vzhledem připomínal hřeby, kterými byl Syn Boží přibit na kříž. Vedle toho karafiáty také odkazovaly na plodnost a lásku.⁴⁹⁸

Jiné části zahrady zdobil rozmarýn. Tato velmi aromatická stále zelená rostlina se využívala k provonění zámeckých interiérů. Dále se vkládala do šatníků, aby uložené prádlo zůstávalo voňavé. Rozmarýnu se připisovala také důležitá apotropajní funkce. Při různých magických rituálech se totiž věřilo, že rozmarýn chránil člověka před smrtí.⁴⁹⁹ Proto nesměl chybět při porodech, svatbách a pohřbech. Svědčí o tom také fakt, že se dívkám často pletly svatební věnce právě z rozmarýnu. Podle tradice měla tato rostlina rovněž symbolizovat lásku, věrnost a plodnost.⁵⁰⁰ Zde se proto nabízí otázka, zda Ottavio II. Piccolomini do výsadby melounů, karafiátů a rozmarýnu nepromítal vlastní touhu po potomkovi. Všechny výše uvedené rostliny se totiž považovaly za symbol plodnosti. V době sepsání inventáře bylo Otaviovi II. Piccolominimu již 34 let a stále nebyl ženatý. Vzhledem k tomu, že ani Jan Václav Piccolomini žádného potomka nezplodil, hrozilo, že náchodská rodová linie Piccolominiů-Pieri brzy vymře, což se nakonec také skutečně stalo v roce 1757.

Zámecký inventář umožňuje poznat nejen zastoupení jednotlivých rostlin v ratibořické zahradě, ale nabízí také pohled do přilehlých kůlen a zahradních domků. Zahradníci ke své práci využívali například jedny velké nůžky, jimiž zastříhávali živé ploty.⁵⁰¹ K péči o popínavé rostliny a výše zmíněné živé ploty potřebovali kramle, kterých měli k dispozici rovných 60 kusů.⁵⁰² Kromě toho také mohli k řezání dřeva používat malou ruční pilku a větší pilu na dřevo. V případě potřeby sáhli po kladivu, nůžkách či kleštích.⁵⁰³ K zalévání květin měli plechovou konev, ke kácení stromů sekeru. Z uvedeného výčtu je patrné, že zahradníci neměli k dispozici velké množství nástrojů, které mohli využívat ke kultivaci své zahrady. Snad jedinou výjimku tvoří vysoký počet hrábí. Zde si služebníci mohli vybrat z 24 kusů.⁵⁰⁴

Výše popsaná piccolominská zahrada zanikla v době, kdy Ratibořice a Náchod spravovala Kateřina Vilemína Zaháňská, dcera Petra Birona. V blízkosti ratibořického

⁴⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 114.

⁴⁹⁹ Více o předmětech s apotropajním statutem J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 43-44.

⁵⁰⁰ U. BECKER, *Slovník*, s. 224.

⁵⁰² „*Klammern zum einspannen der Baumen – 60.*“ SOA Zámrska, RA, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).

⁵⁰³ Zámecký inventář se zmiňuje o položkách: „*holtz Säge, handt Saag, Zange, kleine Schere, Hammer.*“ TAMTÉŽ.

⁵⁰⁴ TAMTÉŽ.

mlýna nechala vystavět zahradu novou. Od té piccolominské se však příliš nelišila. Rovněž tato venkovní prostora se členila do pravidelných ploch. Jednotlivé cesty utvářely jednoduché geometrické obrazce. Rostliny, které zde vévodkyně pěstovala, sloužily nejen k okrase, ale také k zásobování zámecké kuchyně. Nejčastěji se zde pěstovala zelenina a ovoce. Právě proto se ustálil termín „kuchyňská zahrada“, který se pro označení ratibořické pěstírny používal ještě ve 20. století.⁵⁰⁵

Kněžna Kateřina Vilemína Zaháňská proměnila nejen podobu staré zahrady, ale upravila starý piccolominský zámek i s přilehlým okolím. Ratibořice již nadále nesloužily jako venkovské lovecké sídlo italských šlechticů. Místo toho se z malého záměčku stalo trvalé letní sídlo známé paní kněžny z Babičky Boženy Němcové. Z původní piccolominské rezidence zůstalo pouze obvodové zdívo a střešní altán.⁵⁰⁶ Do zámku byl zaveden nový vodovod, kolem budovy vznikl dlážděný ochoz, v oknech se objevily žaluzie. Z podnětu Kateřiny Zaháňské došlo k vystavění nového zámeckého jednopatrového křídla, zatímco

10. Kateřina Vilemína Zaháňská, nejznámější majitelka Ratibořic

starý piccolominský hospodářský dvůr nechala srovnat se zemí. Původní malé barokní casino se tak proměnilo v pozdně klasicistní venkovské sídlo.⁵⁰⁷ Rezidence získala natolik okázalou podobu, že zde v roce 1813 mohla uvítat ruského cara a pruského krále.⁵⁰⁸

Velmi výraznou proměnou prošel zámek v Ratibořicích také v době, kdy ho spravoval původem německý šlechtický rod Schaumburg-Lippe. Zejména došlo k adaptaci severovýchodního křídla, ke kterému bylo přistavěno další patro. Zámecké pokoje získaly novou tapetovou výzdobu, dveře ozdobilo nové zlacení, stropy pokryla nová omítka.⁵⁰⁹ Vilém Karel August Schaumburg-Lippe nechal vyměnit střešní krytinu,

⁵⁰⁵ Více Bedřich MERTLÍK, *Ratibořická zámecká kuchyňská zahrada*, Vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráska, Boženy Němcové a bratří Čapků 10, 1995, s. 36-38.

⁵⁰⁶ Milan ZÁLIŠ, *Ratibořice*, Libice nad Cidlinou 2004, s. 5.

⁵⁰⁷ TAMTÉŽ.

⁵⁰⁸ Z. WIRTH, *Ratibořice*, s. 7-8.

⁵⁰⁹ M. HEROUTOVÁ – M. VILÍMKOVÁ, *Zámeček Ratibořice*, s. 19.

okna opatřil novými rámy a vybudoval novou terasu opatřenou železným zábradlím.⁵¹⁰ Nová šlechta kladla zvláštní zřetel na vybudování nového hygienického zázemí, jak to odpovídalo standardům druhé poloviny 19. století. Proto došlo k výstavbě nových toalet a vyhovujících kuchyňských prostor. Úpravy se nedotkly jen samotné zámecké budovy, ale proběhla také kultivace okolní krajiny.⁵¹¹ Stavební vývoj se definitivně uzavřel v roce 1909, kdy došlo k vestavění dvou nových koupelen.

Ratibořický zámek přešel po roce 1945 do státního vlastnictví. O čtyři roky později se do prostor bývalé piccolominské rezidence instalovalo muzeum Boženy Němcové. Dobová ideologie se vymezovala vůči šlechtě, tudíž nelze očekávat, že by se návštěvníkům Ratibořic přibližovala piccolominská nebo schauenburgská historie. Došlo ke stržení původních tapet. Dokonce i nástěnné malby, které se nacházely pod nimi, musely být odstraněny.⁵¹² Během všech výše popsaných stavebních zásahů 19. a 20. století se postupně vytratila původní piccolominská výzdoba interiérů. Výraznou proměnou prošlo také celkové využití ratibořického zámku. V současné době poukazují na piccolominskou historii snad jen dva pokoje ve východním nároží v přízemí. Těch se totiž žádné zásadnější stavební zásahy nedotkly. V osmdesátých letech 20. věku zde restaurátoři odkryli a opravili trámové záklopové stropy, které zdobila jednoduchá malba.⁵¹³ Z pochopitelných důvodů se však památkáři rozhodli ponechat ratibořickému zámku jeho klasicistní podobu, která připomíná období největší slávy tohoto sídla, dobu Kateřiny Zaháňské.

⁵¹⁰ M. ZÁLIŠ, *Ratibořice*, s. 5.

⁵¹¹ Rod Schamburg-Lippe se staral také o sousední oranžerii, park, skleník s obytnou budovou, holubník, malou vodní nádrž a další drobné prvky, které se staly součástí tak zvaného Babiččina údolí. Více k tomu M. HEROUTOVÁ – M. VILÍMKOVÁ, *Zámček Ratibořice*, s. 20.

⁵¹² TAMTÉŽ, s. 28.

⁵¹³ M. ZÁLIŠ, *Ratibořice*, s. 5.

V. Piccolominský palác v Praze Na Příkopech

Nedílnou součástí rezidenčních sítí šlechty na prahu novověku tvořila nejen venkovská sídla, ale rovněž městské paláce, které se hojně stavěly zejména v hlavních zemských městech. Ačkoli se termín palác objevuje v českých pramenech již od 12. století, nelze středověký sémantický význam slova ztotožňovat s jeho novověkým chápáním.⁵¹⁴ První doložené palácové stavby se na našem území objevovaly již v románském a gotickém období, do kterých spadá například založení paláce na Pražském hradě nebo sídla Vratislava I. na Vyšehradě.⁵¹⁵ Vrcholný rozkvět pražských paláců však nepochybně spadá do doby renesance a baroka, přičemž šlechtici svá městská sídla začali hojně využívat již na sklonku 16. století, ve větší míře však až v následujících obdobích.⁵¹⁶

Do barokní epochy spadá rovněž rozsáhlá přestavba piccolominského paláce v Praze Na Příkopech naproti Havířské ulici. Na jeho místě se již od 14. století nacházel starý gotický dům.⁵¹⁷ Ten postupně vystřídal několik majitelů, přičemž některý z nich pravděpodobně přestavěl obydlí v renesančním duchu. Významněji se do dějin zapsala až Marie Benigna Piccolomini, manželka polního maršála Ottavia I. Piccolominiho, která dům zakoupila v roce 1668. Neutěšená finanční situace jí nedovolila provést přestavby zakoupené nemovitosti. Z dochovaných účtů signovaných v Praze lze naopak vyčíst, že kvůli zadlužení musela dokonce odprodávat některé předměty ze své klenotnice. Na základě položek v účtu z října 1681 je možné zjistit, že Marie Benigna Piccolomini prodala mimo jiné kříž posázený velkými broušenými diamanty, diamantový prsten zdobený velkým kamenem, několik koní, rubínovou jehlici, krásné hodiny, rám osázený diamanty, obraz zdobený jaspisem, zlatý pohár a koflík vykládaný korály.⁵¹⁸ Právě tento účet umožňuje alespoň částečně přiblížit možné hmotné vybavení pražského paláce

⁵¹⁴ Slovo palác se poprvé objevilo v latinsky psané Kosmově Kronice Čechů. Vztahovalo se na biskupovo obydlí na Pražském hradě a rovněž panovnické sídlo. Ve středověkém pojetí slovo „palác“ označovalo zejména královský dvůr, zatímco ostatní šlechtická sídla bývala nejčastěji nazývána dvory nebo domy. Teprve v období renesance se termín začal vztahovat především na městské šlechtické rezidence, které se z okolní zástavby vymykaly uměleckou výpravou, posláním a vnitřní dispozicí. Václav LEDVINKA – Bohumír MRÁZ – Vít VLNAS, *Pražské paláce*. Encyklopedický ilustrovaný přehled, Praha 2000, s. 13.

⁵¹⁵ Alois KUBÍČEK, *Pražské paláce*, Praha 1947, s. 10.

⁵¹⁶ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 175.

⁵¹⁷ Dům, o němž první zpráva pochází z roku 1377, patřil jistému dlaždiči. V. LEDVINKA – B. MRÁZ – V. VLNAS, *Pražské paláce*, s. 296.

⁵¹⁸ A. von WEYHE-EIMKE, *Octavio Piccolomini*, s. 44-45.

v čase, kdy zde pobývala vdova po slavném vojevůdci. Posléze však Království české opustila a poslední roky svého života trávila stále častěji ve Vídni, kde také v roce 1701 zemřela.⁵¹⁹

Zadlužený palác koupila v roce 1710 Anna Viktorie Piccolomini, matka Jana Václava a Ottavia II., kteří se později stali novými příležitostnými obyvateli pražské městské rezidence a donátory nových stavebních úprav. Oba žili v době, kdy v Praze

11. Vstupní hala pražského piccolominského paláce

vrcholila četnost zakládání nových barokních paláců. Největší množství barokních rezidencí vzniklo v první a třetí dekádě 18. století, což bylo dáno ekonomickou konjunkturou a vzrůstající potřebou reprezentace šlechty.⁵²⁰ Nejspíš právě proto Ottavio II. Piccolomini provedl ve čtyřicátých letech 18. století rozsáhlou stavební úpravu, kterou navrhl Carlo Guisepppe Merlo. Přestavbu však nakonec vedl věhlasný Kilián Ignác Dientzenhofer a po jeho smrti Anselmo Lurago.⁵²¹ Ve spolupráci především s italskými umělci vytvořili honosný pozdně barokní palácový komplex se zahradou a jízdárnou. Architektonicky nejdůležitější je provedení vstupního schodiště.

Neméně cenná je rovněž sochařská výzdoba od Ignáce Františka Platzera, který navíc vytvořil atiky na hlavním průčelí budovy a podílel se na vzniku zahradní fontány.⁵²² V jeho dílně vznikla také největší dominanta vstupní haly, rozměrná socha Flory.

Kromě honosného vstupního schodiště se v paláci nacházelo osm reprezentačních pokojů, které při své návštěvě pražského paláce popsala inventarizační komise 16. ledna 1739. Nemovitost v té době stále patřila Janu Václavu Piccolominimu, který však během výše uvedeného roku o majetek přišel. Jak již bylo zmíněno, nemocného Jana Václava musela při šlechtických povinnostech velmi často zastupovat matka. Pravděpodobně

⁵¹⁹ TAMTÉŽ, s. 50.

⁵²⁰ J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 285.

⁵²¹ V. LEDVINKA – B. MRÁZ – V. VLNAS, *Pražské paláce*, s. 296.

⁵²² Více o práci Ignáce Františka Platzera (1717-1787) v souvislosti s výstavbou pražského piccolominského paláce Oldřich Jakub BLAŽÍČEK – Pavel PREISS, *Ignác Platzer. Skici, modely a kresby z pražské sochařské dílny pozdního baroku*, Praha 1989, s. 38.

právě proto se hned v úvodu popisu zámeckého inventáře nachází soupis předmětů v parádním pokoji (*Parade Zimmer*). Tento pokoj obvykle využívaly právě ženy. Věvodily mu drahé karmínové nástěnné koberce, které barevně ladily s křesly potaženými červeným sametem. Nepřehlédnutelný byl rovněž červený baldachýn se zlatými nášivkami. Nechyběly zde ani působivé dekorativní doplňky, jako velké zrcadlo ve zlatém rámu, pod kterým stál černý lakovaný stůl. Přehlédnout nelze ani gueridony zdobené soškami mouřenínů, které dokládaly všeobecný zájem šlechticů o exotické prostředí. Tato výbava byla zcela v souladu s obecným popisem parádních pokojů z pera barokního učenice Johanna Heinricha Zedlera, jenž tyto prostory popsal jako kabinety, které náležely k dámským apartmánům a bývaly vybavené zrcadly, gueridony, stolky a tapetami.⁵²³ Podobně vybavené místnosti se pod vlivem francouzské módy v inventářích objevují zejména na sklonku 17. století.⁵²⁴ Jak je z dochovaných pramenů patrné, jednalo se o jednu z nejhonosněji vybavených komnat celého pražského paláce, což není tak

12. Pravděpodobná podoba Anny Viktorie, matky Ottavia II. Piccolominiho

překvapivé, neboť parádní pokoje měly být nejreprezentativněji zařízenou místností paní domu.⁵²⁵ V takto honosně vyzdobených prostorách se konaly společenské oslavy a hry, kterých se účastnily zejména dámy. Vzhledem k tomu, že se Jan Václav Piccolomini ani jeho mladší bratr Ottavio II. nikdy neoženili, využívala prostory parádního pokoje zejména jejich matka Anna Viktorie.

Vedle parádního pokoje se nacházela jídelna, která tvořila nedílnou součást každé šlechtické rezidence. Hodovní sály se obvykle nacházely mezi hlavním vstupem do paláce a obytnými komnatami, což dokládá mimo jiné také inventář pražského

⁵²³ „*Parade Zimmer, Prunck Zimmer, heisset bey einem Fürstlichen Apartement ein Cabinet vor des Frauenzimmer, welches insgemein mit denen zierlichsten und auseriefensten Mobilien an Spiegeln, Gueridons, Tischen, Stühlen u. s. w. auch Porcellainen und andern Gefässen, angenehmen Gemälden, Tapeten und vielen andern Kostbarkeiten ausgeputzet wird.*“ J. H. ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal Lexicon* XXVI, Leipzig-Halle 1740, s. 741.

⁵²⁴ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 211.

⁵²⁵ TAMTÉŽ.

piccolominského paláce z roku 1739.⁵²⁶ Jídelny tak bývaly přístupné nejen z reprezentačních předpokojů, ale také ze soukromého obydlí šlechtice či šlechtičny. Tyto sály utvářely prostor pro vzájemné setkávání pána domu se svými hosty, stávaly se dějištěm různých hostin, oslav, zábav a her. Zmiňovaná francouzská móda ovlivňovala mimo jiné i vzhled a využití jídelen v 18. století. Na rozdíl od renesance se barokními jídelnami nelinula vůně pečených labutí a volavek, nýbrž spíše aroma čerstvého ovoce, vonných květů a pompézně nazdobených pochoutek. Nechyběly zde ani čistě dekorativní předměty, jako například vodotrysky skvící se uprostřed stolu.⁵²⁷ Nicméně na sklonku 18. věku pozvolna uvedená barokní pompéznost ustupovala a nahradila ji přehlednost, smysl pro drobný detail a pravidelnost. Na stolech se začínaly objevovat jídelní servisy a příbory. Se vzrůstajícími hygienickými nároky se stále častěji používaly nože, lžíce a zejména vidličky, přičemž každý stolovník jedl svým vlastním náčiním. To dokládalo nejen důraz na čistotu, ale také stále vzrůstající individualismus osvíceného šlechtice.⁵²⁸ Staré a těžké cínové nádoby vystřídaly porcelánové talíře a podnosy, které svým leskem opět podtrhovaly důraz kladený na čistotu. Podobné tabulnice však nemusely sloužit výhradně ke konzumaci potravin a k bujarým hodokvasům. V případě smrti šlechtice se velké sály či jídelny často proměňovaly ve smutečně vyzdobené místnosti. Po dobu smutku, jenž v barokním smutečním ceremoniálu trval zpravidla čtvrt roku, bývaly stěny pokryté černými tkaninami.⁵²⁹ V některých případech se zde na katafalku vystavovalo tělo zemřelého pána.⁵³⁰

Inventarizační soupis jídelny (*Tafl Zimmer*) v pražském piccolominském paláci již nevykazuje tak velké množství luxusního vybavení jako parádní pokoj Anny Viktorie. Karmínově červené textilie nahradily obyčejnější bílé závěsy. Navzdory tomu se zde našel prostor pro malované špalíry, které se nacházely ve většině reprezentačních prostor. Dále komnatu vyplňovaly dřevěné stolky, křeslo, lavice a pohodlné kanape. Celý prostor osvětloval lustr se čtyřmi svícemi. V neposlední řadě sál zdobily gueridony, na nichž lze

⁵²⁶ TAMTÉŽ, s. 219.

⁵²⁷ Milena LENDEROVÁ, *Proměny francouzské tabule v 18. století*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999, s. 655-676, zde s. 662.

⁵²⁸ M. LENDEROVÁ, *Proměny*, s. 662.

⁵²⁹ Ve šlechtickém prostředí doba hlubokého smutku trvala většinou čtvrt roku, doba polovičního smutku šest týdnů. J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 221.

⁵³⁰ TAMTÉŽ, s. 230.

tušit vázy s květinami nebo svícny.⁵³¹ Tyto kousky nábytku se v inventářích objevují zejména po roce 1700 a společně s dalším novým mobiliářem jsou nezpochybnitelným důkazem nezanedbatelného vlivu francouzské módy.⁵³² Přesto všechno jídelna pražského paláce nepůsobila příliš okázalým dojmem. Z této komnaty bylo možné přejít do soukromého apartmánu skrz malou předsiň (*Vorzimmer*). Na rozdíl od předchozích pokojů byla laděná v modrých tónech. Příchozí se mohli posadit na modré sametové kanape nebo křeslo. Rovněž se zde nacházelo lůžko, malý psací stůl a jeden špalír.

Nedílnou součást barokních interiérů tvořily také místnosti, které se nazývaly kabinety (*Cabinet*). Ty sloužily jako pracovny či studovny, čemuž odpovídá také definice v Zedlerově lexikonu. Podle něj se kabinety využívaly zejména ke studiu, psaní a uchovávání drahých předmětů.⁵³³ V pražském piccolominském paláci k tomu sloužily dva bílé a dva černé stoly. Kolem nich bylo možné rozmístit šest taburetek a stejný počet křesel, které doplňovalo kanape. Stěny opět pokrývaly špalíry a bílé závěsy. Nechyběla zde ani dvojice zrcadel. Z uvedeného výčtu je patrné, že Piccolominiové svůj kabinet využívali spíše jako pracovnu či studovnu než jako prostor k vystavování cenností.

V inventáři pražského paláce se nachází rovněž popis soukromé ložnice. Tento typ pokoje vstoupil do šlechtického prostředí v 15. století z řeholních domů.⁵³⁴ Pronikání soukromých ložnic do šlechtických apartmánů přineslo zásadní civilizační změnu

⁵³¹ Lze tak usuzovat například na základě popisu v Zedlerově lexikonu: „*Gueridon, Geridon, ... die von Holz zubereiteten hohen auf mancherley Weise gedrehten oder geschnitzten, und so denn bunt, wie auch schwarz laccirten, gefärnsten, gebeitzten, oder wohl gar zierlich vergoldeten Säulen und gewundenen Stützen auf einem kleinen Fusse und mit einer oberen Platte versehen, darauf man ein Licht setzen kann, und pflaget man sich derer bey verschiedenen Fällen mit gar guter Bequemlichkeit zu bedienen, indessen aber auch diese in denen Parade Zimmern und Putz Stuben zu beyden Seiten eines Galanterie Tisches aufzustellen, und denen übrigen Verzierungen mit beyzufügen.*“ J. H. ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal Lexicon XI*, Halle-Leipzig 1735, s. 1263.

⁵³² Nejen gueridony, ale také kanape či lehátka zvaná chaise-longue dokládají vliv francouzské módy. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 212.

⁵³³ „*Cabinet, wird in der Civil-Bau Kunst von denen Frakosen ein kleines und geheimes Zimmer genennet, darinnen man studiert, schreibt, die kostbaresten Sachen verwahret, sich it andern von geheimen Dingen unterredet, und so ferner. Man hat nemlich zwenerlen Arten der Eintheilung derer Wohn-Zimmer in denen Schauden, di Italianische und Frankösische. Jene erfordert una fuga di stanza, daß alle Zimmer, so viel vor einer Person Wohnung gehören, gerade in einer Linie hinteinander liegen, vor allen aber eine schmähle Gallerie angebracht ist, daraus man unmittelbar in jedes Zimmer gehen kan, Sie wird aber heut zu Tage von grossen heren in Deutschland nicht sonderlich mehr gebraucht. Hingegen ist die Frankösische Disposition angenehmer, da aus etlichen Zimmern, die um und neben einander liegen, eind gantzes Gemach vor eine Person gemacht wird. In dieser nun wird zum wenigsten eine Antichambre, Cabinet, und Schlaff-Gemach, ingleichen auch eine Guardie-Robbe vor den Cammer-Diener angebracht, worzu nich den grossen heren ein Audientz-Gemach kommet. Das Cabinet ist unter diesen das abgesonderste und von dem Eingange in das Hauß oder den Vor-Saal am meisten entfernt, wird auch daher am gewöhnlichsten an die Ecken derer Gebäude geleget.*“ J. H. ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal Lexicon V*, Halle-Leipzig 1735, s. 23.

⁵³⁴ J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 112.

v pohledu na tělesnost. Ložnice byly v raném novověku považovány za distinktivní znak, který odlišoval urozenější „městský“ lid od „necivilizovaných“ venkovanů.⁵³⁵ Již dávno neplatila starší tradice, kdy panstvo přijímalo své návštěvy ve světnicích s lůžky, přičemž postele plnily reprezentativní funkci.⁵³⁶ Pronikání ložnic do stále nižších společenských vrstev ještě prohloubilo vnímání studu z nahoty, neboť již nebylo obvyklé spát v jedné světnici ve velkém počtu osob. Ačkoli šlo o privátní pokoje, obvykle působily velmi okázale.⁵³⁷

Ložnici v městském piccolominském paláci zdobila série několika obrazů, které zachycovaly různé krajiny, přírodní zátiší a portrét generála Ottavia I. Piccolominiho, který byl zasazen do pozlaceného rámu. Ložnici, stejně jako všechny ostatní soukromé pokoje, již nekrášlily nástěnné koberce. Jejich místo zaplnily zmiňované obrazy, malé zrcadlo a bílé závěsy. Ovšem samotná postel byla podle inventarizačního záznamu stará a poničená (*alte gebrochene Bethstatt*). Z toho lze vyvodit, že zde hraběnka pravděpodobně nespala, neboť šlechtická lůžka bývala vždy velmi nákladná a honosná.⁵³⁸ Z dalšího nábytku jsou jmenovány zejména různé psací stoly, malé skříňky se zásuvkami, taburetky a křesla. O privátnosti celé ložnice svědčí rovněž několik psacích stolků neboli šrejbyšků. Tyto kusy nábytku nesloužily výhradně k psaní, ale zejména v dámském prostředí často plnily funkci malých prádelníků či klenotnic. Jejich zásuvky totiž obvykle bývaly plné dražších, ale rozměrově skladnějších částí oděvu, šperků a zdobených pásů. Funkčně se tak velmi podobaly zdobenějším kabinetům, které na rozdíl od psacích stolků většinou disponovaly větším množstvím zásuvek.⁵³⁹

Ve šlechtických rezidencích se velmi často nacházely rovněž soukromé kaple.⁵⁴⁰ Kromě běžných mší svatých se v kaplích mohly odehrávat rovněž různé přechodové rituály, jako byly křtiny, svatby a pohřby. To přispívalo k utváření rodové paměti, proto se tyto soukromé svatostánky staly nositeli určitého symbolického kapitálu, který se dědil z generace na generaci. Navíc kaple bývaly mnohdy opředené rodovými legendami a pověstmi.⁵⁴¹ Provozování zámecké kaple vyžadovalo souhlas biskupské či arcibiskupské

⁵³⁵ TAMTÉŽ.

⁵³⁶ TAMTÉŽ.

⁵³⁷ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 197-198.

⁵³⁸ Zcela běžně šlechticovo lože stálo až pětatřicetkrát více než postel služebníka. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 193.

⁵³⁹ J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 262-264.

⁵⁴⁰ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 282.

⁵⁴¹ To je doloženo například v soukromé kapli svaté Anny ve Smečně. Dalším příkladem je kaple v Roudnici nad Labem, kde tamější zvonek předpovídal smrt. TAMTÉŽ, s. 287.

kanceláře. Mešní licence, kterou bylo nutné pro udržování vlastní kaple získat, opravňovala majitele k vykonávání mší svatých a stanovovala podmínky, za kterých šlo bohoslužby provozovat.⁵⁴²

To se však netýkalo malé soukromé kaple v pražském piccolominském paláci. Ta se nacházela poblíž ložnice. Pohled do inventáře pražského paláce potvrzuje, že nešlo o reprezentativní zámeckou kapli, nýbrž jen o skromný soukromý svatostánek, který šlechtici využívali při svých každodenních rituálech. Tuto kapli zdobilo několik zlatě orámovaných obrazů svatých, z nichž některé byly malované na pergamenu.⁵⁴³ Nedílnou součástí vybavení kaple tvořily liturgické předměty, přičemž se v prostoru podle zmiňovaného inventárního soupisu nacházel například pozlacený stříbrný kalich s paténou. Dále inventarizační komise zaznamenala tři dlouhé liturgické košile, nazývané alby. Ve srovnání s vybavením reprezentativní zámecké kaple v Náchodě zde chyběly například cenné relikviáře nebo hudební nástroje. Stejně tak nebyly evidovány ani zdobená církevní roucha či textilie v liturgických barvách. To vše vypovídá spíše o malém soukromém svatostánku než o honosné rodinné kapli.

Ve šlechtických rezidencích se kromě kaplí, jídelen, pracoven a parádních pokojů nacházely rovněž místnosti, které byly vyhrazeny výlučně pro ženy. V dobových pramenech se pro dámskou společnost na šlechticově dvoře používal pojem *fraucimor*. Ten se přeneseně uplatňoval také pro označení prostor, které dámy obývaly. Členky *fraucimoru* plnily zejména reprezentační úlohu při opakovaných slavnostech v rezidenci.⁵⁴⁴ Tyto ženy se často věnovaly ručním pracím, přičemž velmi často vyšívaly, krumplovaly, šily, připravovaly léčivé směsi a vařily.⁵⁴⁵ Některé příslušnice *fraucimoru*, zejména ty méně urozené, se věnovaly chodu domácnosti. Tomu by v případě

⁵⁴² Příkladem může být kaple na zámku v Náchodě. Ta byla zasvěcená Nanebevzetí Panny Marie. Výběr kultu Panny Marie rozhodně není možné považovat za zcela náhodný, kult Bohorodičky souvisel s programově pěstovanou zbožností období po třicetileté válce. Panna Marie zde vystupovala jako neposkvrněná Immaculata, královna nebes, ochránkyně před kacíři, nebo Asumpta, jak tomu bylo v Náchodě. Výše uvedená „*pietas austriaca*“ byla dokladem identifikace s vládnoucí dynastií, což se odráželo také ve vojenské oddanosti, kterou Piccolominivé Habsburkům projevovali. Rovněž další piccolominské svatostánky byly zasvěcené této patronce. Příkladem může být nejen náhodská zámecká kaple Nanebevzetí Panny Marie, ale rovněž kostel Navštívení Panny Marie, založený Vařincem Piccolominim, nebo Piccolominská kaplička ve Slatině nad Úpou, která připomíná zázrak, během kterého Panna Marie zachránila Vařince Piccolominiho při nešťastné nehodě jeho vozu při přejezdu mostu nad řekou Úpou. K tomu blíže Anna CORETH, *Pietas Austriaca*. Fenomén rakouské barokní zbožnosti, Praha 2013; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 291.

⁵⁴³ Jednalo se o sedm blíže nespecifikovaných větších obrazů a šest menších. SOA Zámrsrk, RA Piccolomini, inv. č. 16429.

⁵⁴⁴ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 204.

⁵⁴⁵ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 203.

piccolominského dvora odpovídala skutečnost, že při popisu dámských pokojů (*Frauen Zimmer*) převažují ve výčtu mobiliáře různé mycí skříně, truhly na prádlo a příborníky.⁵⁴⁶

Jádro fraucimoru obvykle tvořila manželka šlechtice, pro kterou bylo vyhrazeno několik pokojů. Přitom platilo, že množství žen u dvora obvykle nepřevyšovalo počet mužů. To však nemuselo platit v případě, když šlechtic zemřel a o hospodářství se následně starala vdova, což lze ilustrovat i na příkladu Piccolominiů po smrti knížete Vavřince v roce 1712.⁵⁴⁷ V případě Jana Václava Piccolominiho a jeho mladšího bratra Ottavia II. totiž jádro piccoloiminského ženského dvora dlouho utvářela zejména matka Anna Viktorie, neboť, jak již bylo uvedeno výše, ani jeden z bratrů se nikdy neoženil. Po její smrti v roce 1738 se jednou z hlavních ženských postav piccoloiminského dvora stala její dcera Ludmila Maximiliana Piccolomini (1703-1768), která se v roce 1732 provdala za Alberta Maxmiliána Desfourse (1708-1748). O její ústřední roli na dvoře svědčí také pokoj v pražském paláci, který byl určen výhradně jí.

Pokoj, který patřil Ludmile Piccolomini, sestře Ottavia II. Piccolominiho, zdobily zejména obrazy s květinovými zátišími a krajinami.⁵⁴⁸ Hraběnka mohla pracovat u bílého psacího stolu nebo se upravovat v zrcadle. Zmínka o šesti taburetkách prozrazuje, že místnost byla patrně využívána jako hraběnčina pracovna. S ní sousedila méně zdobná prostora, která nejspíše sloužila jako šatna. V té se nacházelo velké množství truhel, skříní s oblečením a mycí skříně se zásuvkami (*Waschkasten mit Schubladen*). Pozoruhodné je, že inventární soupis podrobně rozepisuje také obsah jednotlivých truhel. Z něho lze vyčíst, že velká truhla ukrývala několik tkanin (*atlasů*), které hýřily žlutými a modrými barvami. Nechyběly zde ani zdobené závěsy do dveří (*portiéry*). Z uvedených textilií se v truhle vyjímaly čtyři červené portiéry doplněné kusem tkaniny nizozemské provenience (*Portiers von rothen Tuch und mit niederlandischer Spalier Arbeit*).

O každodenním životě v pražském piccoloiminském paláci může podat zajímavé svědectví nejen inventář, ale rovněž již zmiňované zprávy agenta Adalberta Antonína

⁵⁴⁶ Při popisu pokoje, který je v inventáři označen jako *Frauen Zimmer*, se lze setkat s velkými skříněmi na prádlo „*großen kleyder Kasten*“, uvedené jsou zde rovněž další prádelníky. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16429.

⁵⁴⁷ K tomu obecně V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 203. K piccoloiminským záležitostem blíže J. LUDÍK, *Památky*, s. 235. V roce 1712 zemřel Vavřinec Piccolomini, po němž správu panství převzala Anna Viktorie. Jejich dva synové byli tehdy ještě nezletilí. Janu Václavovi bylo 17 let, mladšímu Ottaviovi 14 roků.

⁵⁴⁸ Pokoj, který byl určený pro Ludmilu Piccolomini, je v inventáři označen jako „*In dem Zimmer, wo vorhin die Frau Gräfin Desfours gewohnt*“. Místnost zdobilo konkrétně 6 maleb s krajinami (*große Landschaften mit vergoldten Rahmen*). Dále jsou zmíněny také 4 obrazy s florálními motivy (*große blumen Stück mit vergoldten Rahmen*). SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 16429.

Gayera, který v Praze od roku 1734 působil jako sekretář české komory.⁵⁴⁹ Ten dlouhodobě pobýval v Praze a knížeti Ottaviovi II. Piccolominimu zasílal pravidelné relace o dění v Praze a v Náchodě. V jeho nejstarším dochovaném dopisu, který Ottaviovi II. Piccolominimu zaslal 11. ledna 1744, knížete informoval o probíhajících stavebních aktivitách pravděpodobně právě v pražském paláci.⁵⁵⁰ Ačkoli náchodský urozenec nemohl dohlížet na stavební činnost osobně, byl to on, kdo rozhodoval o výsledné podobě svého paláce. Agent se totiž čas od času ptal na další instrukce nebo knížeti dával na výběr z několika možností přestavby.⁵⁵¹ Adalbert Antonín Gayer povětšinou šlechtice informoval o průběhu stavby, aniž by vyžadoval jasnou odpověď. Například 11. ledna 1744 si pochvaloval, že již nadcházející středu zedníci dokončí zadaný úkol a že se bude moci přistoupit k nové truhlářské práci.⁵⁵² Následně došlo rovněž k pokládání nových podlah a parket.⁵⁵³ Naopak si stěžoval na třesnutou zimu, kvůli které musely zůstat všechny dveře zamčené a bylo nutné neustále topit.⁵⁵⁴

⁵⁴⁹ Jan František NOVÁK, *Neuer Titular-Calender: Zu Ehren deß H. Wenceslai, Fürsten, Martyrers, und Patrons deß Königreichs Böhmeib*, Praha 1768. „Adalbert Anton Gayer wurde am 29. November 1734 als Accessist bey der königlichen Appellationskammer angenommen, am 7. Jenner 1752 zum böhmischen Viceregistrator befördert. Am 9. October 1759 wurde er Supernumerarsecretar, im Jahre 1760 wirklicher Secretar. Nachdem er 36 Jahre dem Staate gedient hatte, und kranklichkeit ihn weitere Dienste zu leisten hinderte, wurde er am 3. August jubiliert. Starb 1781.“ Joseph Kajetan von AUERSBERG, *Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes*, Prag 1805, s. 142.

⁵⁵⁰ V dopise není explicitně uvedeno, zdali se popis přestavby vztahuje k zámku v Náchodě či k pražskému piccolominskému paláci. Odborná literatura dokládá stavební činnost v roce 1744 na obou objektech. V Náchodě během onoho roku došlo například k bourání starého kamenného zdiva v knížecích pokojích, k opravě stáje, vytáflování knížecí jídelny nebo k úpravám v novém sále (možná ve Španělském sále). K tomu blíže L. LANCINGER – L. SVOBODA, *Zámek Náchod*, s. 10. Stejně tak v roce 1744 probíhala přestavba pražského paláce. Ta byla zahájena roku 1743 a dokončena 1751. Emanuel POCHE – Pavel PREISS, *Pražské paláce*, Praha 1978, s. 310; Josef HRUBEŠ – Eva HRUBEŠOVÁ, *Pražské domy vyprávějí... VI*, Praha 2002, s. 182.

⁵⁵¹ Adalbert Antonín Gayer očekával od knížete další instrukce například v dopise z 18. ledna 1744: „[...] die werde den weitheren gnädigen befehl erwarten.“ SOA Zámrsk, RA Piccolomini, inv. č. 394. Jindy se Gayer zase ptal, zda měl být nový sál vyzdoben mramorem, nebo ne. To dokládá dopis z 1. srpna 1744: „Das heüte der spinetti bey mir gewesen und mich gefragt ob dero höchste resolution occasione des von iher ein geschickten rieses nicht eingelosten? Massen er umb den saal recht stauber zu verfertigen auch selbst hinaus gegangen wäre, und gülte iher gleich ob es auf mramor art oder auch nur weiß eingerichtet werden solte, dahero mich ersuchet euer hochfürstlich gnaden hier wegen zu thun, darmit annoch bey warener wütterung solche arbeit vorgehomen werde könnte.“ TAMTĚŽ, inv. č. 401. Tento dopis je ocitován rovněž v B. ŠNAJDROVÁ, *Ottavio II. Piccolomini*, s. 40.

⁵⁵² „...die Maurer sicher kunftigen Mitwoch ihre arbeit zu ende bringen worden.“ SOA Zámrsk, RA Piccolomini, inv. č. 393.

⁵⁵³ „Das sie nach dem der rohrboden völlig aus gederücket seyn wird, und der fusboden völlig, gelegt.“ TAMTĚŽ, inv. č. 394.

⁵⁵⁴ „Wohingegen die keiner Thieren und Schlosser, weilen solche allzeit wegen die Kälte verspert bleiben müssen, und bestanden geheitzt werden.“ Státní oblastní archiv Zámrsk, RA Piccolomini, inv. č. 393.

Pražský piccolominský palác se stal také místem, kde strávil své poslední chvíle života Jan Norbert Piccolomini, bratr panujícího knížete.⁵⁵⁵ Ten se na rozdíl od Ottavia II. Piccolominiho vydal na úřední kariéru. Zmiňovaný hrabě z Amalfi, jak zněl jeho titul, se vypracoval na královského dvorského apelačního radu. S výkonem jeho úřadu se pojil dlouhodobý pobyt v Praze. Proto také mohl podávat přímá svědectví o dění ve městě. Kromě toho působil rovněž u soudu. Nadto ještě vykonával úřad královského komorníka.⁵⁵⁶ V roce 1709 vstoupil devítiletý Norbert Piccolomini do Suverénního vojenského a špitálního řádu svatého Jana Jeruzalemského z Rhodosu a z Malty.⁵⁵⁷ To byla vskutku velmi prestižní událost, neboť ucházet se o členství v tomto vybraném společenství patřilo k nepsaným zákonům společenského a náboženského života šlechty.⁵⁵⁸ Pro přijetí do řádu bylo nutné doložit urozenost šestnácti předků, římsko-katolické vyznání, neposkvrněný charakter, vážené společenské postavení a obětavost.⁵⁵⁹ Maltézští rytíři se především starali o nemocné a raněné, působili ve vojenských a polních nemocnicích či pomáhali v lazaretech a obvazištích.

Ačkoli posláním maltézských rytířů bylo starat se o nemocné, sám Jan Norbert Piccolomini nakonec potřeboval pomoc, když ležel na smrtelné posteli v pražském piccolominském paláci. I když se o něj starala sestra Marie Emilie a lékař, nepodařilo se hraběte zachránit. V průběhu roku 1746 pražský agent Gayer pravidelně zasílal zprávy o tom, že se zdravotní stav Jana Norberta neustále zhoršoval. Ze zaslaných dopisů vyplývá, že trpěl závažnými střevními problémy, kvůli kterým nemohl vykonávat potřebu, a proto musel dostávat klystýry.⁵⁶⁰ Nepříjemná léčba však nebyla příliš úspěšná, neboť zdravotní

⁵⁵⁵ O úmrtí Norberta Piccolominiho v Praze se zmiňuje J. LUDVÍK, *Památky*, s. 238.

⁵⁵⁶ Jeho úřady jsou uvedeny v Johann Friedrich GAUHE, *Des Heil. Röm. Reichs Genealogisch-Historisches Adels-Lexicon*, Leipzig 1747, s. 880.

⁵⁵⁷ Zkráceně se používá termín Řád maltézských rytířů (*Ordo sacrae domus hospitalis s. Joannis cum alba cruce*). Při vstupu do řádu bylo zapotřebí doložit urozenost svých předků. Na příkladu Jana Norberta Piccolominiho to ukázal Arnold von WEYHE-EIMKE, *Die sechzehn Ahnen des Grafen Johann Norbert Piccolomini (1709)*, *Heraldisch-genealogische Zeitschrift* 2, 1872, č. 3, s. 37-40, zde s. 37.

⁵⁵⁸ I. KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání*, s. 18.

⁵⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 19. Oněch šestnáct urozených předků Jana Norberta Piccolominiho tvořili: Silvio Piccolomini de Arragona a jeho manželka Violanta Gerini, Rafael Adimari, Dretta Aciajoli, Lorenzo Strozzi, Emilia Suicciardini, Lorenzo Machiavelli, Virginia Seragli, Jan Libštejnský z Kolovrat, Katharina von Biomont, Vilém z Wolfenštejnu, Eleonora z Lamberka, Alexandr Krakovský z Kolovrat, Ludmilla, Václav z Rozdražova, Anna Marie z Lipé a Dubé, Eneáš Silvius Piccolomini a jeho manželka Kateřina Adimari, Lorenzo Strozzi, Maria Machiavelli, Albert z Kolovrat, Sabina Victorie z Wolfenštejnu, Albert Krakovský z Kolovrat, Anna Kateřina z Rozdražova, František Piccolomini a jeho žena Emilie Strozzi, Leopold Libštejnský z Kolovrat, Kateřina Barbora Krakovská z Kolovrat, Vavřinec Piccolomini a jeho manželka Anna Viktorie. A. von WEYHE-EIMKE, *Die sechzehn Ahnen*, s. 37-38.

⁵⁶⁰ „[...] hat gestern 2 clystir appliciren lassen müssen.“ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 475.

komplikace neustupovaly. O pár měsíců později agent zdůraznil, že urozený jedinec opuchl jako „malé dítě“.⁵⁶¹ Ani lékař přivolaný z Náchoda nedokázal nemocnému ulevit od neutuchajících bolestí a dalších potíží. Při podrobném vyšetření odhalil velmi zanícená střeva. Tušil, že jeho pacient brzy zemře.⁵⁶² Nespletl se, neboť hrabě Jan Norbert Piccolomini skonal v Praze 21. listopadu 1746.⁵⁶³

Šlechtic před smrtí odkázal majetek své sestře Marii Emílii, která mu byla významnou oporou v posledních chvílích jeho života. Nezapomněl však ani na další sestru, Ludmilu Maximilianu, která obdržela zbývající třetinu Norbertova dědictví.⁵⁶⁴ Z toho vyplývá, že hrabě patrně neměl žádného svého legitimního potomka, jemuž by majetek odkázal. Navíc se ukázalo, že budoucnost rodu Piccolomini byla velmi nejistá, neboť zbýval pouze jediný žijící mužský člen rodu. Tím byl Ottavio II. Piccolomini, který se stále neoženil a ani ve svých 48 letech ještě nezplodil potomka. Rovněž hraběnka Marie

13. Sestry Norberta Piccolominiho v mladším věku

Emilie zůstala až do své smrti svobodnou slečnou. Proto se jedinou nadějí na zachování rodového odkazu stala další sestra zesnulého Norberta, hraběnka Ludmila Maxmiliána. Ta již potomka měla, díky němuž rodový majetek přešel do rukou Desfoursů.

Po smrti hraběte Jana Norberta pražský palác využívaly zejména výše zmiňované sestry, což dokládá pohled do palácového inventáře z roku 1739. Již tehdy se v rezidenci nacházelo velké množství dámských pokojů, jejichž vybavení rovněž nasvědčovalo tomu,

⁵⁶¹ Obličej Jana Norberta opuchl tak moc, že připomínal tvář malého dítěte: „wie ein kleiner kinder kopff geschwollen wäre.“ TAMTÉŽ, inv. č. 479.

⁵⁶² „An sontag ist doctor von Nachod mit der betrübtten nachricht angelangt, das mit euer hochfurstlich alle hoffnung verlohren, und der brand, ohngeacht dessen, das sie an jenen orthen wo sich die materie zusammen gesetzt, und der brand geüßert, allesweeg gescheitten haben, bereits weither gerieffen, also zwar das er die därmer schon auch inficiret habe, wessenthalben dan sein mandlkleyd anverlanget, und an sontag hienaus durchenen expressen geschicket worden, ich erwarte also mit morgiger post die sichen nachricht von seinen schmerzen vollen hintretten.“ TAMTÉŽ, inv. č. 481. Dopis ocitován rovněž v B. ŠNAJDROVÁ, Ottavio II. Piccolomini, s. 44.

⁵⁶³ J. LUDVÍK, *Památky*, s. 238. Na základě dopisu od Gayera, který je datován k 20. listopadu 1746, vyplývá, že Jan Norbert Piccolomini zemřel právě 20. listopadu, nikoli 21. listopadu, jak uvádí Josef Ludvík.

⁵⁶⁴ „So hette der seel. herr von seinen gantzen vermögen 2 theil der gnädigen fraüle, und 1 theil der gnädigen graffin Desfourin.“ SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 482.

že prostory patřily zejména společnosti šlechticů. Kníže Ottavio II. Piccolomini se v Praze zastavoval jen výjimečně. To dokládá dopis Adalberta Antonína Gayera, ve kterém se těšil z návštěvy knížete, jenž se ve městě zúčastnil několika náročných jednání a „něco si vyzvedl“.⁵⁶⁵ Jinak pobýval na bojištích, občas v Náchodě či v Častolovicích, kde se oddával loveckým zábavám.⁵⁶⁶

Když v roce 1757 poslední Piccolomini Josef Parille zemřel v Hradci Králové, zůstaly již jen Marie Emílie a Ludmila Maxmiliána. Ty nechaly provést poslední stavební úpravy pražského paláce.⁵⁶⁷ Budovu bylo zapotřebí opravit po ničivém ostřelování Prahy během sedmileté války. O pár let později, v roce 1766, opravený a nově zrenovovaný pražský palác prodaly Bedřichu Nostic-Rhienecovi.⁵⁶⁸ Patrně právě v době, kdy sídlo zakoupili Nosticové, došlo k úpravě vstupního schodiště. Nad ním nechali vymalovat ikonickou fresku, která je dodnes nepřehlédnutelným symbolem palácových interiérů.⁵⁶⁹ Nicméně Nosticové palác příliš často nevyužívali, a tak jej raději pronajímali ke komerčním účelům.⁵⁷⁰

V roce 1885 se stal novým majitelem pražské rezidence hrabě Arnošt Sylva-Taroucca. Ačkoli Sylva-Tarouccové nepatřili k tak starobylým rodům jako Piccolominiové, přesto bývá v odborné literatuře pražský palác označován jako sylva-tarouccovský, nikoli piccolominský. Tento rod pocházející z Portugalska využíval zdejší prostory k uložení sbírek Národopisného muzea, neboť hrabě Arnošt Sylva Taroucca se v roce 1895 stal předsedou Národopisné výstavy. Tento vášnivý sběratel a rovněž poslední rakousko-uherský ministr zemědělství Předlitavska však v roce 1908 nemovitost prodal pražské obci, která ji odkoupila za 1 900 000 korun.⁵⁷¹ V období první republiky

⁵⁶⁵ „Hochgebohner Reichst Fürst gnädigst hochgebiethenster Herr Herr euer hochfürstl: gnaden gehorsambst berichten solle, welcher gestalten den 4ten dieses nach glücklich geendigten zweyen commissionen mit dem gnädigen grafen in Nachod, dem 8 aber ich allein in Prag eingetroffen wohingegen der gnädige graf noch auf einige zeit zuruck geblieben umb sich nach so vielen, und beschwehren commissionen anwieder umb in etwas zuerhollen.“ Dopis z 11. července 1744. SOA Zámorsk, RA Piccolomini, inv. č. 398.

⁵⁶⁶ Adalbert Antonín Gayer se zmiňuje například o dvou srnách, které Ottavio II. skolil při svém pobytu na náchodském a častolovickém panství. Častolovice tehdy patřily Šternbergům. „[...] in Nachod, als Czastallowicz mit der jagt zu divirtiren, gleich er dan auch bey seiner an kunfft 2 rehböck mit dem rohr geschossen.“ TAMTÉŽ.

⁵⁶⁷ J. HRUBEŠ – E. HRUBEŠOVÁ, *Pražské domy VI*, s. 183.

⁵⁶⁸ Hrabě Nostic palác zakoupil za 30 000 zlatých a 100 dukátů. TAMTÉŽ.

⁵⁶⁹ Freska zachycuje čtyřspřeží Héliova vozu, který doprovází skupina alegorických postav a personifikací Čtyř ročních období. Vše je doplněno bohatou štukovou výzdobou. V. LEDVINKA – B. MRÁZ – V. VLNAS, *Pražské paláce*, s. 297.

⁵⁷⁰ TAMTÉŽ.

⁵⁷¹ Když palác přešel do správy města, došlo k četným stavebním úpravám, jak dokládají Národní listy ze 7. prosince 1926: „Úprava paláce Sylva-Tarouccy na Příkopě, který jest majetkem obce pražské a

se palác stal centrem setkávání bohatých Pražanů, protože část paláce sloužila potřebám Společenského klubu.⁵⁷² V dalších prostorách se nacházela luxusní restaurace Savarin a stejnojmenná noblesní kavárna. Kromě toho zde sídlil pražský Rotary klub, který sdružoval významné a vlivné obchodníky. V roce 1960 začal prostory bývalé piccolominské rezidence využívat Ústřední kulturní klub zaměstnanců školství, vědy, umění a tisku. Po roce 1989 zde vzniklo prestižní kasino, které se v paláci nachází dodnes. V současné době se uvažuje o dalších stavebních úpravách, přičemž některé z nich počítají s demolicí určitých křídel budovy.⁵⁷³

z nejcennějších stavebních památek vnitřní Prahy, byl pronajat Společenskému klubu, jenž podnikl uvnitř budovy rozsáhlé udržovací adaptace. Kromě toho i průčelí paláce bude uvedeno do původního stavu, oba postranní vchody, v nichž dosud byly krámy, budou znovu otevřeny a opatřeny stylovými vraty. Trakty v zadních traktech prozatím zůstanou. Spojení budou obstarávat dosavadní pasáže na Václavské náměstí i na Příkopy, k nimž přibude do nová do Panské ulice a uvažuje se dokonce i o proražení další pasáže do ulice Jindřišské.“ Článek byl ocitován rovněž v J. HRUBEŠ – E.

HRUBEŠOVÁ, Pražské domy VI, s. 185.

⁵⁷² Ve Společenském klubu se scházeli novináři a spisovatelé. Zakladatelem pražského Společenského Klubu byl Ferdinand Peroutka a Karel Čapek. Milan OTÁHAL, *Ferdinand Peroutka. Muž přítomnosti*, Praha 1992, s. 41.

⁵⁷³ J. HRUBEŠ – E. HRUBEŠOVÁ, *Pražské domy VI*, s. 185.

Závěr

Autor předložené diplomové práce se pokusil nastínit základní schéma piccolominské rezidenční sítě v první polovině 18. století. Do popředí jeho zájmu se tak dostala trojice sídel, která se nacházela na českém území. Šlo o městský palác v Praze a zámky v Náchodě a Ratibořicích. Snažil se přiblížit (ne)každodenní život výše zmíněných obydlí. U všech třech objektů se zajímal o jejich hmotné vybavení. Zde se mu velkou oporou při výzkumu staly dva inventáře. První z nich, z roku 1732, velmi detailně mapoval předměty hmotné kultury na náchodském panství. Autor excerpoval informace z částí popisující zámek v Náchodě a Ratibořicích. K poznání mobiliárního fondu pražského paláce naopak využil o něco mladší inventář z roku 1739. Autor se rovněž pokusil všechny objekty “zalistovat”. K tomu využil relace agentů Ottavia II. Piccolominiho, přičemž nejvyšší výpovědní hodnotu přinesly zprávy informátora Adalberta Antonína Gayera. K přiblížení každodenního života na zkoumaných rezidencích posloužily také účetní záznamy. Své závěry opíral rovněž o informace získané z dochovaných účetních záznamů, korespondence a dobových tisků.

Autor předkládané práce zjistil na základě studia výše uvedených pramenů, že náchodský zámek Piccolominiové využívali jako centrum správy celého panství. Svědčí o tom přítomnost vrchnostenských kanceláří a viditelný důraz na reprezentaci šlechtictví. To se projevilo kupříkladu v bohaté umělecké dekoraci Španělského sálu nebo v luxusních kusech nábytku. Ottavio II. Piccolomini, respektovaný vojevůdce, se rovněž snažil prostřednictvím výzdoby podtrhnout nejen své vojenské úspěchy, ale poukázat i na triumfy svého slavného předka z doby třicetileté války. Ukázalo se, že náchodský zámek byl v pobělohorské době trvale obýván. To doložilo osobní svědectví Bohuslava Balbína a účetní záznamy. Ty navíc ukázaly, že v první polovině 18. století na zámku probíhala rozsáhlá stavební činnost završená rokokovou přestavbou. Ke stálým obyvatelům náchodského sídla náležely desítky vrchnostenských úředníků a služebníků, pro něž Piccolominiové přímo na jednom z nádvoří vystavěli nový obytný trakt. O každodenním využití zámku svědčí rovněž přítomnost koní a psů.

Naproti tomu zámek v Ratibořicích sloužil spíše jen k dočasným návštěvám. Svoji polohou v malebném údolí řeky Úpy vybízel k projížďkám do okolní krajiny. Zámek tak sloužil k odpočinku urozených jedinců, o čemž svědčí výstavba střešního altánu, který nabízel panoramatické výhledy na Českoskalicko. Zámecké interiéry působily

skromnějším dojmem. Navíc mnohé starší kusy nábytku sem byly převezeny z Náchoda. To jen potvrzuje, že Ratibořice nebyly nejdůležitějším sídlem piccolominské rezidenční sítě. Na rozdíl od Náchoda se zde nenacházely cenné tapiserie, knihovna, rozměrné reprezentační sály, honosně zdobená kaple ani vrchnostenské kanceláře. Naopak se zde rozléhala zahrada plná domácích i exotických rostlin. Z korespondence agenta Adalberta Antonína Gayera vyplynulo, že Ottavio II. Piccolomini kladl velký důraz na pěstování citrusů. Ukázalo se, že většina rostlin pěstovaných v Ratibořicích v symbolické rovině odkazovala na plodnost a lásku. Je tedy možné, že Ottavio II. Piccolomini do podoby zámecké zahrady promítal své nenaplněné touhy po legitimním potomkovi.

Městský palác v Praze byl třetím sídlem piccolominské rezidenční sítě. Tuto nemovitost obývaly především ženy. Svědčí o tom kupříkladu fakt, že v roce 1668 objekt zakoupila vdova po Ottaviu I. Piccolominim Marie Benigna. V roce 1685 natrvalo opustila Náchod a přesídlila právě do Prahy. Na sklonku svého života však pobývala ve Vídni, kde v roce 1701 zemřela. Ženy však pražský palác využívaly i nadále. V první polovině 18. století zde svůj čas trávila Anna Viktorie, manželka Vavřince Piccolominiho. Rovněž studium zámeckého inventáře z roku 1739 potvrdilo, že pražský piccolominský palác obývaly zejména dámy. O tom svědčí okázale vyzdobený parádní pokoj (*Parade Zimmer*), který vévodil osmi reprezentačním komnatám. To ovšem neznamená, že by v paláci nemohli pobývat muži. To doložily relace již zmíněného Adalberta Antonína Gayera. Podle nich měl v paláci trávit poslední chvíle života těžce nemocný syn Anny Viktorie, hrabě Norbert Piccolomini.

Předložená práce přinesla nejen nové poznatky o hmotném vybavení a využití jednotlivých piccolominských sídel, ale přispěla rovněž k poznání osobnosti Ottavia II. Piccolominiho. Ten totiž stál dlouhou dobu mimo zájem historického bádání. Autor přinesl pravděpodobně zatím nejrozsáhlejší česky psané pojednání o pomíjeném vojevůdci z doby válek o rakouské dědictví. Nicméně bádání o životě Ottavia II. Piccolominiho by zasluhovalo další pozornost. Prostor k bádání nabízí rekonstrukce soukromého života na základě dochované korespondence se členy rodiny.⁵⁷⁴ Neméně zajímavé jsou také archiválie spojené se správou panství, jako například dopisy mezi náchodskými úředníky. Ty by mohly pomoci ozřejmit poměry na náchodském panství v posledních dekádách zdejšího piccolominského působení. V neposlední řadě nelze

⁵⁷⁴ Korespondence se členy rodiny je uložena zejména v SOA Zámorsk, RA Piccolominiů, inv. č. 5544-8466.

opominout ani písemnosti týkající se válečných událostí. Ty slouží zejména k poznání vojenských operací, které probíhaly v severovýchodních Čechách v době válek o rakouské dědictví a na počátku sedmileté války.⁵⁷⁵ Studium těchto pramenů však vyžaduje znalost zejména německého jazyka, dále také latiny, francouzštiny a italštiny, což společně s mnohdy náročnou paleografií představuje pro mnohé badatele nepřekonatelnou překážku. Proto archiválie související s osobností barokního šlechtice Ottavia II. Piccolominiho zůstávají stále nedotčené a na svoji kritickou analýzu a následnou důkladnou interpretaci teprve čekají.

Bádání o rodu Piccolomini však nabízí i mnohá jiná témata ke studiu, neboť písemnosti uložené v rodinném archivu Piccolominiů ve Státním oblastním archivu v Zámrsku stále čekají na svoji důkladnou analýzu. Velký potenciál nabízí korespondence zejména Ottavia I. Piccolominiho s nejvlivnějšími osobnostmi třicetileté války. Právě osoba tohoto slavného vojevůdce a velitele tělesné stráže Albrechta z Valdštejna by nabízela prostor k sepsání biografie. Badatel by se však musel vyrovnat s množstvím archivních dokumentů psaných italsky, latinsky, německy a francouzsky. Téměř neznámé zůstávají životní osudy dalších členů rodu. Zejména náchodských majitelů, jako byli Vavřinec Piccolomini, Jan Pompeius a Josef Parille.

⁵⁷⁵ Prameny k válkám o rakouské dědictví, které se vztahují k Náchodu, jsou uloženy v SOA Zámorsk. RA Piccolomini, inv. č. 1767-1782. Naopak písemnosti mající vztah k sedmileté válce se nacházejí TAMTÉŽ, inv. č. 1783-1786.

Seznam použitých pramenů a literatury

Nevydané prameny

- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 393.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 394.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 398.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 401.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 404.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 405.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 447.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 471.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 472.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 474-531.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 534.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 481.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 681.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 1767-1782.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 4028-4118.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 16428 (inventář Náchoda 1732).
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 16429 (inventář pražského paláce).
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 16 349-16427.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 24790.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 24873.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 25039.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Piccolomini, inv. č. 25106.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Velkostatek Náchod, inv. č. 4084.
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Velkostatek Náchod, inv. č. 4095.

Vydané prameny a dobové tisky

- GAUHE, Johann Friedrich, *Des Heil. Röm. Reichs Genealogisch-Historisches Adels-Lexicon*, Leipzig 1747.
- VLČKOVÁ, Věra (ed.), *Jan Müller. Pamětihodnosti panství Náchod a osudy úředníků spravujících toto panství v posledních 5 desetiletích*, Příbram 2007.
- MORERI, Louis, *Le grand dictionnaire historique du Moreri. O-Q*, Paris 1759.
- NOVÁK, Jan František, *Neuer Titular-Calender: Zu Ehren deß H. Wenceslai, Fürsten, Martyrers, und Patrons deß Königreichs Böheimb*, Praha 1768.
- NÝVLT, David Antonín, *Urbar-Buch der fürstlichen Piccolominischen Herrschaft Nachod*, Náchod 1739.
- ZEDLER, Johann Heinrich, *Grosses vollständiges Universal Lexicon Aller Wissenschaften und Künste XXXI*, Leipzig-Halle 1742.

Internetové zdroje

- [Http://www.genmarenostrum.com/pagine-lettere/letterap/piccolomini.htm](http://www.genmarenostrum.com/pagine-lettere/letterap/piccolomini.htm).
- [Http://kronoskaf.com/syw/index.php?title=Piccolomini,_Ottavio_II_Enea_Giuseppe_F%C3%BCrst&oldid=216_](http://kronoskaf.com/syw/index.php?title=Piccolomini,_Ottavio_II_Enea_Giuseppe_F%C3%BCrst&oldid=216_)
- [Http://kronoskaf.com/syw/index.php?title=Piccolomini,_Ottavio_II_Enea_Giuseppe_F%C3%BCrst&oldid=216_](http://kronoskaf.com/syw/index.php?title=Piccolomini,_Ottavio_II_Enea_Giuseppe_F%C3%BCrst&oldid=216_)
- [Http://kronoskaf.com/syw/index.php?title=Piccolomini,_Ottavio_II_Enea_Giuseppe_F%C3%BCrst&oldid=216_](http://kronoskaf.com/syw/index.php?title=Piccolomini,_Ottavio_II_Enea_Giuseppe_F%C3%BCrst&oldid=216_)
- [Https://www.kronoskaf.com/syw/index.php?title=1756_-_Prussian_operations_in_Eastern_Bohemia](https://www.kronoskaf.com/syw/index.php?title=1756_-_Prussian_operations_in_Eastern_Bohemia).

Bibliografie

- ANDRESKA, Jiří, *Lesk a sláva českého rybářství*, Pacov 1997.
- AUERSBERG, Joseph Kajetan, *Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes*, Prag 1805.
- AUSTOVÁ, Ivana, *Býti šlechticem: šlechtické nobilitace v letech 1627-1657 v českých a rakouských dědičných zemích*, České Budějovice 2016.
- BALCÁREK, Pavel, *Ve víru třicetileté války. Politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*, České Budějovice 2011.
- BAREŠOVÁ, Monika – LANCINGER, Luboš – MUK, Jan – TREJBALOVÁ, Eva, *Ratibořice. Babiččino údolí. SHP*, Praha 1989.
- BAŠTECKÁ, Lydia – EBELOVÁ, Ivana (edd.), *Náchod. Historie, kultura, lidé*, Praha 2004.
- BAŠTECKÁ, Lydia (ed.), Jan Karel Hraše. *Dějiny Náchoda 1620-1740*, Náchod 1994.
- BAŠTECKÁ, Lydia, *Historiografie a dějepisci Náchoda a Náchodska*, Sborník prací východočeských archivů 8, 2001, s. 179-193.
- BECKER, Udo, *Slovník symbolů*, Praha 2002.
- BECUCCI, Alessandra, *A Church and Castle. Centre and Periphery of the Empire in Duke Ottavio Piccolomini's Self-representation*, Opera historica 17, 2016, s. 201-232.
- BECUCCI, Alessandra, *A Merchant, a Secretary and a Captain: Cultural Go-Betweens in Early Modern Europe*, in: Veronika ČAPSKÁ (ed.), *Processes of Cultural Exchange in Central Europe, 1200-1800*, Opava 2014.
- BECUCCI, Alessandra, *Mario Balassi 1604-1667*, Florence 2005.
- BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan, *Velké dějiny zemí Koruny české X*, Praha 2001.
- BLAŽÍČEK, Oldřich – PREISS, Pavel, Ignác Platzer. *Skici, modely a kresby z pražské sochařské dílny pozdního baroku*, Praha 1989.
- BLAŽÍČEK, Oldřich Jakub, F. V. Harovník a rokoková nástropní freska v náchodském zámku, Památky archeologické 43, 1948, s. 86.
- BOK, Vladimír, *Restaurátorský průzkum a záměr na restaurování vybraných dřevěných prvků – Piccolominiovský palác (Savarin) čp. 852/II, Na Příkopě 10, Praha 2 - Nové Město*, Praha 2017.
- BOUZA, Erik, *Česká Skalice. Stručné dějiny města*, Česká Skalice 1970.

- BOUZA, Erik, *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, Náchod 1973.
- BOUZA, Erik, *Zámek Náchod*, Česká Skalice 1972.
- BRADNA, Jan a kol, *Piccolominiovský palác (Sylva – Taroucca). Č.p. 852/II, Na Příkopě 10, Praha 1 - Nové Město. Restaurátorský průzkum sochařské výzdoby a prvků architektury z přírodního kamene na průčelí paláce – etapa C*, Praha 2018.
- BRADNA, Jan a kol., *Piccolominiovský palác (Sylva – Taroucca). Č.p. 852/II, Na Příkopě 10, Praha 1 - Nové Město. Restaurátorský průzkum sochařské výzdoby a prvků architektury z přírodního kamene v interiérech paláce a na nádvořích – etapa B*, Praha 2017.
- BRŇOVJÁK, Jiří, *Nobilitace ve světle písemných pramenů*, Ostrava 2009.
- BUBEN, Milan, *Encyklopedie heraldiky. Světská a církevní titulatura a reálie*, Praha 1999.
- BUBEN, Milan, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve. Řády rytířské a křižovníci*, Praha 2002.
- BURONĚ, Miloš – RYBENSKÁ, Klára – SLAVÍK, Jiří, *Ratibořice: okr. Náchod: Střešní konstrukce obytného domu čp. 2 ve dvoře, zv. Kavalierhaus*, Praha 2009.
- BUSINSKÁ, Helena (ed.), *Bohuslav Balbín. Krásy a bohatství české země*, Praha 1986.
- BŮŽEK, Václav (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*, České Budějovice 1996 (= Opera historica 5).
- BŮŽEK, Václav, *Domácnosti nižší šlechty v předbělohorských Čechách (Pokus o typologii)*, in: Lenka BOBKOVÁ (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16. -18. století*, Ústí nad Labem 1992, s. 42–64.
- BŮŽEK, Václav, *Jakou řečí mluvil slon na císařském dvoře Maxmiliána II.?*, in: Petr BÍLEK – Martin DVOŘÁK – Pavel KRÁL (edd.), *Jak se dělá věda na Filozofické fakultě JU*, České Budějovice 2020, s. 31-42.
- BŮŽEK, Václav, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996.
- BŮŽEK, Václav, *Šlechta raného novověku v českém dějepisectví devadesátých let*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), s. 5-28.
- BŮŽEK, Václav, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989.

- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002, s. 175.
- BŮŽEK, Václav – JAKUBEC, Ondřej – KRÁL, Pavel, *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*, Praha 2009.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999* (= Opera historica 7).
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= Opera historica 8).
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Společnost habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11).
- BŮŽEK, Václav – SMÍŠEK, Rostislav (edd.), *Habsburkové. Země Koruny české ve středoevropské monarchii (1526-1740)*, Praha 2017.
- CECHNER, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. Politický okres Novopacký*, Praha 1909.
- CERMAN, Ivo, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008.
- CERMAN, Ivo, *Mezi Vídní a Veltrusy (Rudolf Chotek a jeho letní rezidence)*, Confluens. Sborník historických a vlastivědných prací z Mělnicka 1, 2005, s. 92-97.
- CERMAN, Ivo, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011.
- CERMAN, Ivo, *Vzestup rodu Chotků. Životní styl úřednické šlechty v 18. století*, Praha 2006.
- CICHROVÁ, Kateřina, *Mobilita nobility. Schwarzenberská sbírka historických dopravních prostředků*, České Budějovice 2015.
- CORETH, Anna, *Pietas Austriaca. Fenomén rakouské barokní zbožnosti*, Praha 2013.
- ČABART, Jan, *Vývoj české myslivosti*, Praha 1958.
- ČECH, Jan, *Hazardní hry v Čechách v 16. a 17. století*, in: Milan SVOBODA (ed.), *Historie 2005. Celostátní studentská vědecká konference*, Liberec 2006, s. 28-73.
- ČINÁTL, Kamil, *Palackého Dějiny a historická paměť národa*, Dějiny – Teorie – Kritika 1, 2009, 7-35.

- ČÍŽEK, Jan – SLAVÍK, Jiří, *Raně novověké opevnění náchodského zámku. Příspěvek k poznání bastionových fortifikací našich feudálních sídel*, Castellologica bohemia 4, 2000, s. 177-122.
- ČÍŽEK, Jan, *Stavební činnost města Náchoda ve 2. polovině 16. století ve světle městských účtů*, Stopami dějin Náchodska 7, 2001, s. 19-26.
- ČÍŽEK, Jan, *Význam městských účtů pro poznání stavebních dějin města Náchoda v letech 1550-1670*, in: Jan ANDERLE (ed.), *Dějiny staveb*. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb, Plzeň 2005, s. 113-115.
- DOUDA, Petr, *Restaurátorský průzkum a záměr. Kovové uměleckořemeslné prvky paláce Silvy – Taroucy v Praze*, Buštěhrad 2017.
- DÜLMEN, Richard van, *Historická antropologie*. Vývoj, problémy, úkoly, Praha 2002.
- ELSTER, Otto, Bathildis Amalgunde, Prinzessin Wilhelm zu Schaumburg-Lippe, geb. Prinzessin von Amalfi, Herzogin zu Sachsen, Engern und Westphalen. Ein Lebensbild von O. Elster, Prag 1902.
- ELSTER, Otto, *Die Piccolomini-Regimenter während des 30jährigen Krieges besonders das Kürassier-Regiment Alt-Piccolomini*, Wien 1903.
- ELSTER, Otto, *Piccolomini Studien*, Leipzig 1911.
- ELSTER, Otto, Wilhelm, Prinz zu Schaumburg-Lippe, edler Herr zu Lippe, Graf zu Schwalenberg und Sternberg, k. u. k. General der Kavallerie, Besitzer der Secundogenitur-Fideikommiss-Herrschaft Nachod – Chwalkowitz. Ein Bild seines Lebens und Wirkens, Neustadt an der Mettau 1906.
- FIDLER, Petr – KŘESADLOVÁ, Lenka – PERUTKOVÁ, Jana – RUHE, Lilian – SPÁČILOVÁ, Jana – VALEŠ, Tomáš, *Proměny zámeckého areálu v Jaroměřicích nad Rokytnou*, České Budějovice 2017.
- FIDLER, Petr, *Spanische Säle. Architekturtypologie oder Semiotik?*, in: Wolfgang KRÖMER (ed.), *Spanien und Österreich in der Renaissance*, Innsbruck 1989, s. 157-173.
- GAUHE, Johann Friedrich, *Des Heil. Röm. Reichs Genealogisch-Historisches-Adels-Lexicon*, Leipzig 1747.
- HANÁK, Jiří, *Historie českého puškařství a zdroje mysliveckých tradic. Historie vývoje zbraní a lovu, myslivecké tradice, zvyky, obyčeje, legendy, významné osobnosti*, Velké Bílovice 2011.

- HENGERER, Mark – WEBER, Nadir (edd.), *Animals and Courts. Europe 1200-1800*, Berlin 2020.
- HEROUTOVÁ, Marie – VILÍMKOVÁ, Milada, *Zámček Ratibořice. Stavebně-historický průzkum*, Praha 1980.
- HLINOMAZ, Milan, *Historická antropologie jako pomocná věda historická. Poznámky k historické antropologii*, in: Ivan Hlaváček (ed.), *Pomocné vědy historické a jejich místo mezi historickými obory*, Praha 1996, s. 155-157.
- HOJDA, Zdeněk – HORYNA, Mojmir, *Zámek a palác. Barokní aristokracie v časech proměn*, in: Vít VLNAS (ed.), *Sláva barokní Čechie. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století*, Praha 2001, s. 341-402.
- HOJDA, Zdeněk, *Rezidence české šlechty v baroku (několik tezí)*, in: Lenka BOBKOVÁ, (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*, Ústí nad Labem 1992, s. 161-168.
- HORYNA, Mojmir – ŠEVČÍK, Václav, *Kilián Ignác Dientzenhofer a umělci jeho okruhu. Katalog výstavy – Praha listopad 1989 - leden 1990*, Praha 1989.
- HRAŠE, Jan Karel, *Dějiny Náchoda I*, Náchod 1895.
- HRAŠE, Jan Karel, *Náchod*, Náchod 1902.
- HRAŠE, Jan Karel, *Povídky našeho lidu*, Náchod 1868.
- HRAŠE, Jan Karel, *Průvodce Náchodem*, Náchod 1893.
- HRAŠE, Jan Karel, *Turista v Náchodě*, Náchod 1895.
- HRAŠE, Jan Karel, *Ze starých přástev*, Písek 1902.
- HRAŠE, Jan Karel, *Zkazky z našich vod a lesů*, Praha 1896.
- HRBEK, Jiří, *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640-1740*, Praha 2013.
- HRBEK, Jiří, *Hledat a nalézat. Barokní Valdštejnové a jejich komunikační síť*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 313-331.
- HRBEK, Jiří, *Rezidenční síť členů valdštejnského rodu v 17. a 18. století*, *Folia historica bohemica* 28, 2013, č. 1, s. 59-103.
- HRBEK, Jiří, *Valdštejnský erb jako projev rodové reprezentace v 17. a 18. století*, *Folia historica bohemica* 29, 2014, č. 2, s. 285-325.
- HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – SMÍŠEK, Rostislav (edd.), *Symbolické jednání v kultuře raného novověku*, Praha 2019.
- HRDLIČKA, Josef, *Hodovní stůl a dvorská společnost*, České Budějovice 2000.
- HRUBEŠ, Josef – HRUBEŠOVÁ, Eva, *Pražské domy vyprávějí... VI*, Praha 2002.

- HRUBÝ, František, *Selské a panské inventáře v době předbělohorské II, Inventáře zámecké*, Český časopis historický 33, 1927, s. 263-306.
- HUSA, Václav, *K dějinám nevolnického povstání roku 1775*, Český lid 39, 1952, s. 243-255.
- CHADT, Jan Evnagelista, *České lovecké písemnictví*, Praha 1910.
- CHIU, Imes, *The Evolution from Horse to Automobile. A Comparative International Study*, New York 2008, s. 224-229.
- JANÁČEK, Josef, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955.
- JANÁČEK, Josef, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 1978.
- JANÁČEK, Josef, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 2003².
- JANÁČEK, Josef, *Valdštejnova pomsta*, Praha 1992.
- JEŽEK, Pavel, *Ottavio Piccolomini a rozluštění nástropní fresky Španělského sálu*, Revue Kročeje 1, 2006, č. 2, s. 4-11.
- JÍLEK, Jan, *Studie o slonovi. Darování exotického zvířete jako prostředek politické komunikace v antice a raném středověku*, in: Šimon UNGERMAN – Renáta PŘICHYSTALOVÁ (edd.), *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám*, Praha 2010, s. 549-565.
- JIRÁSEK, Alois, *Skaláci*, Praha 1875.
- JIRÁSEK, Alois, *Temno*, Praha 1915.
- Jiří SLAVÍK, Jiří, *Velká věž zámku čp. 1282. Aktualizace stavebně historického průzkumu zámku*, Josefov 2013.
- KALINA, Walter, *Die Piccolominiserie des Pieter Snayers. Zwölf Schlachtengemälde im Wiener Heeresgeschichtlichen Museum*, in: Christian ORTNER (ed.), *Viribus Unitis. Jahresbericht 2005 des Heeresgeschichtlichen Museums*, Wien 2006, s. 87-116.
- KALISTA, Zdeněk, *České baroko*, Praha 1941.
- KALISTA, Zdeněk, *Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic I*, Praha 1936.
- KALISTA, Zdeněk, *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941.
- KALISTA, Zdeněk, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra*, Praha 1932.

- KAŠPAROVÁ, Jaroslava, *České země a jejich obyvatelé očima románského světa 16.-17. století*, České Budějovice 2010.
- KAZLEPKA, Zdeněk, *Ostrov italského vkusu. Umělecký mecenáš Antonína Rambalda hraběte z Collalto a San Salvatore mezi Itálií, Vídní a Moravou v první polovině 18. století*, Brno 2011.
- KILIÁN, Jan, *Filip Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfallu. Život, rod a dílo defenestrovaného sekretáře*, České Budějovice 2005.
- KNOZ, Tomáš, *Karel Starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008.
- KNOZ, Tomáš, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006.
- KOČÍ, Josef, *Boje venkovského lidu v období Temna*, Praha 1953.
- KOLÁČNÝ, Ivan, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, Praha 2006.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Úvodní slovo k semináři Dějiny mentalit a jejich recepce v českém prostředí*, in: Antonín KOSTLÁN (ed.), *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002-2003*, Praha 2003, s. 215-217.
- KOLLMANN, Josef, *Valdštejn a evropská politika 1625-1630*, Praha 1999.
- KOLLMANN, Josef, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631-1634*, Praha 2001.
- KONEČNÝ, Michal, *Městské domy moravské barokní šlechty a jejich interiéry*, Brno v minulosti a dnes 19, 2006, s. 101-117.
- KROUPA, Jiří – JAKUBEC, Ondřej, *Telč. Historické centrum*, Praha 2013.
- KROUPA, Jiří, *"Lieu de plaisance" und das barocke Mähren. Notizen zu einem "französischen Modus" in der Architektur des 18. Jahrhunderts*, Umění 43, 1995, s. 317-337.
- KŘIVKA, Josef, *Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů (Příspěvek k dějinám českého velkostatku v 16.-17. století)*, Praha 1959.
- KUBA, Jiří, *Rodinný archiv Piccolominiů*, in: Alena PAZDEROVÁ (ed.), *Siena v Praze. Dějiny, umění, současnost*, Praha 2000, s. 31-35.
- KUBEŠ, Jiří (ed.), *Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650-1750). Biogramy vybraných šlechticů a edice typických pramenů*, Pardubice 2007.
- KUBEŠ, Jiří a kol., *V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640-1740*, Praha 2018.
- KUBEŠ, Jiří, *„Votre Excellence est trop philosophe“. Pobyt Františka Antonína Šporka u císařského dvora v roce 1727*, Theatrum historiae 9, 2011, s. 25-43.

- KUBEŠ, Jiří, *Die Dienerschaft der Aristokraten in den böhmischen Ländern in den Jahren 1550-1750*, in: Anna FUNDÁRKOVÁ – István FAZEKAS (edd.), *Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16.-17. Jahrhundert*, Wien 2013, s. 273-299.
- KUBEŠ, Jiří, *Náročné dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*, Pelhřimov 2013.
- KUBEŠ, Jiří, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí 1500-1740*, České Budějovice 2005 (disertační práce).
- KUBEŠ, Jiří, *Sídelní strategie knížat z Lobkovic ve Vídni v raném novověku (1621-1734)*, Porta Bohemica 3, 2005, s. 86-119.
- KUBEŠA, Petr – ČIHALÍK, Martin – STAŇKOVÁ, Eva – ZDRAŽILOVÁ, Barbora, *Stavebně-historický průzkum a studie rekonstrukce teras pod zámek v Náchodě*, Pardubice 2003.
- KUBÍČEK, Alois, *Pražské paláce*, Praha 1947.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Eggenberkové. Z bankéřské lavice na knížecí stolec*, Praha 2016.
- KUŤÁKOVÁ, Eva a kol., *Slovník latinských spisovatelů*, Praha 1984.
- KUTHAN, Jiří, *Aristokratická sídla v českých zemích 1780-1914*, Praha 2014.
- LANCINGER, Luboš – SVOBODA, Ladislav, *Zámek Náchod. Stavebně historický průzkum*, Pardubice 1996.
- LANCINGER, Luboš, – LÍBAL, Dobroslav – REML, Luboš, *Stavebně historický průzkum, I. etapa: Dějiny objektu čp. 852*, Praha 1981.
- LEDVINKA, Václav – MRÁZ, Bohumír – VLNAS, Vít, *Pražské paláce. Encyklopedický ilustrovaný přehled*, Praha 2000.
- LEDVINKA, Václav, *Funkce venkovských rezidencí a pražských paláců jihočeské šlechty v 16. a 17. století*, in: Lenka BOBKOVÁ (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16.–18. století*, Ústí nad Labem 1992, s. 28-41.
- LEDVINKA, Václav, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách (Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596)*, Praha 1985.
- LOBKOWICZ, František, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1995.
- LUDVÍK, Josef Myslimír, *Památky hradu, města a panství Náchoda i vlastníkův jeho*, Hradec Králové 1857.
- LUKÁŠOVÁ, Eva – OTAVSKÁ, Vendulka, *Aristokratický interiér doby baroka ve světle historických inventářů*, Praha 2015.

- LUKÁŠOVÁ, Eva, *Zámecké interiéry. Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století*, Praha 2015.
- MACHÁT, František, *Náboženské poměry na Náchodsku v letech 1620-1660*, Náchod 1903.
- MAREŠOVÁ, Dana, *Ušlechtilé nápoje. Káva, čaj a čokoláda na šlechtických sídlech Čech a Moravy ve druhé polovině 17. a v 18. století na základě výzkumu zámeckých a palácových inventářů*, *Opera historica* 19, 2008, s. 191-204.
- MARŠÁLKOVÁ, Lenka, *Ferdinand z Ditrichštejna a jeho boj o kanonikáty pro syna Waltera Xavera. Příspěvek ke komunikačním strategiím aristokracie z českých zemí v 17. století*, *Opera historica* 19, 2018, s. 33-55.
- MARTAN, Alois, *Zpráva o restaurování nástropní malby – schodiště – palác Sylva Tarrouca – Na Příkopě 10*, Praha 1, Praha 1991.
- MARTÍNEK, Josef, *Náchodský zámek. Turistická i vlastivědná příručka*, Náchod 1935.
- MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.
- MERTLÍK, Bedřich, *Ratibořická zámecká kuchyňská zahrada, Vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráska, Boženy Němcové a bratří Čapků* 10, 1995, s. 36-38.
- MIKULEC, Jiří, *Barokní náboženská bratrstva, šlechta a slavnosti*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000, s. 345-358.
- MIKULEC, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013.
- MILTOVÁ, Radka – SUCHÁNEK, Pavel, *Ceremoniální kočáry olomouckých biskupů a pražských arcibiskupů*, *Umění* 57, 2009, s. 26-52.
- MUK, Jan, *Po stopách národního vědomí české šlechty pobělohorské*, Praha 1931.
- MŽYKOVÁ, Marie, *Karusely*, Liberec 2006.
- NEITMANN, Klaus, *Was ist eine Residenz? Methodische Überlegungen zur Erforschung der spätmittelalterlichen Residenzbildung*, in: Peter JOHANEK (ed.), *Vorträge und Forschungen zur Residenzfrage*, Sigmaringen 1990, s. 11-43.
- NELSON, Kristi, *Jacob Jordaens' Drawings for Tapestry*, *Master Drawings* 23, 1985, č. 2, s. 214-228.
- NESLÁDEK, Miloslav a kol., *Turistický průvodce městem Náchodem a okolím v Jiráskově kraji*, Náchod 1946.
- NEUDERTOVÁ, Michaela, *„Item ve velkém fraucimře před lusthauzem se nachází...“ (Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v*

- severozápadních Čechách), in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), s. 163-199.
- NODL, Martin – TINKOVÁ, Daniela (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007.
- NOVOTNÝ, Zdeněk – KOPECKÁ, Ivana, *Sondážní průzkum Piccolominiovského paláce Na Příkopě 852/10, Praha 1 – Nové Město*, Praha 2016.
- NOŽIČKA, Josef, *Přehled vývoje našich lesů*, Praha 1957.
- OTÁHAL, Milan, *Ferdinand Peroutka. Muž přítomnosti*, Praha 1992.
- OURODOVÁ, Ludmila, *Bratři Hamiltonové. Obrazy aristokratického lovectví 18. století*, České Budějovice 2016.
- PALACKÝ, František, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, Praha 1848-1872.
- PÁNEK, Jaroslav, *Šlechta v raně novověké Evropě z pohledu českého a evropského bádání*, in: Václav BŮŽEK (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*, České Budějovice 1996 (= Opera historica 5), s. 19-45.
- PÁNEK, Jaroslav, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, Praha 1987.
- PASTOUREAU, Michel, *Medvěd. Dějiny padlého krále*, Praha 2011.
- PAVALA, Martin – DOMANJA, Daniel, *Piccolominiovský palác čp. 852/II, Praha 2 – Nové Město, Na Příkopě 10. Dílčí průzkum omítek exteriéru*, Praha 2018.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna 1664-1695*, Olomouc 2001.
- PAVLÍKOVÁ, Jitka, *Náchod, zámek – lesárna pohled od západu*, Plzeň 1961.
- PAVLÍKOVÁ, Jitka, *Náchod, zámek – velká věž, pohled od severozápadu*, Plzeň 1961.
- PÁVOVÁ, Markéta, *Laboratorní zpráva. Palác Savarin*, Praha, Praha 2018.
- PAZAUREK, Gustav Edmund, *Krystallstil und Glasstil*, Die Glashütte 30, 1900, č. 3, s. 33-35.
- PAZAUREK, Gustav Edmund, *Schloß Friedland*, Reichenberg 1905.
- PAZAUREK, Gustav Edmund, *Schloss Nachod*, Reichenberg 1905.
- PAZDEROVÁ, Alena, *Francesco Ottavio Piccolomini v archivních dokumentech*, in: Alena PAZDEROVÁ (ed.), *Siena v Praze. Dějiny, umění, současnost*, Praha 2000, s. 26-30.
- PEKAŘ, Josef, *Kniha o Kosti I-II*, Praha 1909-1911.
- PEKAŘ, Josef, *Valdštejn 1630-1634. Dějiny valdštejnského spiknutí*, Praha 1934.

- PERNES, Jiří, *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526-1918*, Praha 2003.
- PETRÁŇ, Josef (ed.), *Dějiny hmotné kultury II. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1997.
- PODLAHA, Antonín – HILBERT, Kamil, *Metropolitní chrám sv. Víta v Praze*, Praha 1906.
- PODLAHA, Antonín – ŠITTLER, Eduard, *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis*, Praha 1903.
- POCHE, Emanuel – PREISS, Pavel, *Pražské paláce*, Praha 1978.
- POKLUDA, Zdeněk, *Moravští Šternberkové. Panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům*, Praha 2012.
- PRCHAL, Vítězslav, *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.-19. století*, Pardubice-Pelhřimov 2011.
- PRCHAL, Vítězslav, *Sídlo a jeho pán. Rezidenční strategie hraběte Františka Karla Swéerts-Sporcka ve druhé čtvrtině 18. století*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 45-78.
- PRCHAL, Vítězslav, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550-1750*, Praha 2015.
- RADIMSKÁ, Jitka a kol., *Ve znamení havranů. Knižní sbírka rodiny Eggenbergů na zámku v Českém Krumlově*, Pelhřimov 2011.
- RAKOVÁ, Svatava, *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*, *Český časopis historický* 99, 2001, s. 569-588.
- RATAJ, Tomáš, *Ošemetné dějiny mentalit*, *Kuděj* 5, 2003, s. 100-102.
- RICHTER, Heinrich, *Die Piccolomini*, Berlin 1874.
- ROUBÍK, František, *Příspěvek k dějinám náchodského archivu Octavia Piccolominiho*, in: Ladislav KLICMAN (ed.), *Sborník archivu ministerstva vnitra republiky Československé II*, Praha 1929, s. 152-159.
- ROYT, Jan, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006.
- RULÍŠEK, Hynek, *Postavy, atributy, symboly. Slovník křesťanské ikonografie*, Hluboká nad Vltavou 2005.
- RYANTOVÁ, Marie, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha 2016.

- SÁDLO, Václav – BAŠTECKÁ, Lydia, *Velká encyklopedie osobností Náchoda. 600 medailonů již nežijících osobností se vztahem k Náchodu ze všech oblastí života*, Náchod 2015.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého V*, Praha 1887.
- SEEGER, Ulrike, *Dekorationsentwürfe von Carlo Lurago für Schloss Náchod unter Fürst Ottavio Piccolomini*, Zeitschrift für Kunstgeschichte 70, 2007, s. 89-112.
- SEIFERTOVÁ, Hana, *Obrazárny – výraz sběratelské náruživosti aristokracie v období baroka*, in: Olga FEJTOVÁ (ed.), *Barokní Praha – barokní Čechie 1620-1740*, Praha 2004, s. 539-548.
- SCHALLER, Jaroslav, *Topographie des Königreichs Böhmen I-XVI*, Prag-Wien 1785-1791.
- SCHMIDT-BRENTANO, Antonio, *Kaiserliche und k.k. Generale (1618–1815)*, Wien 2006.
- SCHÜTZ, Karl, *Die Sammlung Erzherzog Leopold Wilhelms*, in: Klaus BUSSMANN – Heinz SCHILLING (edd.), *1648. Krieg und Frieden in Europa II*, Münster–Osnabrück 1998, s. 181-190.
- SCHWOY, Josef, *Topographische Schilderung des Markgrafthum Mähren*, Prag und Leipzig 1786.
- SLAVÍČEK, Lubomír, „*Sobě, umění, přátelům*“. *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650-1939*, Brno 2007.
- SLAVÍK, Jiří, *Velká věž zámku čp. 1282. Aktualizace stavebně historického průzkumu zámku*, Josefov 2013.
- SMÍŠEK, Rostislav, *Barokní šlechta v české historiografii posledního desetiletí*, Opera historica 19, 2018, č. 2, s. 217-243.
- SMÍŠEK, Rostislav, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009.
- SMÍŠEK, Rostislav, *Císařský dvůr v polovině 17. století očima nejvyššího hofmistra arciknížete Leopolda Viléma. Deník Jana Adolfa ze Schwarzenberku z roku z roku 1657*, Folia historica bohemia 27, 2012, s. 263-314.
- SMÍŠEK, Rostislav, *Komunikační síť knížete Ferdinanda ze Schwarzenberku na přelomu 17. a 18. století*, Theatrum historiae 9, 2011, s. 333-355.

- SMÍŠEK, Rostislav, *Služba a paměť. Dvorská kariéra barokních Ditrichštejnů jako nadgenerační životní ideál*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 157-170.
- SOMMER, Johann Gottfried, *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt*, Prag 1834-1839.
- SOUČEK, Martin, *Španělský sál a kaple Ottavia Piccolominiho na zámku v Náchodě*, České Budějovice 2019 (bakalářská práce).
- SOUČEK, Martin – ŤAŽKÝ, Petr – SVOBODOVÁ, Ilona, *Zámek Náchod*, Nymburk 2019.
- SOUKUP, Václav, *Přehled antropologických teorií kultury*, Praha 2000.
- STELLNER, František, *Sedmiletá válka v Evropě*, Praha 2007.
- STOLBERG-WERNIGERODE, Otto zu (ed.), *Neue Deutsche Biographie XX*, Berlin 2001.
- STORCHOVÁ, Lucie, *Conditio humana konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007.
- STŘEDOVÁ, Veronika, *Počátky formování konceptu dějin mentalit v české historiografii*, Praha 2008.
- SUCHÁNEK, Pavel, *Triumf obnovujícího se dne. Umění a duchovní aristokracie na Moravě v 18. století*, Brno 2013.
- SUCHÝ, Jaroslav – JAROMĚŘSKÝ, Karel, *Náchod*, Hradec Králové 1976.
- SVÁTEK, Josef, *Dějiny panování císařovny Marie Teresie*, Praha 1898.
- SVITÁK, Zbyněk, *Cesty české a moravské topografie*, *Studia historica Brunesia* 68, 2021, s. 53-69.
- SVOBODA, Ladislav, *Středověké opevnění náchodského hradu*, *Castellologica Bohemica* 6, 1998, s. 229-244.
- SVOBODA, Milan, *Redernové v Čechách. Nalézání zapomenutých příběhů 16. a 17. věku*, Praha 2011.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav, *Soupis památek historických a uměleckých v okrese Mnichovohradištském*, Praha 1930.
- ŠIMŮNEK, Robert, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013.
- ŠNAJDROVÁ, Barbora, *Ottavio II. Piccolomini a jeho agenti v letech 1739-1752*, Pardubice 2015 (bakalářská práce).

- ŠTORM, Břetislav, *Ratibořice*, Praha 1958.
- ŠVANDA, Richard, *Střípky z méně známé náchodské historie*, Náchod 2018.
- ŠVARŤÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila, *Rodinné strategie šlechty. Mensdorff-Pouilly v 19. století*, Praha 2007.
- TARABA, Luboš, *Sukně proti kalhotám. Válka o rakouské dědictví 1740-1748*, Praha 2019.
- THÜRHEIM, Andreas, *Feldmarschall Otto Ferdinand Graf von Abensperg und Traun*, Wien 1877.
- TREUENFEST, Gustav Amon, *Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes Hoch-und Deutschmeister Nr. 4. Ergänzungs-Bezirks-Station Wien*, Wien 1879.
- TVRZNÍKOVÁ, Lenka, *Gustav Edmund Pazaurek*, Olomouc 2011 (diplomová práce).
- VACINA, Ladislav, *Bibliografie publikovaných prací PhDr. Erika Bouzy, Náchodsko od minulosti k dnešku 2*, 1987, s. 240-254.
- VAKULOVÁ, Marie, *Zámecká kaple Nanebevzetí Panny Marie. Prozatímní doplněk k průvodcovskému textu v rámci přechodného zpřístupnění kaple veřejnosti*, Náchod 2003.
- VALENTA, Aleš, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004.
- VLNAS, Václav, *Počítačová analýza šifrované korespondence rodu Piccolomini*, Hradec Králové 2017 (bakalářská práce).
- VLNAS, Vít, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha 2001.
- VORLICKÝ, Antonín, *Ze života Antonína Nývltta-Rychetského, vůdce selského povstání roku 1775*, Český lid 41, 1954.
- VYBÍRAL, Zdeněk, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005.
- WACHSMANOVÁ, Viktorie a kol., *Náchod. Státní zámek a památky v okolí*, Praha 1964.
- WEYHE-EIMKE, Arnold von, *Die sechzehn Ahnen des Grafen Johann Norbert Piccolomini (1709)*, Heraldisch-genealogische Zeitschrift 2, 1872.
- WEYHE-EIMKE, Arnold von, *Octavio Piccolomini als Herzog von Amalfi, Ritter des goldenen Vlieses, deutscher Reichsfürst und Gemahl der Prinzessin Maria Benigna Franziska von Sachsen-Lauenburg*, Pilsen 1871.
- WEYHE-EIMKE, Arnold von, *Wegweiser durch das Schloss Nachod*, Neustadt an der Mettau 1897.

- WIRTH, Zdeněk – MACHÁT, František, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. Politický okres Náchodský*, Praha 1910.
- WIRTH, Zdeněk, *Ratibořice. Státní zámek, kulturní a přírodní památky Babiččina údolí*, Praha 1961.
- WOLF, Vladimír, *Jan Kolda ze Žampachu. Život táborského hejtmana, loupeživého rytíře, kondotiéra a psance*, Hradec Králové – Trutnov 2002.
- WOLTZ, Jürgen, *Der kaiserliche Feldmarschall Ottavio Piccolomini – ein Lebensbild aus der Zeit des Dreißigjährigen Krieges*, in: Josef Johannes SCHMID (ed.), *In memoriam Hans Schmid. Eine Gedächtnisschrift seines Schülerkreises II*, Herzberg 2000, s. 93-145.
- ZÁLIŠ, Milan, *Ratibořice*, Libice nad Cidlinou 2004.
- ZÁLIŠ, Milan, *Tři sta let od zahájení stavby zámku v Ratibořicích: 1702-2002*, Rodným krajem. Vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráska, Boženy Němcové a bratří Čapků 26, 2003, s. 9-11.
- ZAMAROVSKÝ, Vojtěch, *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha 1996.
- ZÁVORKOVÁ, Marie, *Fabián Václav Harovník*, Památky archeologické 38, 1932, s. 62-69.
- ZENGER, Zdeněk, *Česká heraldika*, Praha 1978.
- ZOLLINGER, Manfred, *Auf Kriegsfuß mit dem Zufall? Lotterien in der Habsburgermonarchie ca. 1700 bis 1751*, in: Stefan SEITSCHEK – Sandra HERTEL (edd.), *Herrschaft und Repräsentation in der Habsburgermonarchie (1700-1740)*, Boston-Leiden 2020, s. 329-355.
- ŽDÁRSKÝ, Milan, *Rodová galerie Piccolominiů na zámku v Náchodě*, České památky 10, 1999, č. 1, s. 5-7.
- ŽUPANIČ, Jan, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha 2001.

Seznam obrazových příloh v textu

1. Pravděpodobná podoba Vavřince Piccolominiho, otce Ottavia II. Originál vystaven na zámku v Náchodě. Foto autor této práce.
2. Pravděpodobná podoba Ottavia II. Piccolominiho. Originál vystaven na zámku v Náchodě. Foto autor této práce.
3. Symboly řádu svatého Štěpána, papeže a mučedníka. Převzato z Maximilian GRITZNER, *Handbuch der Ritter – und Verdienstorden aller Kulturstaaten der Welt*, Leipzig 1893, s. 563.
4. Zjednodušené schéma náchodské větve rodu Piccolomini. Převzato z Josef Myslimír LUDVÍK, *Památky hradu, města a panství Náchoda i vlastníkův jeho*, Hradec Králové 1857, s. 187.
5. Zámek v Náchodě v roce 1740. Autor rytiny Johann Georg Ringle (1691-1761).
6. Josef Parille, poslední Piccolomini. Převzato z <https://www.zamek-nachod.cz/cs/o-zamku/majitele-zamku>. [25. 3. 2022]
7. Půdorys prvního patra náchodského zámku. Převzato z Jiří SLAVÍK, *Velká věž zámku čp. 1282. Aktualizace stavebně historického průzkumu zámku*, Josefov 2013, s. 76.
8. Detail knižní vazby z náchodské piccolominské knihovny. Foto autor této práce.
9. Turion na náchodském zámku, který sloužil rovněž jako koňské stáje. Převzato z https://www.soupispamatek.cz/arl-kcz/sk/detail-kcz_un_auth-0000987-Zamok-Nachod. [25. 3. 2022]
10. Kateřina Vilemína Zaháňská, nejznámější majitelka Ratibořic. Portrét od Moritze Daffingera. Okolo roku 1830.
11. Vstupní hala pražského piccolominského paláce. Převzato z https://www.wikiwand.com/cs/Pal%C3%A1c_Sylva-Taroucca. [25. 3. 2022]
12. Pravděpodobná podoba Anny Viktorie, matky Ottavia II. Piccolominiho. Originál vystaven na zámku v Náchodě. Foto autor této práce.
13. Sestry Norberta Piccolominiho v mladším věku. Originál vystaven na zámku v Náchodě. Foto autor této práce.

Obrazové přílohy

1. Pohled na Náchod. Akvarel z roku 1814 podle kresby z roku 1786. Převzato z <https://www.zamek-nachod.cz/cs/fotogalerie/8341-historicka-vyobrazeni>. [24. 4. 2022]
2. Zámek v Náchodě. Současný stav. Převzato z <https://www.zamek-nachod.cz/cs>. [24. 4. 2022]
3. Zámek Ratibořice. Současný stav. Převzato z <https://hotelove.cz/zamek-ratiborice/>. [24. 4. 2022]
4. Dnešní palác Sylva-Taroucca v Praze Na Příkopech, který v 17. a 18. století vlastnili Piccolominiové.
Převzato z <https://magazin.aktualne.cz/bydleni/architektura/savarin/r~9c280c94dddb11e9b259ac1f6b220ee8/r~2cdc6366ddeb11e99d020cc47ab5f122/>. [24. 4. 2022]
5. Současná podoba Španělského sálu na zámku v Náchodě. Převzato z <https://hradec.rozhlas.cz/spanelsky-sal-nema-jen-prazsky-hrad-nachodsky-zamek-tomu-svemu-po-70-letech-8497011>. [24. 4. 2022]
6. Současná podoba skleníku v Ratibořicích. Založila ho Kateřina Zaháňská. Nicméně zahradu pro pěstování domácích i exotických rostlin zde vlastnili již Piccolominiové. Převzato z https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Z%C3%A1mek_Ratibo%C5%99ice_s_are%C3%A1lem_Babi%C4%8D%C4%8Dina_%C3%BAdol%C3%AD_-sklen%C3%ADk.JPG. [24. 4. 2022]
7. Titulní strana zámeckého inventáře z roku 1732. Foto autor této práce. Originál uložen v SOA Zámrs, RA Piccolomini, inv. č. 16428.
8. Část jedné z relací agenta Adalberta Antonína Gayera. Foto autor této práce. Originál uložen v SOA Zámrs, RA Piccolomini, inv. č. 399.
9. Ukázka z jídelních účetních záznamů Ottavia II. Piccolominiho. Foto autor této práce. Originál uložen v SOA Zámrs, RA Piccolomini, inv. č. 16349.
10. Popis ložnice hraběnky Desfoursové (před sňatkem užívala jméno Ludmila Piccolomini) v pražském piccolominském paláci. Palácový inventář z roku 1739. Foto autor této práce. Originál uložen v SOA Zámrs, RA Piccolomini, inv. č. 16429.

1. Pohled na Náchod. Akvarel z roku 1814 podle kresby z roku 1786

2. Zámek v Náchodě. Současný stav

3. Zámek Ratibořice. Současný stav

4. Dnešní palác Sylva-Taroucca v Praze Na Příkopech, který v 17. a 18. století vlastnili Piccolominiové

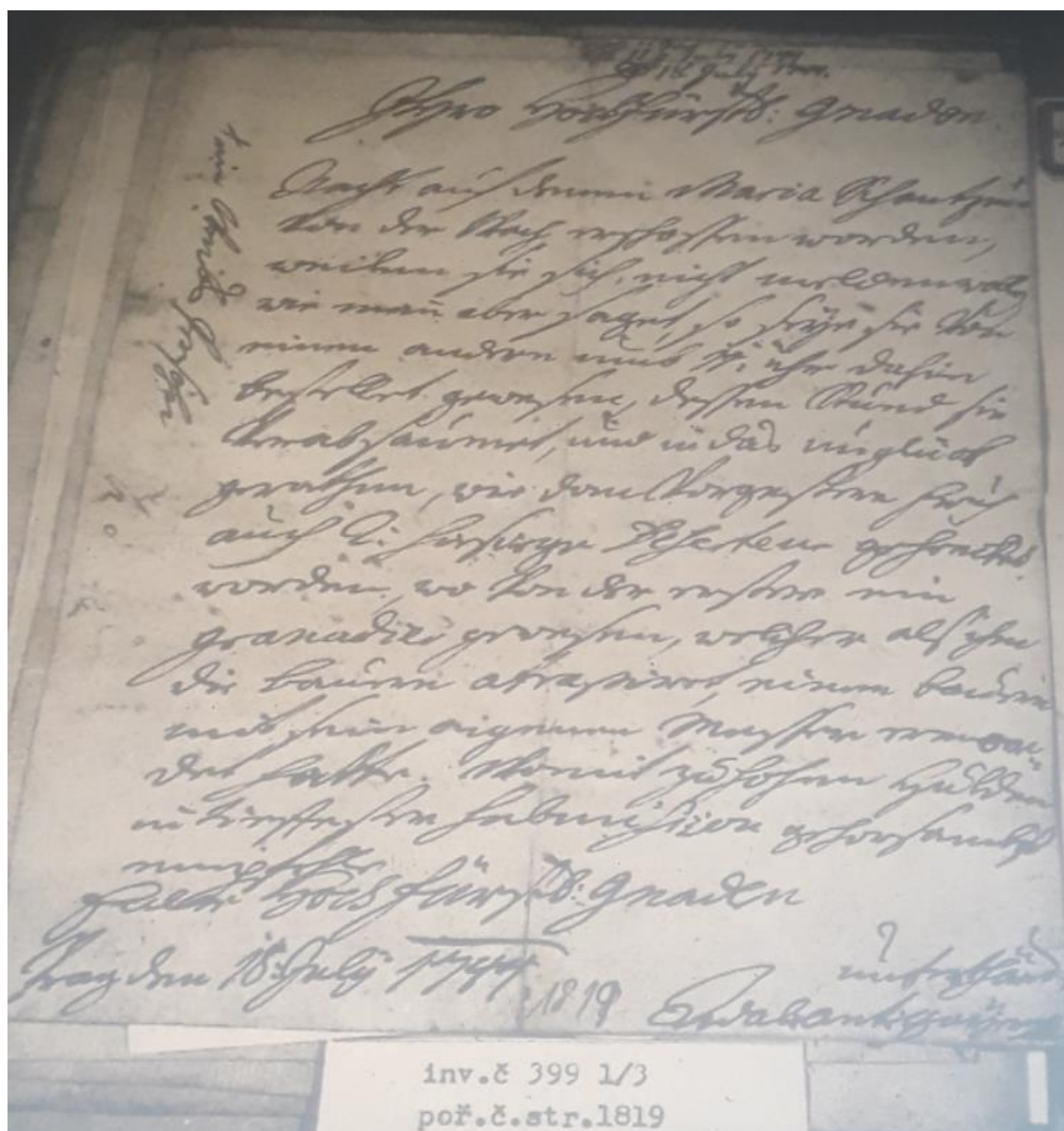
5. Současná podoba Španělského sálu na zámku v Náchodě

6. Současná podoba skleníku v Ratibořicích. Založila ho Kateřina Zaháňská. Nicméně zahradu pro pěstování domácích i exotických rostlin zde vlastnili již Piccolominiové

Mit der Rom: Kaiserlich.
 auch in Germanien, Hispanien,
 Hungarn und Ostreich: Königl: Majest:
 Städte, und Anseendungen: Königl: Majest:
 .Anstalt: Enthalten: Ein: der: Königl: Majest:
 in: Ringen: Enthalten: Ver: weisung.
 Ist dem: Hoch: und: Wohlgebohrnen
 octavio: gregorio: Piccolomini: von: Arra-
 gona, res: publicum: aller: Majest:
 und: Königl: Majest: über: seinen: be-
 stimmung: fähig: wurde: dem: Hochgebohrnen:
 .nach: Joseph: Wenzel: Fürsten: Piccolo-
 min: von: Arragon: die: Curatel: nach:
 der: Administration: Einmal: Verordnen:
 aller: gnädigst: aufgetragen: worden.
 der: Fürst: Joseph: Fürst: Enthalten:
 Ein: der: Königl: Majest: zur: Ver-
 pfähigung: Curatorio: ad: Administrationem

9. Ukázka z jídelních účetních záznamů Ottavia II. Piccolominiho

2. 83		2. 83	
Le 1 ^{er} Novembre		Le 2 ^e	
1. S. Bouché	24	2. S. Bouché	24
2. S. de Trancha	6.2	3. S. de Trancha	21
3. Soliste	8	4. S. de Trancha	18
4. S. de Trancha	19	5. S. de Trancha	18
5. S. de Trancha	34	6. S. de Trancha	18
6. S. de Trancha	8	7. S. de Trancha	18
7. S. de Trancha	9	8. S. de Trancha	18
S. 1:46		S. 1:46	

Indem zimmer, wo vorher die Frau Gräfin Desfours gewohnt.		
Ein großer schwarzer Spiegel.	-	1.
Ein großer Spiegel.	-	1.
Ein großer Spiegel von Engländer Arbeit.	-	6.
Ein großer Spiegel mit vergoldeter Rahmen.	-	4.
Ein großer Spiegel mit vergoldeter Rahmen.	-	8.
Ein großer Spiegel mit vergoldeter Rahmen.	-	2.
Ein großer Spiegel mit vergoldeter Rahmen.	-	1.
Ein großer Spiegel mit vergoldeter Rahmen.	-	1.
Ein großer Spiegel mit vergoldeter Rahmen.	-	2.
In einer großen Truhe folgende No.		
bisher befindliche.		
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	8.
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	2.
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	1.
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	1.
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	6.
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	4.
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	5.
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	1.
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	4.
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	2.
In einer anderen großen Truhe		
folgende No.		
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	1.
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	1.
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	1.
Ein großer, und gelber Spiegel alles.	-	6.